

АННА ПОЛИТКОВСКАЯ

РУСИЯ НА ПУТИН

Превод от английски: Елена Кодинова, 2007

chitanka.info

ВЪВЕДЕНИЕ

Тази книга е за Владимир Путин, но в нея няма да го видите така, както обикновено го виждат на Запад. Не през розови очила.

Знаете ли защо е трудно да запазиш положителното си отношение към него, когато се сблъскаш с реалността в Русия? Защото Путин е продукт на най-мракобесните специални служби, не можа да се изтръгне от тези корени и да спре да се държи като майор от съветското КГБ. Той все още не е оставил на мира своите свободолюбиви сънародници и продължава да потиска гражданските свободи така, както го е правил и в началото на кариерата си.

Тази книга доказва, че не всички в Русия са готови да се примирят с поведението на Путин. Ние неискаме повече да сме роби, макар че това най-много би се харесало на Запада. Ние настояваме да получим правото си на свобода.

В тази книга няма да намерите анализ на политиката на Путин. Аз не съм политически анализатор. Аз съм обикновено човешко същество като всички останали, лице от тълпата в Москва, Чечня, Санкт Петербург и къде ли не още. Тук са събрани моите емоционални реакции, записките ми от канавката на живота, такъв какъвто е в Русия днес. Прекалено малко време е минало, за да мога да погледна всичко отстрани и да отсъдя безпристрастно. Аз живея в настоящето и разказвам за това, което виждам.

АРМИЯТА НА МОЯТА РОДИНА И МАЙКИТЕ

Руската армия е затворена система и по нищо не се отличава от затвора. И на двете места се влиза след разпореждане на властта. Попаднеш ли веднъж там, превръщат те в роб.

Навсякъде по света армиите се опитват да прикриват действията си и може би затова възприемаме генералите като членове на международна шайка с еднакъв психологически профил във всички точки на планетата, независимо на кой президент или на коя държава служат.

Но руската армия си има някои особености, или по-скоро отношенията ѝ с цивилното население са малко по-различни. Цивилните власти нямат никакъв контрол над действията на армията. Редникът се намира на най-ниското стъпало на йерархията. Той е никой. Или по-точно — нищо. Зад бетонните огради на казармите офицерът може да прави с по-низшите каквото си пожелае.

Сигурно си мислите, че не е възможно да е толкова зле.

Е, не винаги е така. Понякога нещата се нареджат по-добре, но само защото някой по-човечен офицер е въвел ред сред подчинените си. Само тогава има някакъв лъч надежда.

А какво мислят ръководителите на страната? — ще се зачудите. Президентът е главнокомандващ на армията и съответно носи лична отговорност какво става в нея, нали?

За съжаление когато се доберат до Кремъл, нашите държавници не правят никакъв опит да овладеят беззаконието в армията, дори е повороятно да дадат на висшите офицери още власт. В зависимост от това доколко държавният глава гледи армията, тя или го държи на кормилото, или го сваля от власт. Единствените опити за хуманизиране на армията бяха направени при Елцин като част от програмата за прилагане на демократични свободи. Но това не продължи дълго. В Русия е много по-важно да се задържиш на власт, отколкото да спасиш

живота на войниците, и под натиска на възмутения генерален щаб Елцин вдигна бялото знаме и се предаде пред висшите офицери.

Путин дори и опит не направи. Самият той е офицер. Повече няма какво да кажа. Когато за първи път бе уловен от радара на руската политика по-скоро като евентуален държавен глава, а не като непопулярен директор на повсеместно мразената Федерална служба за безопасност (ФСБ), той започна да дава изявления, с които намекваше, че унижената при Елцин армия ще бъде възродена и че за това ѝ трябва само още една война в Чечня. В тази доктрина са корените на всичко случило се след това в Северен Кавказ. Когато започна Втората чеченска война, армията получи пълен „карт бланш“ и на президентските избори през 2000 г. гласува като един за Путин. За нея тази война беше много печеливша, издигна бързо ролята ѝ в обществото. Тя означаваше все повече медали и шеметни лични кариери. Генерали на действителна служба влязоха в политиката и бяха катапултирани директно в държавническия елит. Така приключи според Путин възраждането на армията след унижението ѝ при Елцин и поражението ѝ в Първата чеченска война.

Как точно Путин помогна на армията — ще стане ясно от следващите истории. Сами решете дали бихте искали да живеете в страна, където с данъците си издържате такава институция. Как бихте се почувствали, когато зачислят синовете ви като „бойни единици“ веднага щом навършват 18 години? Дали ще сте уволни от армия, от която всяка седмица дезертират на талази, понякога цели роти и взводове наведнъж. Какво бихте си помислили за въоръжени сили, от които само за една година — 2002 — е загинал цял батальон или повече от 500 души, и то не в битка, а от побоища? В които офицерите крадат всичко — от банкнотите по 10 рубли, изпращани на редниците от родителите им, до цели дула от танкове? И същите тези офицери са сплотени в омразата си срещу родителите на войниците, защото когато играта наистина загрубее, вбесените майки протестираят срещу убийствата на синовете им и настояват за възмездие.

№ У–729343. ЗАБРАВЕН НА БОЙНОТО ПОЛЕ

18 ноември 2002 г. Пенсионираната след 25 години работа като детска учителка Нина Левурда е едра, бавно подвижна жена, възрастна и уморена, с множество сериозни заболявания. Както много пъти през последните години, и сега чака с часове в неприветливата приемна на районния съд на Красная Пресня в Москва.

Нина няма къде другаде да се обърне. Тя е майка, останала без син: дори по-лошо — не знае истината за сина си. Лейтенант Павел Левурда е роден през 1975 г. За армията той е № У–729343. Убит е в Чечня в началото на Втората чеченска война, в която според Putin армията се е възродила. А как точно се е възродила, ще разберем от разказа за последните месеци на № У–729343. Но не просто фактът, че е убит, а обстоятелствата, при които се е случило, са принудили Нина да обикаля правораздавателните институции през последните единайсет месеца. Тя има само една цел: да получи точен юридически отговор от държавата защо синът ѝ е изоставен на бойното поле. И заедно с това да попита защо след смъртта му Министерството на от branata се държи така отвратително с нея.

Павел Левурда още от дете мечтаел да постъпи в армията. Това днес вече не се случва. Момчетата от бедни семейства наистина продължават да кандидатстват във военните академии, но тяхната цел е да получат висше образование и после да се уволнят. Многобройните ласкателни доклади от Президентството за увеличаващата се конкуренция при постъпването във военните училища са напълно верни. Но тези факти нямат нищо общо с увеличаване на престижа на армията, а по-скоро с ужасяващата мизерия в живота на кандидатите. С тях можем да си обясним и катастрофалния недостиг на младши офицери в поделенията. Когато завършват, те просто не се явяват в гарнизоните, в които са назначени. Изведнъж „се разболяват сериозно“ и пращат удостоверения за най-невероятни увреждания. В корумпирана страна като Русия това не е трудно да се уреди.

Но Павел е различен случай. Той наистина искал да бъде офицер. Родителите му се опитали да го разубедят, защото знаели какъв тежък

живот го очаква. Баща му Пьотр Левурда също бил военен и семейството непрекъснато се местело по затънти гарнизони.

А в началото на 90-те години на ХХ век това, което беше останало от Съветската империя, се разпадаше. Всички бяха на мнение, че един абитуриент трябва да е луд, за да избере военната академия, която дори не можела да изхранва студентите си.

Но Павел настоявал да следва мечтата си и заминал да учи във военно училище в Далечния изток. През 1996 г. бил произведен в офицер и изпратен да служи край Санкт Петербург. През 1998 г. го хвърлили в огъня: 58-ма армия.

Петдесет и осма армия има лоша репутация в Русия. Тя е синоним на разложението във въоръжените сили. Това, разбира се, започнало преди Путин. И той обаче носи голяма отговорност, първо, защото пълната анархия сред офицерите е напълно несанкционирана, и второ, защото поставя офицерите извън закона. Каквито и престъпления да извършат, никой не ги преследва.

Освен това, Петдесет и осма е армията на генерал Владимир Шаманов. Герой на Русия, участвал и в двете чеченски войни и станал известен с изключителната си бруталност към цивилното население. Сега генерал Шаманов е в запаса. Подаде рапорт за уволнение и стана губернатор на Уляновска област — така оползотвори славата, придобита по времето на Втората чеченска война, когато не слизаше от екраните на телевизорите. Тогава всеки ден информираше страната, че „всички чеченци са бандити“, които изцяло заслужават да бъдат изтребени. И в това се радваше на пълната подкрепа на Путин.

Командният щаб на 58-ма армия се намира във Владикавказ, столицата на република Северна Осетия — Алания, която граничи с Чечня и Ингушетия. Войсковите й части се биха в Първата чеченска война и продължават да водят бойни действия там и сега. Офицерският ѝ състав по примера на своя генерал също се прочу с изключителната си жестокост както към обикновените чеченци, така и към чеченските войници и офицери. В Ростов на Дон се намира щабквартирата на Севернокавказкия военен окръг, на който е подчинена 58-ма армия. По-голямата част от архива на Ростовския комитет на войнишките майки се състои от описания на случаи с редници, дезертирали вследствие побои от страна на офицери от 58-ма армия, които освен това са известни с наглите си кражби на провизии и

с участието си в черен пазар, който граничи с държавна измяна. Те продават на командирите на чеченската съпротива крадени от собствените им складове оръжия. И така подпомагат врага.

Лично познавам много младши офицери, които са направили и невъзможното, за да избегнат назначение в 58-ма армия. Но Левурда решил да постъпи иначе. Той не си позволил да прескочи нива в йерархията, пишел сърцераздирателни писма, връщал се вкъщи по време на отпуските и родителите му виждали как става все по-унил. Всеки път, когато се опитвали да го накарат да се уволни, той им отговарял: „Задълженията трябва да се изпълняват.“ Павел Левурда очевидно бил от онзи тип, който властите имат пълно основание да опишат като „млад човек с изострено чувство за дълг към родината и изключителен патриот“. Всъщност той се надявал на истинско възраждане на армията, а не на такова, каквото си представял Путин.

През 2000 г. Павел Левурда получава нова възможност да откаже да замине на фронта в Северен Кавказ. Малцина биха го упрекнали. Много младши офицери си намираха начини да получат незабавно освобождаване. Но както Павел обяснил на родителите си, чувствал, че не може да изостави войниците.

На 13 януари 2000 г. Павел заминава на фронта, като отначало е подчинен на Петнайсети мотопехотен полк от Втора Таманска дивизия (армейско поделение 73881), базирана в Московска област. На 14 януари Нина чула за последен път гласа на сина си по телефона. Бил подписал специален договор да замине за Чечня и...

Ясно е какво следва след това ужасно „и“.

„Плаках. Направих всичко, за да го накарам да се откаже — спомня си Нина. — Но Павел каза, че няма връщане назад. Помолих братовчедка си, която живее в Москва, да отиде право в Таманска дивизия и да се опита да го разубеди. Когато отишла до поделението, разбрала, че е го изпуснала за няколко часа. Вече бил излетял за Моздок.“

Това градче в Северна Осетия се намира на границата с Чечня. В началото на войната то става основна база на обединеното командване на въоръжените сили а специалните служби, мобилизирани за „антитерористичната операция“ на Путин.

И така на 18 януари 2000 г. № У-729343 се оказва в Чечня.

„В момента се намирам в югозападните покрайнини на Грозни... — пише Павел в първото си и единствено писмо до родителите си от фронта. То е с дата 24 януари 2000 г. — Градът е блокиран от всички страни и се водят сериозни битки. Огънят не спира и за минута. Градът гори, небето е напълно почерняло. Понякога наблизо пада осколка от снаряд или бомбардировач пуска бомба точно до теб. Артилерийският обстрел не секва. Загубите на батальона са ужасни. Всички офицери от моята рота са извадени от строя. Командващият преди мен е бил взривен от наша собствена мина. Когато отидох при командира си, той небрежно грабна пушката и изстреля един откос в земята на сантиметри от мен. По чудо не ме улучи. Всички се засмяха. Казаха: «Паша, преди теб имаше пет командаващи на ротата, а ти за малко да не изкараш и пет минути на поста!» Момчетата тук са си съвсем наред, но нямат много силна воля. Офицерите са наемници, а войниците, макар и много млади, с малки изключения се държат. Всички спим заедно в палатка на земята. Бълхите са цяло бедствие. Храната винаги е пълен буламач. Не знаем какво ни чака. Или ще нападаме незнайно в каква посока, или просто ще си седим, докато не откачим, или ще ни изтеглят обратно в Москва. Или бог знае какво друго. Не съм болен, но се чувствам отпаднал. Това е засега. Целувки, Паша.“

Писмото не е много успокоително за родителите. Когато си на война, губиш способността да си внимателен и забравяш какво може да шокира хората далеч от теб, след като самият ти си се шокирал хиляди пъти.

После става ясно, че с писмото Павел всъщност е искал да успокои родителите си. Когато го е писал, той изобщо не е лежал в палатката и не се е чудил какво го чака. Поне от 21 януари е участвал в „сериозни битки“, като първо е поел командинето на минохвъргачна единица и малко след това — на цялата рота. Другите офицери наистина са били „извън строя“ и нямало кой да води войниците.

Нито пък е бил в „покрайнините“ на Грозни.

На 19 февруари докато помагал на разузнавателни части да пробият обкръжението и докато „прикривал свои другари“ (както се твърди в заповедта за награждаването му с Орден за храброст), които се изтегляли от село Ушкалой в окръг Итум-Калин, лейтенант Левурда е тежко ранен и умира от „масивен кръвоизлив, предизвикан от многообразни огнестрелни рани“.

И така той умира в Ушкалой. През зимата на 2000 г. там са се водили най-тежките сражения — отчаяна партизанска война по гористи планини и тесни пътечки. Но къде е тялото на Павел?

Семейството не получило ковчег с трупа на сина си. Нина Левурда открива, че същата тази държава, която той с такава отчаяна лоялност се опитвал да защити, е загубила останките от тялото му.

Нина се превръща в следовател и военен прокурор и открива, че на 19 февруари, официалната дата на смъртта на сина ѝ, „другарите“, чието отстъпление той прикривал, наистина са се измъкнали. И просто изоставили Павел и още шестима войници, които ги спасили, като пробили след ожесточени престрелки обкръжението. Повечето от изоставените били ранени, но все още живи. Викали за помощ, молели да не ги зарязват, както свидетелствали по-късно жителите на затъненото планинско село. Селяните превързали някои от ранените, но нищо повече не можели да направят. В Ушкалой няма болница, нито лекар, нито дори медицинска сестра.

Павел Левурда бил изоставен на бойното поле и след това забравен. Забравили, че трупът му е там. Забравили, че има семейство, което ще го чака да се върне. Оцелелите просто изхвърлили от ума си загиналите, за да живеят те.

Случилото се с тялото на Павел Левурда е типично за армията ни. Този позорен епизод илюстрира мисленето там. За армията човешкото същество е нищо. Никой не се грижи какво става с войската. Няма чувство на отговорност към семействата.

Сетили се за Павел Левурда чак на 24 февруари, когато според информацията на Генералния щаб в Чечня Ушкалой бил напълно прочистен от чеченски партизани и „попаднал под контрола“ на федералните сили. (Това обяснение всъщност било измислено по-късно, за да се докаже, че „не е имало обективна възможност“ да се прибере тялото на Павел.)

Всъщност на 24 февруари от Ушканой са прибрани само шест от труповете на седмината загинали, които пробили обкръжението. Не могли да намерят Павел Левурда, затова забравили за него.

А майка му вкъщи изпаднала в отчаяние. Нямала никаква друга вест, освен официалното писмо от 7 февруари. „Горещата линия“ на Министерството на от branата също не й помогнала. Да говори с дежурните офицери, по телефона било все едно да разговаря с компютър за мъката, която безмилостно я разяждала. „Лейтенант Павел Петрович Левурда не е в списъка на убитите и безследно изчезналите.“ Такъв бил неизменният отговор.

Нина няколко месеца се обаждала на горещата линия, която обещавала „пълна информация“. Не е за вярване, но дори когато сама открила останките на Павел благодарение на собствените си усилия, дори когато официално била уведомена за смъртта му, офицерите от линията все още не били успели да опреснят информацията в базата си с данни.

Но да се върнем на нашата история... На 20 май, три месеца след битката при Ушканой, местната полиция открила „гроб с тяло на насилиствено загинал мъж“. Но чак на 6 юли, след като още месец и половина Нина ежедневно звъняла на горещата линия и на местното военно окръжение, полицията завела съответния формуляр „Ориентация/Задача № 464“ в отговор на подадена молба за издиране на изчезнал човек.

На 19 юли формулярът най-накрая стигнал до криминалното следствие в Брянск, където живее семейството на Павел. Нина била обиколила всички възможни институции, подала и молба за издиране в местната полиция. Така на 2 август обикновеният дознател Абрамочкин се отбил при родителите на Павел.

Единственият човек, когото намерил в дома им, била друга Нина, 14-годишната племенница на Павел. Дознателят ѝ задал няколко въпроса за Павел, разbral какво е носил със себе си и много се учудил, когато осъзнал, че говори с роднина на военнослужещ. Тъй като го назначили да проведе това уж рутинно разследване, дознателят Абрамочкин, а не служител на Министерството на от branата, съобщил на майката на един герой, че синът ѝ официално е обявен за безследно изчезнал и че от 20 февруари са му спрени всички видове плащания. Полицията от Итум-Калин помолила Абрамочкин да посети

родителите в Брянск и да намери „адреса на постоянното местонахождение на поделение 73881, в което П.П. Левурда служел“, за да могат да се свържат с командира му и да установят обстоятелствата около смъртта на човек, който според описанията на майка му много приличал на един от техните офицери.

Цитатът е от официална кореспонденция. Той говори много за атмосферата в армията и за начина, по който Putin води войната в Кавказ. В тази армия лявата ръка не знае какво прави дясната, затова е по-лесно да се прати писмо на родители, които живеят на другия край на страната, отколкото да се позвъни на Генералния щаб в Ханкала (военна база край Грозни).

Дознателят Абрамочкин, като видял в какво състояние е семейството, препоръчал горещо на Nina Левурда да отиде колкото може по-бързо в Ростов на Дон. Бил чул, че там са занесени тленните останки на неизвестен войник от Ушканой и оставени във военна морга, за да бъдат идентифицирани от добре известния и уважаван в Русия полковник Владимир Шчербаков, директор на 124 военна лаборатория по криминалистика. Трябва да отбележим, че Шчербаков не работи по повелята на командирите, генералите и Генералния щаб, а върши само това, което сърцето му казва, че е правилно.

Абрамочкин посъветвал Nina Левурда да не очаква много, защото, както се знае — „в Русия всичко е възможно“, в тази страна често стават грешки с трупове. Брянският комитет на войнишките майки междувременно също се включил да помага в сагата на Левурда и благодарение на добрата организация и усилията на дознателя Абрамочкин елитният Петнайсети охранителен батальон и дори още по-елитната Таманска дивизия най-накрая започнали да осъзнават, че седмият труп, изоставен от „другарите“, може и да е на Pavel Левурда.

„Пристигнахме в Ростов на Дон на 20 август — разказва mi Nina Левурда. — Отидох право в лабораторията. На входа нямаше охрана. Минах свободно през него и влязох в първата зала. Видях един криминалист да отделя глава от труп върху дисекционна маса. Или по-точно — череп. И веднага разбрах, че това е главата на Pavel, макар че до нея имаше и други черепи.“

Как може да се опише ужасът на майката? И как да се компенсира?

Няма как, разбира се. И кой може да има нещо против задълженията на криминалиста да изследва черепите на дисекционната маса?

И все пак... В какви бездушни хора се превръщаме: безчувствени, груби и в края на краищата — аморални.

След като я оставили да види черепа на сина ѝ, който тя безпогрешно разпознала, дали на Нина успокоителни. В този момент се появил представител на частта на Павел, за да говори с нея. След като научил адреса на частта от опечалените родители, дознателят Абрамочкин бил изпратил телеграма и командирът от своя страна изпратил представител в Ростов, за да се погрижи за формалностите.

Този представител показал на Нина бележка. Тя я погледнала и припаднала. С нея подполковник А. Драгунов, изпълняващ дейността командир на войскова част 73881, и подполковник А. Початенко, началник-щаб на същата част, наредждали на „гражданите Левурда“ да бъде съобщено, че „техният син е загинал в битка по време на изпълнение на военна мисия, като е останал верен на военната си клетва и е показал решителност и храброст“. Частта се опитвала да прикрие следите на жалката си безотговорност.

Когато се съзвела, Нина прочела бележката по-внимателно. Там не се уточнявало кога е загинал синът ѝ.

„Ами датата?“ — попитала тя. „Сама я напишете както сметнете за добре“, казал представителят и ѝ подал заповед до оперативното командване „да се извади лейтенант Левурда от списъка на батальона“. И на нея нямало дата, нито била посочена причина, но имало всички печати и подписи. С невинен детски поглед представителят на частта помолил Нина сама да попълни липсващото и да я предаде на местното военно окръжие, когато се прибере, за да извадят Павел от списъците с военнослужещите.

Нина не казала нищо. Какъв е смисълът да се говори с човек, който няма нито сърце, нито душа, нито мозък?

„Така е най-лесно, нали? Няма нужда аз да ходя чак до Брянск“ — добавил той несигурно.

Разбира се, че така било по-лесно. Няма смисъл да отричаме, че животът на грубите и нагли хора е по-лесен. Да вземем например нашия министър на от branата Сергей Иванов, другарче на президента от времето на работата на Putin за ФСБ в Санкт Петербург. Иванов се

появява всяка седмица по телевизията, за да изчете президентския военен бюлетин. С тона на Гъobelс от новинарските прегледи преди Втората световна война той ни информира, че никой няма на успе да ни принуди „да коленичим пред терористите“, че смята да води войната в Чечня до някакъв предполагаем „победен край“. Но и дума не сме чули от министър Иванов за съдбата на войниците и офицерите, благодарение на които той и президентът могат да си позволят да не коленичат пред терористите. Тази политическа линия е изцяло неосъветска: човешките същества нямат свой собствен живот, те са винтчета в машината, която осигурява постигането на всички мечтани политически цели на властимащите. Винтчетата няма права. Дори нямат право на достойна смърт.

А е толкова по-трудно да не бъдеш груб. За мен това означава да проникнеш отвъд „генералната линия на партията и правителството“ и да видиш истината. А тя е, че на 31 август 2000 г. № У-729343 бил най-накрая погребан в град Иваново, в който родителите на Павел се преместили, за да избягат от мъчителните спомени в Брянск. Криминалистите от Ростов върнали на Нина главата на Павел. За съжаление това било всичко, което им останало.

Много хора в Русия са чували за Нина Левурда, защото след като положила останките на сина си в земята, на деветия ден след погребението му тя се отправила към щаба на Петнайсети батальон в Московска област. Тръгнала от Иваново с намерението само да погледне в очите командирите на Павел и да види дали когато застанат срещу майката на своя офицер, ще покажат поне малко разкаяние заради всичко, което били „забравили“ да направят.

„Разбира се, че не очаквах да ми се извинят — казва Нина. — Но си мислех, че поне ще видя някакво съчувствие по лицата им.“

Когато обаче пристигнала в Таманската дивизия, никой не пожелал да се види с нея. Командирът бил непрекъснато зает. Нина го чакала три дни за среща без да яде, да пие и да спи, без никой през това време да ѝ обърне внимание. Висшите офицери се търтели като хлебарки напред-назад и се правели, че не я забелязват. Тогава Нина Левурда се заклела, че ще съди държавата, че ще повдигне обвинение срещу Министерството на от branата и срещу министър Иванов за моралните страдания, които са ѝ причинили. И не заради смъртта на

сина ѝ: той в края на краищата загинал при изпълнение на дълга си. А заради това, което се случило после. Преведено от заплетената юридическа терминология на обикновен език — искала да знае кой е отговорен.

Какво се случило? Първо, във военното окръжие на Иваново връчили на семейството „Орден за храброст“, който се присъждал посмъртно на сина им. Второ, армията си отмъстила. Министерството на от branата и Таманската дивизия повели война с тази майка, която се осмелила да изрази възмущението си от тяхното поведение.

Ето как го направили. За по-малко от година били проведени осем съдебни заседания, първото на 26 декември 2001 г., а последното на 18 ноември 2002 г. Нито едно от тях не постигнало никакъв резултат. Съдът дори не стигнал до разглеждане по същество на иска на Нина, защото Министерството на от branата се чувствало толкова безнаказано, че дори не изпратило представител на заседанията. А и нямало защо. Делото „Нина Левурда срещу Държавата“ първо се гледало от съдия Тюленев (от Районния съд в Красная Пресня, Москва). Той отсъдил, че майката „няма право на информация“ за трупа на собствения ѝ син и че Министерството на от branата не е длъжно да ѝ дава такава информация. Нина обжалвала пред Московския градски съд, където заради очевидната абсурдност на първата присъда случаят бил върнат обратно в съда в Красная Пресня за ново разглеждане. Методите на държавната машина срещу опечалената майка се изразявали в систематичен бойкот от страна на представителите на министър Иванов, както и от страна на командването на сухопътните войски, към които принадлежали Таманската дивизия и Петнайсети батальон. Те просто не се явявали и постоянно състояли в наглостта си. И Нина Левурда непрекъснато пътувала от Иваново до Москва, за да се окаже отново срещу празна скамейка и да установи, че си е загубила времето. Тя е обикновена жена и се издържа само от държавната си пенсия, която стига само за да не умреш от глад. След погребението на Павел съпругът ѝ се пропил, като така се опитвал да се спаси от мъката.

Накрая съдия Болонина от съда в Красная Пресня, към която Московският градски съд препратил делото, изгубила търпение. След като ответниците пропуснали пето заседание, тя глобила Министерството на от branата с 8000 рубли. Които се плащат от

данъкоплатеца, разбира се. Жалко че тази глоба министър Иванов не дал на Нина Левурда. Но законът не се е погрижил за това. Руското законодателство не защитава интересите на слабите, а на овластените.

След налагането на глобата представители на министерството най-накрая се появили в съда на 18 ноември 2002 г., но били доста странни представители! Не знаели нищо за делото и отказали да удостоверят самоличността си, като се извинили, че хаосът в министерството бил причина за проблемите. В крайна сметка делото отново било отложено, този път за 2 декември.

Нина стояла и плачела в мрачния коридор на съда.

„Зашо го правят? — попитала. — Сякаш не са извършили нищо нередно.“

Как да не завиди човек на Сергей Иванов, който стои начело на нашето военно министерство, за безмилостното му отношение към хората! Няма нужда да се тревожи с подробности, с майки, чиито синове са загинали в същата тази „война срещу международния тероризъм“, за която той така поетично говори. Не се налага да чува гласовете им и да чувства болката им. Не знае нищо за животите, които е разбил, за стотиците майки и бащи, изоставени от системата, след като децата им са дали живота си.

„Путин не може да се справи с всичко!“ — ще се противопоставят почитателите на руския президент.

Наистина не може. Като президент работата му е да мисли за методи и подходи. Той е човекът, който ги лансира. В Русия хората имитират човека на върха.

Е, вече описахме подхода му към армията. Той носи цялата вина за бруталността и екстремизма, наложили се както в армията, така и в държавата. Бруталността е сериозна инфекция, която лесно може да се превърне в пандемия. Първо се проявява спрямо чеченците, а после и към „своите“, както патriotите обичат да наричат руските граждани. Включително и тези руснаци, които са се били от чисто родолюбие срещу първите жертви на тази бруталност.

„Той е направил своя избор, такава е била съдбата му — казва Нина, докато бърше сълзите от лицето си. Съдия Болонина минава покрай нея, облечена в тога и с непроницаемо изражение. — Но за бога, това са човешки същества!“

Наистина ли са такива? Понякога се чудя дали Путин е човек, а не само железен леден образ. Ако е човек, това не личи.

ПЕТДЕСЕТ И ЧЕТИРИ ВОЙНИЦИ, ИЛИ КАК ДА ЕМИГРИРАШ У ДОМА ПРИ МАМА

Руснаците емигрират, когато оставането в родината започва да застрашава живота им или се задава мащабно потъпкване на правата и достойнството им от страна на държавата. На 8 септември 2002 г. ситуацията в руската армия беше точно такава. Петдесет и четири войници дезертираха и се опитаха да емигрират.

Тренировъчният полигон на Двайсета мотопехотна дивизия се намира в покрайнините на село Прудбой във Волгоградска област. Момчетата от Второ отделение на войскова част 20004 са откарани от постоянната си база в град Камишин, също Волгоградска област, в полигона в Прудбой.

На пръв поглед нищо необичайно: отиват на подготовка. Обучават ги техните командири, които за тях са и майка, и баща. Но на 8 септември техните „бащици“ подполковник Колесников, майор Ширяев, майор Артемиев, лейтенант Кадиев, лейтенант Коростильов, лейтенант Кобетс и младши лейтенант Пеков решават да проведат разпит, който е извън тяхната компетенция. Събират войниците на плаца и им обясняват, че ще има разследване кой е откраднал разузнавателна кола от полигона предната нощ.

По-късно войниците твърдели, че никой не е крал колата. Тя си стояла през цялото време на обичайното си място в гаража на дивизията, но на офицерите просто им било скучно. Били влезли в няколкодневен запой, от който вероятно вече им ставало зле, и решили да се позабавляват с тормоз над войниците. И това изобщо не се случвало за първи път на полигона в Камишин, който бил натрупал достатъчно лоша репутация.

След като обявили, че ще разследват кражбата, група войници били отведени в офицерската палатка: сержантите Кутузов и Крутов, редниците Генералов, Гурски и Гриценко. На другите било заповядано да чакат отвън. Не след дълго чули виковете и стенанията на своите другари. Офицерите ги биели. След малко ги изхвърлили от палатката. Казали на другите, че офицерите ги налагали по гърбовете и бедрата с

дръжките на инструменти за окопи и ги ритали силно в ребрата. Но описанието не било необходимо. Следите от побоя се виждали ясно по телата на войниците.

Офицерите обявили, че излизат в почивка. Подполковникът, двамата майори, тримата лейтенанти и младши лейтенантът щели да вечерят. Казали на войниците, че всеки, който откаже доброволно да си признае, че е откраднал разузнавателната кола, ще бъде пребит по абсолютно същия начин като проснати на тревата пред палатката им войници.

След това съобщение офицерите се оттеглили да ядат супа.

А войниците? Те избягали. Разбунтували се, решили да не чакат като животни на заколение. Оставили дежурните, защото отклоняването от поста им щяло да се разглежда като криминално престъпление и да ги отведе пред военен съд и след това в дисциплинарния батальон. Оставили и Кутузов, Крутов, Генералов и Гриценко, които не можели да ходят.

В колона войниците се измъкнали от полигона и тръгнали към Волгоград да търсят помощ. А Прудбой е доста далече от града — на почти 180 километра, петдесет и четиридесет войници изминали пеша цялото разстояние, без да развалят строя и да се опитват да се крият. Вървели по натоварено шосе, по което непрекъснато пътували офицери от Двайсета дивизия. Нито една кола не спряла. Никой не ги попитал къде отиват без офицер, което е в разрез с армейските правила.

Войниците вървели, докато се стъмнило. Легнали да спят в една горичка край шосето. Никой не ги търсил, въпреки че когато подполковникът, двамата майори, тримата лейтенанти и младши лейтенантът се върнали от столовата, открили, че личният състав на Второ отделение е силно намалял. Почти не били останали войници, които да командват.

Офицерите си легнали, без да имат ни най-малка представа къде са войниците, за които по закон отговаряли лично. Но пък знаели, че в Русия никога не наказват офицер за нещо, случило се на редник.

Рано сутринта на 9 септември петдесет и четиридесет войници отново тръгнали по шосето. И отново покрай тях минавали напълно незаинтересовани офицери.

Преходът на групата редници, дарени със самоуважение, траял ден и половина и през това време никой от Двайсета дивизия не усетил липсата им. Вечерта на 9 септември те влезли във Волгоград, без да се крият. Видели ги и полицаи, но отново никой не се заинтересувал.

Стигнали до центъра на града.

„Беше към шест вечерта и се канехме да се прибираме, но изведнъж телефонът иззвъня. «Работите ли още? Може ли да дойдем при вас?»“ — разказва Татяна Зозуленко, директор на Волгоградската регионална организация за защита на правата на майките. — „Казах: «Идвайте веднага.» Нямаше как да знам какво ще се случи след малко. В малката ни стаичка влязоха четирима млади редници и ни казаха, че представляват група от 54-ма души. Попитах къде са другите и момчетата ме отведоха в тясното мазе на собствената ни сграда. Всички бяха там. Работя за тази организация от единайсет години, но такова нещо не бях виждала. Първата ми грижа беше къде да ги настаним. Вече беше тъмно. Питахме ги дали са яли. «Не — отвърнаха, — не сме хапвали нищо от вчера.» Нашите сътрудници изтичаха да купят хляб и мляко колкото им стигат парите. Момчетата се нахвърлиха върху храната като изгладнели кучета, но с това бяхме свикнали. В армията хранят войниците много лошо, те са системно недохранени. Когато се наядоха, ги попитах: «Какъв резултат очаквате да постигнете?» Те отвърнаха: «Искаме офицерите, които бият войници, да бъдат наказани.» Решихме да ги настаним за през нощта на пода в нашия офис, а ние да преспим и сутринта да помислим какво да правим. На другия ден първата ни работа щеше да бъде да отидем при военния прокурор на гарнизона. Заключих и се прибрах. Живея наблизо и можех да се върна бързо при нужда. Обадих им се към 11 часа същата вечер, но никой не вдигна. В два през нощта ме събуди адвокатът ни Сергей Семушин. Каза, че му звъннал някой, който не се представил, но настоял да «подсигурим помещението». Бях там след броени минути. Пред сградата имаше военни коли с офицери. Не ми се представиха. Войниците бяха изчезнали. Попитах офицерите къде са, но не получих отговор.“

Сътрудниците от Организацията за защита на правата на майките открили, че някой е влязъл в компютъра, в който съхранявали информация за извършени в Двайсета дивизия престъпления, и я е

изтрил. Намерили под килима бележка от войник, на която пищело, че не знаят къде ги отвеждат, че са ги били и имат нужда от помощ.

Какво бих могла да добавя? Войниците започнали да „липсват“ на офицерите чак след като им се обадили началниците. Това станало късно вечерта на 9 септември, след като Татяна Зозуленко се свързала с журналисти от Волгоград и информация за тях изтекла по медиите. И естествено, щабът поискал обяснение от офицерите. През нощта те пристигнали до сградата на Организацията на майките и всичките 54 войници били преместени в щаба. След това ги върнали в отделението им под командването на същите тези офицери, чийто тормоз ги накарал да избягат от полигона. Татяна Зозуленко попитала военния прокурор Чернов, чието задължение е да следи за спазването на закона в поделенията на гарнизона, защо го е направил, и той отвърнал, без да му мигне окото: „Защото те са наши войници.“

Това е ключът към сагата на петдесет и четиридесета. „Наши войници“ означава „наши роби“. Нищо не се е променило в руската армия. Извратеното разбиране, че „честта на офицера“ трябва винаги да се пази, взима непрекъснато връх над живота и достойнството на редниците. Причина за бягството от полигона в Камишин е на първо място отвратителната армейска традиция, че войникът е роб на офицера. Офицерът винаги е прав и може да прави с войника каквото си иска. Но то се е случило и заради тъжната истина, че гражданският контрол над процесите в армията, за който толкова се говореше по времето на Елцин и за който дори беше създаден законопроект, е мъртъв и погребан. Президентът Путин споделя традиционното армейско виждане за правата на офицерите и смята гражданския контрол над въоръжените сили за напълно неприемлив.

Но в дъното на всичко стои фактът, че Двайсета дивизия — известна още и като „Рохлинска“ по името на командира си Лев Рохлин, герой от Първата чеченска война, днес заместник-председател на Държавната Дума, — и особено поделение 20004, отдавна се сдобили с лоша слава във Волгоград и в цяла Русия.

„Цяла година пращахме информация за престъпленията в поделение 20004 до военна прокуратура, най-вече до г-н Чернов, гарнизонния прокурор Чернов, но и до всички над него в йерархията, дори до главния военен прокурор в Москва — казва Татяна Зозуленко. — Поделение 20004 е на първо място по брой оплаквания от

войниците. Офицерите ги бият, прибират «възнагражденията за активна военна служба» от завърналите се от Чечня [Двайсета дивизия се е била и в двете чеченски войни, води бойни действия в Кавказ и до този момент]. Къде ли не разказахме за това, но без никакви последствия. Прокуратурата реши да потули всичко. Случката на полигона в Камишин е напълно предсказуем резултат от безнаказаността на офицерите.“^[1]

---

[1] Историята с 54-мата войници получи широка популярност, в резултат на което официалното разследване бе проведено от Главна военна прокуратура. То стигна да извода, че макар по време на „обучението“ офицерите да са превишли правата си, провиненията на войниците на полигона са предизвикали офицерите да изгубят контрол. Случаят така и не стигна до съда и никой от офицерите не получи присъда. Войниците бяха пръснати в различни поделения, за да не създават повече проблеми. Това соломоновско решение беше взето в полза отново на военната машина. Подобни случаи се разследват от военни прокурори и се предават на военни съдилища. Тези прокурори и съдии също са част от въоръжените сили, положили са клетва за вярност и са подчинени на своите началници, а йерархията стига до върха на Министерството на от branата. Което означава, че не могат на нито едно ниво да бъдат независими в преценките си. ↑

НЯКОЛКО РАЗКАЗА

Русия, разбира се, има военен бюджет и около него много се дискутира. Армейското лоби се бори за нови инвестиции, за които да плаща държавната хазна. Това е стандартна международна практика. Но една важна подробност ни различава от другите страни и тя е, че сме сред най-крупните производители на оръжия и търгуваме с тях по целия свят. Именно Русия даде на света автомата „Калашников“. За много руснаци това е повод за гордост.

Не бих искала да се впускам в статистики. Чудя се само дали хората са доволни от реда, установен от президента Путин. Смятам това за най-важния критерий, по който трябва да се съди за действията на държавния глава. В търсене на отговор отидох в Комитета на войнишките майки и попитах жените там: „Вашите синове радваха ли се, че отиват в армията? Тя направи ли ги истински мъже?“

Научих много от отговорите им.

Детайлите са по-важни от цялостната картина. Поне за мен е така.

Миша Николаев живеел в покрайнините на Москва. Семейството му го изпратило в армията през юли 2001 г. да пази границата на десет часа път със самолет от Москва в селцето Горячий Пляж на остров Анучина на Южните Курили. Това е архипелагът, заради който непрекъснато има напрежение между руските и японските политици след края на Втората световна война.

Но докато се карат, някой трябва да пази границата. И един от тези хора бил Миша. Той оцелял само шест месеца в руския Далечен изток и загинал на 22 декември 2001 г. През есента вече пращал вкъщи тревожни писма, в които разказвал, че тялото му е покрито с рани. Молел семейството си да му изпрати лекарства: балсам на Вишневски, сулфаниламид, „каквото и да е за лечение на гнойни язви, метапирин, антисептици, превръзки и колкото се може повече лейкопласт. Тук няма нищо.“ Родителите му изпратили колет, без да роптаят, защото знаели, че армията е бедна, и си мислели, че положението не може да е

чак толкова тежко, тъй като Миша все още работел като готвач в армейската столова. Ако бил сериозно болен, предполагали майката и башата, няма да го допускат до мястото, където се приготвя храната.

Миша обаче продължил да готви на войниците дори когато цялото му тяло се покрило с гнойни рани. В заключението на патолога, направил аутопсията му, пише, че тъканите на нещастния войник буквально се цепели под скалпела му. В началото на XXI век руски войник изгнил жив пред очите на офицерите, без да получи каквато и да е медицинска помощ. Пълната безотговорност на командирите му убила Миша.

Дмитрий Кисельов бил изпратен да служи в селцето Истра в московските покрайнини. В Русия такова назначение се счита за чист късмет. Бил близо до Москва, родителите му, които били московчани, можели да го посещават и да се доберат до командира му, ако синът им имал нужда от помощ. Не било като да го пратят на Курилските острови. Но и това не спасило Миша от разложението сред офицерите.

Командирът на редник Кисельов — подполковник Александър Бороненков — имал печеливш страничен бизнес. Нищо необичайно за съвременната руска армия. Офицерите ѝ са готови на всякакви номера, тъй като заплатите им са малки. Но специално този подполковник търгувал с войници. Истра е вилно селище и Бороненков продавал войниците си на собствениците на околните земи като евтина работна ръка. Редниците работели само за храна, а заплащането им отивало директно за командира. Но и тази схема за печелене на пари не е уникална. Даже е широко разпространена: войниците се „продават“ като безплатни аргати, или по-точно роби, на богаташи за срока на военната им служба. Така офицерите си уреждат „бартер“ с хора, които смятат за „полезни“. Ако офицерът има нужда от поправка на колата, но няма пари, води няколко войници в сервиза. Те работят безплатно колкото каже началникът на сервиза и в замяна офицерът получава ремонт на колата си.

В края на юни 2002 г. дошъл ред и на новобранеца Дмитрий Кисельов да бъде продаден в робство. Пратили го да строи къщата на някой си г-н Карабутов, член на Градинарската асоциация „Мир“ в Истра. Отначало се трудел на строежа, но после заедно с още седем други редници го накарали да копае канал по дълбината на цялото

имение. На 2 юли в 7 часа вечерта каналът се срутил и погребал три момчета. Сред тях бил и Дмитрий, който се задушил под пръстта. Родителите му се опитали да съдят подполковник Бороненков, но той успял да се измъкне. Познавал много „полезни“ хора. Дмитрий бил единствен син на семейство Кисельови.^[1]

На 28 август 2002 г. поделение 42839 било изпратено в Чечня недалеч от село Калиновская, където от доста време не се водели битки. „Старите“ пиели до припадък. „Старите“ са обикновени войници, на които им остава малко до уволнение. Те са най-лошата и смъртно опасна част от армията. Вечерта на старите им се сторило, че водката свършва, затова накарали първия войник, който се появил пред очите им, Юрий Дяченко, да отиде до селото и „да купи още откъдето иска“. Войникът отказал. Първо, бил дежурен, охранявал част от терена и нямал право да напуска поста си. Второ, обяснил им, че няма пари. Старите му казали да открадне пари от селото и с тях да купи водка.

Но Юрий бил непреклонен. „Няма да отида.“ Били го жестоко до 5 сутринта и в почивките го подложили на ужасни и жестоки унижения. Потопили подочистачката в тоалетната и търкали с нея лицето на Юрий. Накарали го да бърше пода и когато се навел, се изреждали да пъхат дръжката на подочистачката в ануса му. И като завършek на така нареченото от тях „учение“, го завлекли в столовата и го накарали да изяде три литра каша и го биeli, когато спирал да прегльща.

Къде били офицерите? Тази нощ и те били пияни до безсъзнание и физически им било невъзможно да контролират каквото и да било. Около 6 сутринта на 29 август 2002 г. намерили Юри Дяченко в склада с провизиите. Бил се обесил.

Сибир не е като Чечня. Той е далеч от войната, но това не е от значение, Роденият в Тюменска област Валерий Путинцев бил изпратен в района на Красноярск. Служил в окръжния град Ужур в елитните стратегически ракетни части. Майка му Светлана Путинцева се радвала. Предполагало се, че след като отговарят за най-опасните оръжия на планетата, офицерите там трябва да са сред най-образованите, да не пият и да не бият войниците, а да поддържат

дисциплината. Но скоро и тя започнала да получава обезпокоителни писма от сина си, в които той разказвал, че офицерите били истински „чакали“.

„Здравей, мамо! Не давай това писмо на никого. Най-вече не казвай нищо на баба. И двамата знаем как се чувства и съм сигурен, че няма да застрашиш крехкото й здраве. Много се притеснявам за нея. Не мога да се примиря, че трябва да работя като роб в облага на хора, които презират. Най-много от всичко на света бих искал да работя за доброто на близките си, да помогна на семейството си. Чак тук разбрах колко много значите вие за мен...“

На Валерий не му било писано да работи за доброто да близките си. Офицерите от казармата в Ужур били напълно излезли от контрол. Лейтенантите грабели от войниците всичко, което успявали да докопат, и унижавали всеки, който като Валерий се опитвал да защити достойнството си. През тази половина година, която прекарал в поделението, четирима редници били изнесени в ковчези — всичките пребити до смърт.

Офицерите най-напред се забавлявали, като конфискували униформата на Валерий (нашите войници нямат други дрехи, освен униформите си). Казали му, че трябва да си я откупи. Предполагали, че ще пише вкъщи и ще поиска спешно да му пратят пари. Но Валерий не направил така, Знаел, че майка му живее много скромно заедно с баба му, възрастна пенсионерка, сестра му и малката ѝ дъщеря и че не може да си позволи да му праща пари. И заради това бил многократно жестоко пребиван. Накрая му писнало. Опълчил се на офицерите и бил изпратен в карцера за неподчинение. Инсценирали бягството му и го ранили лошо. Светлана Путинцева се притеснила и позвънила на командира на поделението подполковник Бутов, който я информирал, че знае как да бие, без да оставя следи. Светлана зарязала всичко и веднага отлетяла към Ужур, където намерила сина си на прага на смъртта. Бил прострелян в таза, пикочния мехур, уретрата и феморалната артерия. В болницата ѝ казали, че трябва да намери кръв

за преливане: „Спешно! Тук нямаме.“ Искали от нея да намери донори сама в чужд град. Тя се върнала в поделението да помоли за помощ. Командирите отказали да ѝ съдействат. Втурнала се из града да търси помощ за сина си. Но не успяла да намери. Тъй като нямало кръв за преливане, Валерий починал на 27 февруари 2002 г. В едно от последните му писма до Светлана пише: „Не очаквах от офицерите помощ. Те знаят само как да унижават хората.“

Да се върнем в Московска област в утрото на 4 май 2002 г. в армейско поделение 13815 в село Балашиха. Две параджийки от топлоцентралата, отопляваща поделението, чули наблизо викове за помощ. Втурнали се навън и видели, че насред двора е изкопана дупка, в която един войник е заровен до шията. Изровили го, прерязали въжетата, с които били вързани ръцете и краката му и му помогнали да излезе.

В този момент се появил вбесен майор Александър Симакин. Започнал да крещи на жените да оставят войника. Той давал на редник Чеснаков урок и ако те двете не се върнели незабавно в топлоцентралата, щял да се погрижи да ги уволнят.

Освободеният от ямата редник Чеснаков избягал от поделението.

Руската армия винаги е била един от основните стълбове на държавата. Но днес се е превърнала в затвор, ограден с бодлива тел, в който изпращат младите граждани на страната без съд и присъда. И офицерите в нея са наложили правила като в местата за лишаване от свобода. Да пребиеш някого до смърт там е основен метод на възпитание. Случайно или не, но така самият Путин описа начина, по който смята да се справи с враговете на Русия, когато се качи на трона в Кремъл.

За президента с неговите еполети на подполковник и две дъщери у дома, които никога няма да служат в армията, това положение може и да е приемливо. Останалите обаче сме дълбоко потресени, може би само с изключение на офицерската каста, която се държи като шайка дребни гангстери над закона. Особено възмутени са хората, които имат синове в донаборна възраст. Те нямат време да чакат отдавна обещаните, но забуксували реформи в армията да се случат. Те се

страхуват да изпратят синовете си в някой полигон като Камишин, или в Чечня, или на някое друго място, откъдето няма връщане.

---

[1] Отношението към този инцидент беше същото като към случая с 54-мата войници. Гарнизонна прокуратура започна разследване, но пък нейните служители са подчинени на командира на поделението, в което е станало нещастietо. И разбира се, прокуратурата оправда офицерите. Незаконната „продажба“ и „отдаване под наем“ на войниците като евтина работна ръка за селскостопанска или строителна работа, което обикновено се прави от техните офицери, е често срещана практика в Русия. Плаща се само на офицерите за това, че са осъществили сделката. Много рядко до войниците стига нещо, най-често не им се дава нищо друго, освен храна, цигари и подслон за една нощ. Понякога не получават нищо. Ако офицерът и работодателят са почтени хора, войниците се изкарват за известно време от поделенията, най-вече защото далеч от армията ще ги хранят по-добре. ↑

НАШЕТО НОВО СРЕДНОВЕКОВИЕ, ИЛИ ВОЕННОПРЕСТЬПНИЦИТЕ НА ВСИЧКИ РУСИИ

В момента в Русия има два вида военнопрестъпници. Престъплението им са свързани с Втората чеченска война, която започна през август 1999 г., когато Владимир Путин беше току-що назначен за министър-председател. Войната, която заемаше централно място през първия му президентски мандат, продължава и до днес.

Делата срещу военните престъпления имат нещо общо помежду си: изходът им се решава с идеологически, а не с правни аргументи. *Inter armas silent leges.* По време на война законите мълчат. Виновните са осъдени, но не вследствие на юридически процес, а според идеологическите ветрове, които завеят от Кремъл.

Първият вид военнопрестъпници наистина са участвали в бойните действия. От една страна, това са руски военнослужещи от така наречените „антитерористични операции“ в Чечня, а от друга — чеченските партизани, които са се били с тях. Първите обикновено оправдават за всички извършени престъпления, а на вторите се приписват обвинения, без много да се спазва законът. Първите получават свобода от съдебната система дори когато има неоспорими доказателства за вината им (а това рядко се случва, тъй като прокуратурата по принцип не си дава много зор да събира улики срещу тях). Вторите са наказвани с най-тежките възможни присъди.

Най-известното федерално дело е това срещу полковник Буданов, командир на 160-и танков полк на руското Министерство на от branata. На 26 март 2000 г. — деня, в който Путин е избран за президент, — Буданов отвлякъл, изнасилил и убил 18-годишното чеченско момиче Елва Кунгаева, която живеела с родителите си в село Танги-чу близо до мястото, където бил временно дислоциран полкът на Буданов.

Най-известният чеченски казус е този със Салман Радуев — популярен партизански командир, който извършва терористични нападения още от времето на Първата чеченска война. Тогава е начало на така наречената Армия на генерал Дудаев. Радуев е заловен през 2001 г. и осъден на доживотен затвор, след което умира при мистериозни обстоятелства в строго охранявания затвор в Соликамск. Соликамск притежава лоша слава на „затворнически град“. Намира се в Пермска област и до него има солни мини. Той е място за изгнание още от царски времена. Радуев е символ на борбата за освобождение от Русия. Има много дела като неговото. Обикновено такива подсъдими се изслушват при закрити врати, за да се скрие информация от обществото. Аргументите за това често са неясни. От време на време след огромни усилия и при пълна секретност е възможно да получиш протоколи от дела срещу чеченски партизани. Обвинените са обявявани за виновни, без да се губи много време в събиране и анализиране на доказателства.

В същото време никой от първата категория обвинени във военни престъпления, независимо дали са от федералните или от чеченските сили, не получава честен процес. След произнасянето на присъдата чеченските партизани са изпращани в отдалечени трудови колонии и затвори, където не изкарват дълго. Проучванията на общественото мнение показват, че дори хората, които подкрепят правителството и усилията на президента в Чечня, смятат, че от тях се „отърват“ по нареддане на властите. Почти никой в Русия не вярва в справедливостта на руската съдебна система. Почти всички смятат, че тя е подчинена на изпълнителната власт.

Вторият тип военнопрестъпници са хора, озовали се в неподходящо време на неподходящо място, пометени от историческите стихии, които не са участвали във военни действия, но са имали нещастието да са чеченци, когато е трявало някой да бъде осъден. Типичен пример за това е Ислам Хасуханов. Неговият случай напомня много на сталинските чистки, чийто връх е през 1937 г. Признанията се изтрягват с побой, използват се мъчения и психотропни вещества, за да се пречупи волята на обвиняемите. През това са преминали мнозинството чеченци, озовали се килиите за изтезания не само на ФСБ, но и на всички специални служби, които вилнеят из Чечня. Обвинените са измъчвани от поддръжниците на Ахмат Хаджи

Кадиров, който до момента на убийството му е начело на проруското марионетно чеченско правителство, от служителите на военните комендантьства, в подземията на поделенията на територията на страната, в изолирани килии в полицейски участъци.

Всичко това се координира и управлява от ФСБ. Това са хората на Путин, те се радват на неговата подкрепа и провеждат политиката му.

СТАЛИН ВИНАГИ ЩЕ БЪДЕ С НАС

ДОСИЕ

Ислам Шейх-Ахмедович Хасуханов е роден през 1954 г. в Киргизстан. През 1973 г. постъпва в Съветската армия. Завършва Висшето военноморско политическо училище в Киев. От 1978 г. служи в Балтийския флот, а от 1989 г. — в Тихоокеанския. През 1991 г. завършва Военната политическа академия „Ленин“ в Москва. Като офицер подводничар, завършил военна академия, Хасуханов би трябвало да се смята за част от елита на руските военноморски сили. Преминава в запаса през 1998 г. с чин капитан първи ранг и длъжност заместник-командир на голяма атомна подводница Б 251. От 1998 г. живее в Грозни. Бил е начело на военния инспекторат при правителството на Аслан Масхадов и началник на генералния щаб. Женен е за племенницата на Масхадов, която му е втора жена. Има двама сина. Хасуханов взима дейно участие в Първата и Втората чеченски войни и никога не се е крил от федералните власти. Арестуван е на 20 април 2002 г. в окръжния център Шали от специални части, на ФСБ като „международн терорист“ и „един от основните организатори на незаконни въоръжени формирования“ и е осъден от Върховния съд на Република Северна Осетия-Алания на дванайсет години в трудов лагер при строг режим.

ПРЕДИСТОРИЯ НА ПРОЦЕСА

Какво се случва с човек, след като го приберат от ФСБ? Не ЧК от 1937 г., не ЧК на Солженицин и Гулаг, а съвременна ЧК, финансирана от днешните данъкоплатци? Никой не разполага с неоспорими факти, но всички се плашат както някога.

И точно както при съветския режим, рядко се промъква информация. Един от тези редки примери е случаят с Ислам

Хасуханов.

Според досието на криминално дело №56/17 Ислам Хасуханов е арестуван на 27 април 2002 г. на улица „Маяковски“ в Шали и е обвинен по член 222 от Наказателния кодекс на Руската федерация в „притежание и носене на огнестрелно оръжие“. Естествено е да очакваме да има никакви доказателства за наличието на това оръжие.

Всъщност призори в дома на роднини на Хасуханов, при които той живеел заедно със семейството си, нахлуват маскирани въоръжени мъже. Повеждат го в неизвестна посока, без дори да си направят труда да му подхвърлят оръжие. Той самият не е притежавал собствено. Специалните федерални отряди, издирващи „международн терористи“ в Чечня, винаги са били убедени, че всичко може да им се размине. Този път действали по сигнал от информатор и не се съмнявали, че задържат един от лидерите на незаконните въоръжени формирования, чиято съдба е предопределена. Тъй като няма да оживее, не били регистрирани нито пистолет, нито пушка като материални улики.

Обвинението по член 222 обаче си останало. Фалшифицираната дата 27 април също си останала. Такива липсващи седмици са много характерни за нашите антитерористични операции в Чечня. Арестуват някого и той изчезва. Първата седмица след задържането му е най-ужасната. Няма организация, която да отговаря за него, нито една специална служба не признава, че знае нещо за него. Близките му отчаяно го търсят, но той сякаш е потънал. Точно тогава разузнаването го изтезава, за да изтръгне информация.

Хасуханов почти не си спомня периода между 20 и 27 април. Бой, инжекции, още бой, още инжекции. И нищо друго. В протокола от съдебното заседание десет месеца след ужасната седмица пише: „През първите седем дни ме държаха в сградата на ФСБ в Шали, където ме биха. Оттогава имам 14 счупени ребра и едно от тях се заби в бъбрека ми.“

Какво са искали да изтръгнат от Хасуханов преди да умре от раните си? Настоявали да ги заведе до Масхадов^[1]. След това можел да умре. Проблемът бил, че Хасуханов не само че не ги отвел при Масхадов, но заради отличното си здраве на военен подводничар не умрял.

На 30 април било решено да се заведе официално дело срещу него. Затова бил откаран във временна база за разпити в друг окръжен център в Чечня — село Знаменская. (По това време главен прокурор на Чечня е Александър Никитин.) Базата в Знаменская беше изтрита от лицето на земята от жена камикадзе на 12 май 2003 г. Цялата страна си отдъхна с облекчение, че справедливостта най-сетне наделява. Там били измъчвани и тайно погребани много хора.

Когато Хасуханов пристигнал в Знаменская, изглеждал като мъртвец. Тялото му било отпуснато като торба, но все пак дишал. Изтезанията продължили под ръководството на подполковник Анатоли Черепньов, заместник-началник на следствения отдел на ФСБ за Чечня. По-късно той станал главен следовател по делото на Хасуханов, решавал какви мъчения да му се прилагат и насочвал процеса, за да получи необходимите доказателства.

Из протоколите на съда:

„— Защо срещу вас е използвана насилие?

— По време на всички разпити ги интересуваше само къде е Масхадов и къде е подводницата, която според тях съм се канил да отвличам. Това бяха двата въпроса, заради които ме подлагаха на мъчения.“

Хасуханов не можел да заведе мъчителите си при Масхадов, защото за последен път го бил видял през 2000 г. и след това имал само недиректни контакти с него, за които използвали аудиокасети. Когато се налагало, Масхадов правел запис и го пращал на Хасуханов по куриер. От време на време Хасуханов му отговарял. Един от куриерите бил вербуван за информатор на ФСБ. Хасуханов получил за последен път преди ареста си касета през януари 2002 г., на която отговорил два дни преди задържането. В тези записи Масхадов обикновено карал Хасуханов, очевидно за протокола, да потвърди колко пари той, Масхадов, бил превел на различните командири. След малко ще разберем защо.

Но да се върнем на подводницата. Тази история заслужава да се разкаже подробно. Преди да мине в запаса, Хасуханов бил елитен военен подводничар. Бил единственият чеченец офицер на атомна

подводница в съветско време, а и след това. Затова подполковник Черепньов се опитал да го уличи, че ръководи „план на незаконно въоръжено формирование за отвличане на атомна подводница, установяване на контрол над ядрена бойна глава, вземане на заложници от руската Дума и използването им за искане на промяна в конституционния ред на Руската федерация чрез заплаха, че ще бъдат убити с ядрено оръжие“. Това е точен цитат от молбата на Черепньов до главния прокурор на Чечня, в която се иска удължаване на мярката за неотклонение на Хасуханов. Тя не била отхвърлена.

Черепньов се постарал много, за да уличи Хасуханов, но постигнал минимални резултати. Хасуханов отказвал, или по-точно — не можел да признае. Защото през 1992 г. той самият „строил“ (както се изразяват във флота) на същата тази подводница, за чието предполагаемо отвличане го обвинявали. Той ръководел създаването ѝ, като знаел, че след това ще служи на нея. И го правел от името на целия екипаж.

Черепньов обаче не се отказвал от историята с отвличането на подводницата. Служители на ФСБ изфабрикували документи, които уж били писани от чеченски сепаратисти на базата на секретни данни, дадени им от Хасуханов. Така се появил „Работен план на чеченско военно формирование за извършване на саботаж на територията на Руската федерация и чертани на ръка карти на базите на Четвърта атомна подводна флотилия от Тихоокеанския флот“, както и „План за провеждане на терористичен акт на територията на Русия“. Разбира се, към тях удобно била добавена бележка, че „детайлното планиране на операцията е извършено на основата на визуални разузнавателни данни на въпросния регион, събрани през декември 1995 г.“. И под тези думи искали да се подпише Хасуханов.

Бедата била, че не можели да го принудят да подпише. Хората от ФСБ станали още по-изобретателни в изтезанията, макар че малко неща не били опитали върху него. Но сега вече го биели, защото им провалял плановете.

Единствените документи, които Черепньов успял да накара Хасуханов да подпише („потвърди“ била думата, използвана в присъдата), и то когато не бил на себе си заради комбинацията от болка и психотропни вещества, били празни листове на „заповеди и инструкции за операцията от Масхадов“. Върху тях Черепньов после

попълнил това, което смятал, че ще му свърши работа. Ето пример за една от тези фалшификации.

„На 2 септември 2000 г. Хасуханов издал бойна инструкция, с която заповядвал на всички партизански командири да пръснат малки пирони, нитове, болтове и сачми по шосетата по маршрутите за придвижване на федералните сили, за да прикрият с тях мините и експлозивите. Така в качеството си на лидер на незаконните въоръжени формирования Хасуханов подбудил другите участници в тях извършат терористични актове, насочени директно срещу установяването на конституционен ред на територията на Чеченската република.“

Черепньов искал Хасуханов да подписва протоколите от разпитите, без да ги чете. Ето пример и за тяхното съдържание.

„Въпрос [по всяка вероятност зададен от Черепньов]: Показано ви беше фотокопие от Обръщение към руските офицери № 216 от 26 ноември 2000 г. Какво можете да кажете по въпроса?

Отговор [за който се предполага, че е даден от Хасуханов]: Изготвянето и разпространението на такива документи е важна част от пропагандата, провеждана от оперативния щаб на въоръжените сили на Чеченската република Ичкерия под моето директно ръководство. Въпросните обръщения трябваше да противодействат на руските медии по отношение на отразяването на антитерористичните операции. Ясно ми беше, че разпространението на такива документи може да доведе до дестабилизация на ситуацията на територията на Чеченската република, но въпреки това го правех...“

Това е типичен армейски стил на писане. Цял месец изтезавали Хасуханов в Знаменская, за да натрупат ето такива материали.

Из протоколите на съда:

„— След като в резултат на побоите спрях да разбирам какво се случва и вече не реагирах на нищо, започнаха да ми бият инжекции и ме прехвърлиха в централата на ФСБ в Северна Осетия. Не искаха да ме оставят в отделението за разпити, защото лекарят им каза, че в резултат на по-ранните изтезания ще умра до 48 часа. Затова ме заведоха в дъскорезница с номер ЙАН 68-и.

— Оказана ли ви беше медицинска помощ?

— Оставиха ме да лежа в дъскорезницата три месеца и да се възстановявам сам.“

Що за дъскорезница е това? Тя се споменава от време на време в разказите за безследно изчезналите след „чистките“ в Чечня. Хора, минали през нея и оцелели, я наричат „трудов лагер“, термин от времето на Сталин, други — дъскорезница. Официалното ѝ наименование е предприятие № ЙАН 68 и неин принципал е Министерството на правосъдието на Република Северна Осетия.

За нея се знае, че там изпращат полумъртви от изтезания хора, докарани до това състояние от офицери от правоохранителните институции (най-вече от ФСБ). Предприятието си затваря очите, че тези хора нямат документи за самоличност. След срещата си с федералните те вече не са личности, не са безследно изчезнали, които някой търси.

Трябва да сме задължени и благодарни на работещите в „дъскорезницата“, че приемат нелегално хора без самоличност в предприятието си. Така са спасили от сигурна смърт мнозина: онези, които е трябало да умрат, но федералните не са си направили труда да ги застрелят, след като ги докарали от Чечня в Осетия, както и оставените да издъхнат, без да се налага ФСБ да си цапат ръцете. Никой не знае колко души са завършили жизнения си път там по време на Втората чеченска война, нито кои са били. От тях не е останало нищо друго, освен купчина пръст над безименните гробове. Не знаем и

колко са оцелели. Един от тях е Хасуханов. Над него се смилил един пазач, който при всяко дежурство му носел мляко, нищо повече.

Хасуханов оживял и отново се изправил срещу Черепньов. В Чеченската дирекция на ФСБ имали обичай да изправят на съд всеки, измъкнал се жив от разпитите. Малцина успявали, затова и процесите срещу „международните терористи“ са малко. Но е полезно да има поне няколко дела. Смята се, че за цялостния облик на антитерористичната операция е желателно да има някой и друг осъден „терорист“. Западните политици от време на време задават въпроси на Путин, той от своя страна изисква информация от ФСБ и главната прокуратура и те правят всичко възможно да му угодят. Стига, разбира се, да има оцелели.

ВЛАДИКАВКАЗ

Владикавказ е столицата на Република Северна Осетия — Алания, която граничи с Чечня и Ингушетия. Осетия е пълноправен член на антитерористичната коалиция. Моздок в Северна Осетия е главната военна база, в която се комплектуват федералните формирования, преди да бъдат пратени в Чечня. Там през 2003 г. се случиха два големи самоубийствени атентата. На 5 юни в автобус, превозваш военни пилоти, се взриви жена, а на 1 август мъж вряза камион с един тон експлозив във военна болница.

Владикавказ е ставал сцена на много изфабрикувани съдебни дела срещу „международн терористи“. Местните адвокати се държат по-скоро като сътрудници на съда, ФСБ и прокуратурата, отколкото като защитници на подсъдимите. Агентите на чеченската дирекция на ФСБ обичат да водят в този град своите жертви, превишавайки правата си, и да ги разпитват там колкото се може по-далеч от бойните действия.

Черепньов отишъл при Хасуханов във Владикавказ и му намерил адвокат. От 1 юни 2003 г. Русия има нов съвременен Наказателно-процесуален кодекс в съответствие с най-високите европейски стандарти. Той забранява да се разпитват заподозрени без присъствието на адвокат, но разбира се, когато „обстоятелствата го налагат“, всичко си продължава по старому. От 20 април до 9 октомври

2002 г., близо шест месеца, Хасуханов не е получил юридическа защита. Не и докато спуканият му череп, раздробените ребра и счупените ръце не зараснали в дъскорезницата и той вече бил готов да бъде показан в съда.

Тук отново детайлите са много интересни. На 8 октомври Черепньов повикал Хасуханов на разпит и му казал да подаде молба до него. И му издиктувал следното: „Моля да ми осигурите адвокат за предварителното разследване. До този момент не съм имал нужда от юридически услуги и в тази връзка нямам оплаквания срещу следствените органи. Моля да ми назначите адвокат, избран по препоръка на следствието...“ На 9 октомври Хасуханов бил разпитан в присъствието на Александър Дзилихов, защитник от Владикавказ. Хасуханов заподозрял, че е агент на ФСБ^[2], и Дзилихов не направил нищо, за да го разубеди. Не му дал никакви съвети, само си седял кратко по време на разпита и мълчал.

Из съдебните протоколи:

„— Моля, кажете дали има разлика между показанията, които сте дал без адвокат, и дадените в присъствието на юридически защитник. И ако има — каква е тя?

— Има разлика. Преди не ми даваха да чета протоколите в края на разпита. Когато присъстваше адвокат, ми ги даваха.“

Хасуханов бил разпитван три пъти в присъствието на адвокат — на 9, 23 и 24 октомври 2002 г. Или по-точно през тези три дни Черепньов само преписал информацията, изтръгната с мъчения в Знаменская в новите формуляри и така ги превърнал в „показания, взети в съответствие с разпоредбите на Наказателно процесуалния кодекс“.

Черепньов заявил, че следствието ще приключи на 25 октомври. Уведомил Хасуханов, че скоро ще получи текста на обвинението и че трябва да го подпише колкото се може по-бързо. И за да не си прави никакви илюзии, го затворили в единична килия за два дни — 29 и 30 октомври. Няма нужда да уточнявам, че при затварянето му не

присъстввал адвокат. Той не знаел къде го водят. На главата му имало качулка, сякаш го отвеждали на екзекуция. „Край, свърши се“ — казали надзирателите и го побутнали с пушките си.

Нарочно инсценирали екзекуция, за да го сплашат и да го накарат да подпише обвинителния акт.

Той, разбира се, го подписал. Но не успели да го сломят и по време на процеса се отрекъл от всичко, на което се основавало обвинението. Но то било потвърдено от новия главен прокурор на Чечня Владимир Кравченко и текстът му бил пренесен почти без поправки в присъдата на съдия Валерий Джииев.

Тук ще видите цитати и от двете с мои коментари. Веднага става ясно как се фабрикуват съдебните дела и как никой от фалшификаторите не се притеснява ни най-малко, че може да бъде изобличен, или че протоколите остават и са източници за бъдещата история (която по руската традиция ще бъде пренаписана според повелята на времето).

„През април 1999 г. Хасуханов... доброволно става член на въоръжено формирование, забранено от федералния закон. Хасуханов се свързва с Мохамед Хамбиев, сътрудник на Масхадов, който му предлага също да стане съратник на Масхадов и въз основа на своята компетентност да организира работата на военния надзор. След това е създадено незаконно въоръжено формирование.“

Всъщност след уволняването си от армията Хасуханов се връща в Грозни. Като единствения чеченски офицер с академично образование, той е поканен от Масхадов да работи за чеченското правителство. През 1999 г. това е официалният финансиран от Москва републикански кабинет, а самият Масхадов — законно избраният президент на Чечня, е признат и от Москва. „Военният надзор“, за който той кани Хасуханов, е изключително необходим. Чеченската бюрокрация е безсръмно корумпирана, както и московската, и републиканското правителство се нуждае от образован и опитен човек, способен да контролира паричните потоци в армията, по-специално

тези от руската федерална хазна. Какво нелегално въоръжено формирование е това?

Из съдебните протоколи:

„— Смятате ли действията на президента Масхадов за законни? [пита прокурорът].

— Да. Нямаше как да знам, че Масхадов, правителството и силовите министерства след време ще бъдат обявени извън закона. За мен Масхадов беше президентът, признат и от руските ръководители, те се срещаха с неговите министри, отпускаха се финансови ресурси, затова нямах ни най-малка представа, че се присъединявам към незаконно въоръжено формирование.

— Работата ви включва ли инспекция на финансите и общата администрация на Министерството на вътрешните работи на Чеченската република Ичкерия?

— Да, докладвах за резултатите от тези инспекции на Масхадов през юни 1999 г. Направих списък на всичко, за което са били похарчени пари. Получих информацията от Министерството на вътрешните работи на Руската федерация. Тя пристигна изцяло по официални канали. Нямах причина да предполагам, че има нещо незаконно.“

И наистина работата на Хасуханов преди войната е включвала инспекция на финансите и администрацията, както и създаване на система за надзор и контрол на финансовите ресурси, отпусканни за поддържането на сигурността в Чечня: за Министерството на вътрешните работи, националната и президентската гвардия и генералния щаб. През лятото на 1999 г. той установява, че през генералния щаб преминават значителни суми за покупка на оръжия и униформи, но че ракетните установки например, които Министерството на от branата поръчва от фабриката „Червен чук“ в Грозни, са практически неизползвани за бойни действия. Това е нагло източване на пари. Същото се случва и със закупуването на военните униформи. Те се шият в чеченския град Гудермес на цена 60 рубли за

комплект, но в придружаващите ги документи пише, че са „направени в Прибалтика“ на по-висока цена.

Хасуханов докладвал за всичко това на Масхадов и веднага си навлякъл проблеми с президентските гвардейски части, които участвали в измамата. След като изкарал само седмица във военния надзор, Масхадов го назначил за началник на генералния щаб само защото спешно се нуждаел от честен приближен човек.

Това станало в края на юли 1999 г. Хасуханов поел длъжността си в генщаба през август, няколко дни преди началото на Втората чеченска война, в която обаче отказал да участва.

Ако прочетете протоколите от съдебните заседания (провеждани при закрити врати) няма как да не усетите, че процесът е скальпен. Някой е решил, че Хасуханов трябва да бъде наказан за много сериозно прегрешение, но никой не казва какво е то. Дали заради нещо, открито през 1999, което се връща като бумеранг срещу него през 2002/3 г.? Или пък защото е разобличил тайната схема за източване на федералните фондове?

Съществува подозрение, че тази измама е до голяма степен и поводът за започването на Втората чеченска война, която е трябвало да замаже завинаги следите на престъпниците. А може би точно това е причината висшите ешелони на руските въоръжени сили все още да оказват такава съпротива срещу мирните преговори?

Ето още един цитат от обвинителния акт:

„Хасуханов активно участва в действията на незаконното въоръжено формирование и през 1999 г. се включва в дейности по финансирането му. Той създава и въвежда система за надзор на ресурсите, отпуснати на незаконните национална гвардия, генерален щаб и Министерство на вътрешните работи на самопровъзгласилата се «Република Ичкерия». Показва организационни способности и ефективност на заемания от него пост и затова в края на юли Масхадов го назначава за началник на генералния щаб. Тъй като участва активно в работата на гореспоменатите незаконни въоръжени формирования, Хасуханов се включва и във вземането на

важни решения, свързани с борбата срещу опитите на федералното правителство да възстанови конституционния ред на територията на Чеченска република Ичкерия, като тази борба включва и въоръжена опозиция.“

Би било смешно, ако не знаехме цената, която Хасуханов е платил за наглото фалшифициране на историята, направено от ФСБ.

Из протоколите на съдебните заседания:

„— Кажете на съда какво наложи оставането ви в Чечня от началото на бойните действия до деня на ареста ви?

— Не смятах, че е възможно да обърна гръб на Масхадов, защото за мен той беше законно избраният президент. Не можех да спра войната и направих всичко по силите си... Понякога изпълнявах молбите му. Не бях в достатъчно добра форма да се крия в гората, но това, което можех — го правех. Видях хора да умират. Знам какво означава «възстановяване на конституционния ред». Няма да скрия, че тази война е геноцид. Но никога не съм заповядвал извършването на терористични актове.

— Издавал ли сте заповеди за избиване на войници на федералната армия?

— Бих могъл да го направя само ако имам подчинени. А аз нямах.

— Някои от партизанските командири не бяха ли директно подчинени на вас?

— Не.“

Пред мен лежат документи с гриф „Само за служебно ползване“. Докато се подготвял за процеса, Черепньов изпратил запитвания до всички местни поделения на ФСБ в Чечня да му предоставят информация за терористични актове, извършени на техните територии „по заповед на началника на Генералния щаб на въоръжените сили на Чеченска република Ичкерия Хасуханов“. Спомняте си „бойните

указания“, подписани от Хасуханов по време на разпитите — празни бланки, върху които Черепнъов след това е написал каквото си е поискал. Съвсем предвидимо всички началници на поделения отговорили, че Хасуханов не е издирван за терористични актове. И тези отговори са изпратени на Черепнъов не от чеченската опозиция, а от неговите хора.

Но това не спряло машината, чиято крайна цел била обявяването на „висш лидер на незаконно военно формирование“ за виновен. След като Хасуханов все пак оживял, започнали да го наричат точно така въпреки фактите. Нито съдът, нито прокуратурата обърнали и най-малко внимание на купищата документи „за служебно ползване“.

ПРОЦЕСЪТ

Делото срещу Хасуханов се гледало при закрити врати и в много кратки срокове — от 14 януари до 25 февруари 2003 г. — във Върховния съд на Република Северна Осетия-Алания. Председател на съдебния състав бил Валерий Джииоев. Магистратите не открили нищо нередно. Нито в това, че обвиняемият не е имал шест месеца достъп до адвокат, нито че адвокатът, поканен да го представлява, е избран от мъчителите на клиента му, или че от 20 до 27 април няма никаква информация за местонахождението на подсъдимия и че той е бил изтезаван. Съдът приел, че е бил измъчван, но не направил никакъв коментар по това. Ето и цитат от присъдата:

„Хасуханов не се е признал за виновен по време на разследването, но под физически и психологически натиск от страна на офицерите от ФСБ бил принуден да подпише предварително подгответи протоколи от разпитите.

— Твърдите, че срещу вас е употребено насилие — съдията пита Хасуханов. — Бихте ли могъл да посочите имената на хората, които са употребили това насилие?

— Не, защото не ги знам.“

Съдът си затваря очите за незначителната подробност, че мъчителите са пропуснали да се представят на жертвата. Дори не назначава медицинска експертиза, въпреки че обвиняемият има следи от удари по черепа. Ограничава се само с въпрос към Теболов, директорът на дъскорезницата, дали Хасуханов е лежал: в болничната стая на предприятието. Той отвръща: „Да. Беше там от 3 май до септември 2002 г. със счупен гръден кош.“ Информацията пак минава покрай ушите на магистратите. Да цитираме отново присъдата:

„По време на съдебните заседания обвиняемият Хасуханов не се призна за виновен за извършените от него престъпления. Заяви, че смятал за свой дълг да продължи да изпълнява някои от заповедите и молбите на Масхадов, когото считал за законно избран президент. Отрича да е подготвял провеждането на терористични актове или да е осигурявал финансиране на партизанските командири. Признава само, че е препредавал до тях определени заповеди и указания от Масхадов, като саморъчно е отбелязвал, че са «верни с оригиналата»“.

Това ли е всичко?

Да, това е. Присъдата е дванайсет години строг режим в трудова колония без право на амнистия. Последните думи на осъдения били: „Искам да заявя, че нямам намерение да се отричам от убежденията си. За мен случващото се в Чечня е грубо погазване на човешките права. Никой не се опитва да залови истинските престъпници. Докато това продължава, много хора като мен ще попадат в затвора.“

Тъмната завеса, срещу която се борехме няколко десетилетия, се спуска отново върху нас. Чуват се все повече истории за мъчения, използвани от ФСБ при изфабрикуване на процеси, които да обслужват идеологически нужди, за привличане на съда и прокуратурата като съучастници. Това е по-скоро правило, отколкото изключение. Вече не можем да се преструваме, че става въпрос за изолирани случаи.

От това следва, че конституцията ни е на смъртно легло въпреки всичките ѝ гаранти, които би трябвало да я пазят, а ФСБ е нейният

погребален агент.

Хасуханов е отведен в прословутия затвор за временно настаняване в Красная Пресня в Москва, който е един вид разпределителен център за осъдените, откъдето те под конвой заминават за други краища на страната. Когато научих, че е там, позвъних в московския офис на Червения кръст. Работещите в него са може би единствените хора, които имат право да посещават определени затворници. Обадих им се, защото знаех, че след мъченията, на които е бил подложен, Хасуханов е с много разклатено здраве. Помолих ги да го посетят в Красная Пресня, да му доставят лекарства, да помолят ръководството на затвора да му осигури лечение и да получат разрешение за редовни свидждания.

Московският офис обмисляше предложението ми цяла седмица. И накрая го отхвърли с обяснението, че ситуацията била „много комплицирана“.^[3]

---

[1] Аслан Масхадов е лидер на чеченската съпротива в настоящата чеченска война. През 1997 г. е избран за президент на Чеченската република Ичкерия и законността на избора му е призната от Кремъл и от Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, която изпрати наблюдатели на изборите. През 1999 г. обаче Путин обяви Масхадов за „фактически отстранен“. Масхадов отвърна на това, като оглави съпротивата против оккупацията на Чечня от федералните сили. Оттогава е в челото на списъка на най-търсените от Русия терористи.

Ислам Хасуханов е женен за племенницата на Масхадов. В Русия става известен като офицер подводничар, служил на най-елитните ядрени ракетоносачи във флота. Уволнява се с почести и по времето, когато Масхадов е международно признат законен президент на Чечня, работи в Министерството на от branата на оглавяваното от него правителство. Но това не го спасява от 12-годишна присъда и той отива в затвора, защото е работил за Масхадов през този период. Както призна и Върховният съд на Република Северна Осетия-Алания, по време на предварителното разследване от Хасуханов са изтъргнати чрез варварски изтезания показания срещу Масхадов. Протоколите от тези разпити, в които има доказателства за мъченията, са предадени на

„Амнести Интернешънъл“ и организацията продължава да работи по случая. ↑

[2] Руският Наказателно-процесуален кодекс разпорежда обвиняемите да имат достъп до адвокат независимо дали могат да си го позволяят финансово. По време на Втората чеченска война обаче правоохранителните органи започнаха системно да злоупотребяват със системата и да налагат свои адвокати на обвиняемите, които най-често са техни бивши служители. Те станаха известни като „вътрешни адвокати“. Има и защитници, които работят в постоянна връзка с ФСБ и са по-лоялни на службите, отколкото на хората, които би трябвало да защитават. От тях се иска да са там, когато законът изисква присъствието на адвокат. Офицерите от ФСБ също така назначават „вътрешни адвокати“ да защитават отвлечени от службите заподозрени. Семействата им знаят само, че техният близък е изчезнал. ФСБ ги крие и не уведомява никого нито за местонахождението им, нито какви обвинения са повдигнати. Често не се повдигат и никакви официални обвинения. Задържането на тези „изчезнали“ хора е незаконно, но на семейството не се позволява да им наемат адвокати. Тези жертви са „в неизвестност“ понякога седмици, понякога месеци. В случая с Хасуханов — шест месеца. Пребиват ги, за да изтрягнат от тях показания, както става и с Хасуханов. Семейството му нямало никаква представа какво се е случило с него и къде се намира. Всички правоохранителни органи и специални служби в републиката отричат да са задържали човек с такова име, а всъщност той е изтезаван от ФСБ въпреки назначаването на адвокат. ↑

[3] Червеният кръст често пъти не е в състояние да упражнява дейността си, защото руските власти не дават разрешения за посещение в затвора. ↑

ПРЕЦЕДЕНТЪТ С ПОЛКОВНИК БУДАНОВ

На 25 юли 2003 г. Севернокавказкият военен съд в Ростов на Дон произнася присъда срещу тогавашния полковник от руската армия Юрий Буданов, участник в бойните действия в Първата и Втората чеченски войни и носител на два Ордена за храброст. Осъден е на десет години строг режим в трудова колония за престъпления, извършени в Чечня по време на Втората чеченска война. Отвлича чеченско момиче на име Елза Кунгаева и я убива по особено жесток начин. Съдът решава също така да разжалва Буданов и да му отнеме държавните награди.

Делото „Буданов“ започна на 26 март 2000 г. — деня, в който Путин бе избран за президент, — и продължава повече от три години, докато трае Втората чеченска война. То се превърна в тест за всички ни — от Кремъл до най-малките селца. Всички се опитахме да проумеем войниците и офицерите, които ежедневно убиват, грабят, измъчват и изнасилват в Чечня. Дали са разбойници и военнопрестъпници? Или пък са мъжествени герои в глобалната война срещу международния тероризъм и използват всички средства, за да постигнат благородната си и справедлива цел? Случаят с Буданов беше силно политизиран и се превърна в достоверен символ на нашето време. Всичко случило се в онези години в Русия и по света, бе разглеждано в светлината на този случай: 11 септември 2001 г. в Ню Йорк; войните в Афганистан и Ирак; създаването на международната антитерористична коалиция; терористичните актове в Русия; взимането на заложници през октомври 2002 г. в Москва; неспирната върволица от самовзривяващи се чеченки и палестинизацията на Втората чеченска война.

Поразителният и трагичен случай извади на светло всичките ни проблеми. И най-важното беше, че показва на всички патологичните промени, случили се в цялата руска правосъдна система по време на управлението на Путин и в резултат от войната. Реформата в правосъдието, която се опитаха да проведат демократите и за която Елцин направи всичко по силите си, се срути под напора на случая

„Буданов“, защото за повече от три години ни показва съвсем ясно, че все още нямаме безпристрастна съдебна система. Вместо нея имаме политизирани магистрати, които правят това, което им кажат политиците. Нещо повече, по-голямата част от обществото не виждаше нищо необикновено в това състояние на нещата. Днешните руснаци са с промити от пропаганда мозъци и Русия се връща към боршевишкото мислене.

Родителите на Елза Кунгаева — момичето, брутално удушено от полковника — разбираха много по-добре от всички други какво се случва и дори не си направиха труда да присъстват в съда на 25 юли 2003 г. Бяха сигурни, че убиецът на дъщеря им ще бъде оправдан.

Но стана чудо, което всъщност беше проява на изключителна смелост от страна на съдия Владимир Букреев. Той се осмели да обяви Буданов за виновен и да го осъди на много повече от символичен затвор. Така Букреев се изправи срещу цялата руска военна машина, която активно подкрепяше Буданов. Военните съдилища в Русия са под юрисдикцията на въоръжените сили, чийто главнокомандващ е президентът. Въпреки огромнния натиск от Кремъл и от Министерството на от branата, съдия Букреев реши, че Буданов трябва да получи присъда, каквато заслужава. Но междувременно показа за пореден път, че както в миналото, така и сега, руската правосъдна система е в ръцете на политиците.

ДЕЛОТО

За да разпръсна митовете около случая „Буданов“, нека ви цитирам част от обвинителния акт. Въпреки че са написани на сухия език на прокуратурата, следващите откъси разкриват духа на Втората чеченска война по-красноречиво от който и да е журналист. Те ни позволяват да се докоснем до атмосферата в частите, разположени в така наречената „Зона за антитерористични операции“, където цари пълна анархия. Тази атмосфера е първопричина за престъпленията, извършени от Юрий Буданов, бивш полковник от танков полк и командир на елитно подразделение на руските въоръжени сили, уважаван член на елита на армията, възпитаник на Военната академия, награден с най-високите отличия на страната за достойната си служба.

„Обвинителен акт срещу полковник Юрий Дмитриевич Буданов, поделение 13206 (160 танков полк), обвинен... и срещу подполковник Иван Иванович Фьодоров, поделение 13206, обвинен...“

[Отначало Буданов и Фьодоров, командващ полка и заместник на Буданов, са обвинени заедно за извършените на 26 март 2000 г. престъпления. Впоследствие подполковник Фьодоров е оправдан, тъй като неговата жертва оцеляла и публично му простила в съдебната зала.]

Предварителното следствие показва следното: На 31 август 1998 г. Юрий Дмитриевич Буданов е назначен на поста командир на поделение 13206 (160 танков полк). На 31 януари 2000 г. Буданов е произведен в чин полковник. Иван Иванович Фьодоров е повишен в чин подполковник на 12 август 1997 г. На 16 септември 1999 г. Фьодоров е назначен на поста началник-щаб и заместник-командир на поделение 13206 (160 танков полк). На 19 септември 1999 г. по силата на Заповед на Генералния щаб на въоръжените сили на Руската федерация № 312/00264 Буданов и Фьодоров заминават заедно с цялото поделение 13206 на мисия в Севернокавказкия военен окръг и са разквартиравани в Чеченската република, за да участват в контра терористични операции.

На 26 март 2000 г. поделение 13206 е временно предислоцирано край село Танги... По време на вечеря в офицерската полкова столова Буданов и Фьодоров консумират твърд алкохол, за да отпразнуват рождения ден на дъщерята на Буданов. В 19 часа същия ден Буданов и Фьодоров в пияно състояние заедно с група други офицери отишлят в разузнавателната рота на полка, команделана от лейтенант Р. В. Багреев.

[Същият този Багреев простила в съдебната зала на Буданов и Фьодоров за това, което му причинили.]

След като направили инспекция на палатките... Фьодоров решил да покаже на Буданов, че при военни действия може да се разчита на разузнавателната рота, чийто командир Багреев бил назначен по негова лична

препоръка. Предложил на полковника да провери бойната им готовност. Отначало той отказал, но Фьодоров повторил няколко пъти предложението си и Буданов дал разрешение да се провери бойната готовност на ротата и с група офицери отишъл в сигналния център. След като получил разрешение, Фьодоров решил, без да казва на Буданов, да нареди да се открие огън по Танги с въоръжението на полка. Фьодоров взима това решение... без да има реална необходимост, тъй като нямало настремен огън...

Фьодоров действал в пълен разрез с изискванията на Заповед № 312/2/0091 на Генералния щаб на въоръжените сили на Руската федерация от 21 февруари 2000 г., която забранява използването на разузнавателните подразделения без специална подготовка. Наредил на подчинените на Багреев да заемат позиции за стрелба...

Изпълнявайки заповедта, лейтенант Багреев наредил същото и на войниците от ротата... Три бойни коли засели стрелкови позиции. След като се прицелили, някои членове на екипажите отказали да изпълнят заповедта на Фьодоров и да открият огън срещу мирното население, но той продължил да превишава правата си и настоял да стрелят. Разгневен от отказа на подчинените си, Фьодоров започнал да се оплаква на Багреев. Грубо му наредил да накара войниците си да открият огън. Но останал недоволен от усилията му и започнал лично да командва личния състав на ротата... войниците открили огън... и една къща... била унищожена.

След като успял да принуди ротата да изпълни незаконната му заповед, Фьодоров сграбчил Багреев за реверите и продължил да му крещи грубо. Багреев не показал съпротива... и се върнал в палатката на подразделението си.

Буданов... наредил на Фьодоров да спре огъня и да му рапортува. Фьодоров докладвал, че Багреев нарочно саботирал заповедта му за стрелба. Извикали Багреев при Буданов. Буданов... го обидил и след това го ударил два пъти с юмрук в лицето.

След това Буданов и Фьодоров наредили на постовите да вържат Багреев и да го сложат... в яма... Буданов хванал Багреев за куртката и го хвърлил на земята. Фьодоров започнал да го рита в лицето. Дежурните вързали Багреев както си лежал на земята. Буданов и Фьодоров продължили да ритат Багреев...

След побоя Багреев бил оставен с вързани ръце и крака в ямата. Трийсет минути след побоя Фьодоров се върнал при ямата, скочил вътре и го ударил поне два пъти с юмрук в лицето... Побоят бил прекъснат от офицери от полка... Няколко минути по-късно Буданов дошъл при ямата. По негова заповед Багреев бил изваден. Като видял, че е успял да се развърже, Буданов пак наредил на дежурните да го завържат. След като го направили, Буданов и Фьодоров продължили да го бият... Върнали пак Багреев в ямата с вързани ръце и крака... Фьодоров скочил вътре и го ухапал по дясната вежда. Багреев бил оставен така... до 8 часа сутринта на 27 март, когато по заповед на Буданов бил освободен.

В 24 часа на 26 март, без да получи указания от по-вишестоящи командири, Буданов решил лично да отиде в Танги, за да провери дали на ул. «Заречная» № 7 няма членове на нелегално въоръжено формирование. Наредил на подчинените си да пригответят бронетранспортьор №391, с който да отиде до Танги. Преди да тръгнат Буданов и екипажът се въоръжили с автомати «Калашников-74». След това Буданов информирал екипажа на бронетранспортьора — сержантите Григориев, Егоров и Ли Ен Шу, — че мисията им е да арестуват снайперистка...

Буданов пристигнал в Танги в един часа през нощта... По негова заповед бронетранспортьорът спрят пред къщата на ул. «Заречная» № 7, където живеело семейство Кунгаеви. Буданов влязъл в дома им заедно с Григориев и Ли Ен Шу. Там били Елза Висаевна Кунгаева... и четиридесет и по-малки братя и сестри. Родителите им не си били вкъщи. Буданов попитал къде са майката и бащата. И като не получил отговор, продължил

да превишава правомощията си и в противоречие с разпоредбите на член 13 от Федерален закон №3 за борба с тероризма заповядал на Ли Ен Шу и Григориев да арестуват Елза Висаевна Кунгаева.

Григориев и Ли Ен Шу смятали, че действат законно, затова хванали Кунгаева, увили я в одеяло, извели я от къщата и я сложили в командната кабина на бронетранспортьор № 391... Буданов завел Кунгаева в лагера на поделение 13206. По негова заповед Григориев, Егоров и Ли Ен Шу занесли все още увитата в одеяло Кунгаева в офицерската квартира, която Буданов заемал, и я оставили на пода. След това Буданов им наредил да останат наблизо и да не пускат никого да приближи.

Като останал сам с Кунгаева, Буданов започнал да иска от нея информация за местонахождението на родителите ѝ и за маршрутите на опозиционерите в Танги. Тя отказала да говори, Буданов нямал право да я разпитва, но продължил да настоява. Тя мълчала и той започнал да я бие, удрял я с юмруци и я ритал многократно в лицето и други части на тялото. Кунгаева се съпротивявала, като го отблъснала и се опитала да избяга от помещението.

Тъй като бил убеден, че Кунгаева е член на незаконно въоръжено формирование и че е замесена в смъртта на негови подчинени през януари 2000 г., Буданов решил да я убие. За тази цел свалил дрехите, хвърлил я на леглото и започнал да я стиска за шията... докато не се уверил, че не показва никакви признания на живот...

Буданов умишлено причинил... задушаване... Буданов повикал Григориев, Егоров и Ли Ен Шу в квартирата си и им заповядал да изнесат тялото и да го погребат тайно далеч от поделението. Заповедта му била изпълнена от екипажа на бронетранспортьор № 391. Тримата сержанти откарали незабелязано тялото на Кунгаева и го погребали в гората, а Григориев докладвал на Буданов на сутринта на 27 март 2000 г.

По време на разпитите относно описаните събития обвиняемите Буданов и Фьодоров отчасти признаха вината

си за действията, за които са обвинени. В хода на разследването промениха първоначалните си показания.

ОБВИНЕМ: ЮРИЙ ДМИТРИЕВИЧ БУДАНОВ

Буданов бе разпитан като свидетел на 27 март 2000 г. и обясни, че е отишъл до Танги... — намерил мини в една къща и арестувал двама чеченци... Буданов твърди, че никой не е бил Багреев. Докато проверявал бойната готовност на разузнавателната рота... ротата реагирала неправилно на заповедта «Атака!». Възникнал конфликт. Багреев обидил Фьодоров... Тогава той заповядал да арестуват Багреев. Буданов отрича Фьодоров да е давал нареджания за стрелба по Танги и селото да е обстреляно. В края на разпита Буданов помоли за разрешение да напише самопризнания относно отнемането на живота на жена роднина на членове на незаконно въоръжено формирование в Чечня.

В собственоръчно написано самопризнание... Буданов дава следната информация. На 26 март 2000 г. той тръгва към източните покрайнини на Танги, за да разкрие или арестува снайперистка... Когато се върнали в поделението, момичето било отнесено в неговата квартира... Последвал конфликт, в резултат на който той разкъсал блузата и сutiена на момичето. То продължило да се мъчи да избяга... Той я удушил... Не е свалял дрехите ѝ от кръста надолу... Буданов повикал екипажа, наредил да завият трупа в одеяло, да го откарат в гората край танковия батальон и да го погребат.

По време на разпит от 28 март 2000 г. Буданов свидетелства, че на 3 март 2000 г. научил от оперативни източници, че в Танги живее снайперистка... показали му нейна снимка. Получил информацията от жител на Танги, който имал лични сметки за уреждане с партизаните... Задържали момичето и се върнали в полка... Завлякъл ѝ до отдалечен ъгъл на квартирата си, хвърлил ѝ на леглото и започнал да я души... Дошъл командирът на бронетранспортьора заедно със сигналчика. Момичето

лежало в далечния ъгъл на квартирата само по панталони... Буданов бил бесен, че не искала да каже къде е майка ѝ. Според информацията, с която разполагал, в периода 15–20 януари 2000 г. в Аргунския проход майка ѝ стреляла със снайпер по дванайсет войници и офицери.

По време на разпита от 30 март 2000 г. Буданов отчасти признава вината си... Буданов променя част от показанията си за поведението на Кунгаева, като заявява, че тя му казала, че нейните хора накрая ще го пипнат и нито той, нито подчинените му ще се измъкнат живи от Чечня. Отправила вулгарни забележки за майка му и побягнала към вратата. Последните ѝ думи изключително много разгневили Буданов. Пистолетът му бил на масата до леглото. Тя се опитала да го вземе. Той обаче я хвърлил на леглото, стиснал я за гърлото с дясната ръка, а с лявата я хванал за рамото, за да не ѝ позволи да достигне пистолета...

[Постепенните промени в показанията на Буданов се появяват, защото след като Кремъл и армейското командване се съзвземат от шока, предизвикан от неочекваната дързост на прокуратурата да арестува обкичен с медали полковник на редовна служба, те започват да притискат длъжностните лица, водещи разследването. Освен това започват да казват на Буданов какво да говори, за да минимизира юридическите последствия за себе си и дори евентуално напълно да избегне наказателната отговорност.]

По-нататък в хода на разпита... Буданов даде допълнителни подробни показания, че е знаел, че семейство Кунгаеви са членове на нелегално въоръжено формирыване. Получил такава информация от чеченец, с когото се запознал през януари-февруари 2000 г. след битката в Аргунския проход. Чеченецът му дал снимка, на която Кунгаева държала пушка «Драгунов» със снайпер.

На разпита от 4 януари 2001 г. Буданов твърди, че няма да се признае за виновен за отвлечането на Кунгаева. Счита, че е действал правилно според оперативната

информация, с която е разполагал... Арестувал я, за да я предаде на правоохранителните органи. Но не успял да го направи, защото се надявал сам да научи от задържаната къде се намират партизаните...

Освен това знаел, че ако от опозицията научат, че Кунгаева е арестувана, щели да направят всичко възможно, да я освободят... По тази причина решил да се върне незабавно в полка... Не се признава за виновен в предумишлено убийство... Бил е силно афектиран и не успя на обясни как се е случило така, че я е удушил.

ОБВИНИЕМ: ИВАН ИВАНОВИЧ ФЬОДОРОВ

Разпитан е на 3 април 2000 г. като свидетел. Твърди, че на 26 март 2000 г. той, Арзуманян (боен другар) и Буданов отишли да инспектират разузнавателната рота. След като приключили с проверката, дал на Багреев учебна заповед «Командните постове са атакувани. Заemете огневи позиции» и посочил целта. След това повикал Багреев и го попитал защо бойните машини не са заети стрелкови позиции. Не си спомня какво му е отговорил Багреев... Тогава сграбчил Багреев за реверите.

[...] Фьодоров] не си спомня кой е заповядал да вържат ръцете и краката на Багреев... След това се приближил към него и го ударил няколко пъти... По негова, на Фьодоров, заповед Багреев бил хвърлен в ямата. Той скочил долу при него, за да му каже какво точно мисли за него.

Той, Фьодоров, бил измъкнат от ямата от Арзуманян. Чак на следващата сутрин разбрал, че Буданов е ходил до Танги предната нощ...

На 20 март 2000 г., или около тази дата, той видял у Буданов снимка на жена, която — както самият Буданов му казал, била снайперистка. Според Буданов тя живеела в Танги... Жената не изглеждала на повече от 30 години. На 25 март 2000 г. или около тази дата Буданов отишъл до Танги и един чеченец му показал къщи на терористи...

**ПОТЪРПЕВШ: ВИСА УМАРОВИЧ КУНГАЕВ... АГРОНОМ ОТ КОЛХОЗА В УРУС-МАРТАН,
БАЩА НА ЕЛЗА ВИСАЕВНА КУНГАЕВА**

Елза била най-голямото дете в семейството... скромна, тиха, трудолюбива, почтена и честна. Наложило се да поеме цялата къщна работа, тъй като майката се разболяла и не й било позволено да работи. По същата причина Елза се грижела и за по-малките деца. Цялото си свободно време прекарвала у дома и не излизала. Нямала приятел. Притеснявала се от момчетата и не завързвала интимни отношения с тях. Дъщерята на Кунгаев не била снайперистка. Не членувала и в никакво въоръжено формирование. Предположението било абсурдно.

На 26 март 2000 г. Кунгаев отишъл заедно със съпругата си и децата да гласува на изборите.

[Поironия на съдбата в същия ден Putin бе избран за президент.]

Суетели се из къщата. Съпругата се приготвяла за среща с брат си Алексей в Урус-Матан... А той останал при децата.

Легнали си към 21 часа, тъй като нямало ток... Около 0.30 часа на 27 март го събудил рев на военни машини... Погледнал през прозореца и видял непознати да се приближават към къщата им. Повикал най-голямата си дъщеря Елза и й казал бързо да събуди децата, да ги облече и да ги изведе от къщата, като й съобщил, че е обградена от войници. Кунгаев изтичал навън да намери брат си, който живеел на 20 метра.

Брат му се бил завтекъл при тях... Когато влязъл в къщата, видял полковник Буданов и го познал от снимката му, публикувана във вестник «Красная звезда».

Буданов го попитал: «Кой си?» Адлан отговорил, че е брат на собственика на къщата. Буданов му отвърнал грубо: «Махай се!» Адлан изтичал навън и започнал да вика. Децата разказали на Кунгаев, че след това Буданов наредил на войниците да приберат Елза. Тя пищяла. Завили я в

одеяло и я изнесли навън. Роднините му веднага се завтекли в дома им и събудили всички, за да търсят Елза.

Отишъл при кметския наместник, при военния коменданти на селото и при коменданта на окръг Урус-Мартан. В 6 часа сутринта тръгнали с кола към Урус-Мартан, за да търсят дъщерята на Кунгаеви. Вечерта на 27 март 2000 г. научили, че Елза е убита. Според Кунгаев Буданов е отвлякъл и изнасилил Елза, защото била хубаво момиче.

Свидетелят А.С.Магамаев твърди, че е съсед на Кунгаеви. Познавал Елза от раждането ѝ. Била срамежлива и не се събирада с момчета. Сигурен е, че никога не е членувала в никакво въоръжено формирание.

Следствието не успя да открие никакви доказателства, че Е. В. Кунгаева е била във връзка или самата тя е била член на незаконно въоръжено формирание.

**СВИДЕТЕЛ: ИВАН АЛЕКСАНДРОВИЧ МАКАРШАНОВ, БИВШ РЕДНИК ОТ ПОДЕЛЕНИЕ
13206**

Вечерта на 26 март 2000 г. дежурният екип бил извикан по спешност. По заповед на командващите офицери на полка войници от патрула вързали командващия разузнавателната рота Багреев. Той лежал на земята. Буданов и Фьодоров го ритнали поне по три пъти. Всичко станало много бързо. След това Багреев бил хвърлен в яма, така наречения «зандан».

След известно време, когато се стъмнило, Макаршанов чул викове и стонове и се приближил до палатката му. Видял Буданов и Фьодоров в ямата, в която били хвърлили Багреев. (Палатката била на 15–20 метра от «зандана».) Фьодоров удрял Багреев с юмрук в лицето... Някой светнал с фенерче в ямата и той видял всичко ясно. После друг човек издърпал Багреев навън.

До 2 през нощта на 27 март Макаршанов бил в палатката на Фьодоров и поддържал печката. Към 1 часа чул как към квартирата на Буданов се приближава

бронетранспортьор... Видял четирима души да влизат в нея, включително и самият Буданов. Единият носел нещо увито на рамото си, което по размер приличало на човешко тяло. Макаршанов видял от единия край на вързопа да виси дълга коса...

Човекът, който го носел, отворил вратата, внесъл товара вътре и го оставил на пода. В квартирата светело. Затова Макаршанов можал да види как Буданов влеза. Разстоянието от мястото, на което се намирал (в палатката) до квартирата на Буданов било 8–10 метра... През цялото време след завръщането на Буданов в квартирата му отпред стояли тримата от екипажа на бронетранспортьора...

ДРУГИ СВИДЕТЕЛИ

Свидетелят Александър Михайлович Сайфулин твърди, че е служил в поделение 13206 от август 1999 г. От края на януари 2000 г. в задълженията му влизала и работа като огњар в квартирата на Буданов. Към 5–5.15 часа сутринта на 27 март той влязъл в покоите на командира... Буданов лежал на леглото вдясно, а не както обикновено на по-далечното. Килимът на пода бил преместен и нагънат... видял, че леглото на Буданов не е оправено. Буданов спял. Влязъл към 7 часа в квартирата му и полял на командира от кофа с вода, за да се измие... Командирът му казал да подреди квартирата и посочил с глава леглото, наредил му да смени одеялото и всички чаршафи. Сайфулин се зaeл да разчиства и забелязал, че одеялото е мокро... Буданов му дал час, за да подреди цялото помещение. Когато взел спалното бельо от леглото в далечния край и тръгнал да го изнася, забелязал, че левият ъгъл на чаршафа е влажен.

Свидетелят Валерий Василиевич Герасимов твърди, че от 5 март до 20 април 2000 г. е бил командир на Западната военна група. Сутринта на 27 март научил от коменданта на Урус-Мартан, че през нощта от Танги е отвлечено момиче и че за това са заподозрени военнослужещи. Свързал се с командирите на три полка, включително и с Буданов от 160-и танков полк, и наредил

момичето да бъде върнато в рамките на 30 минути. Той сам поел с кола заедно с генерал Александър Иванович Вербицки към 245-и полк, после и към 160-и.

В 160-и полк бил посрещнат лично от Буданов, който му докладвал, че всичко е наред и че не е успял да научи нищо ново за момичето. Заедно с Вербицки [Герасимов] потеглил за Танги, където селяните вече се събирали. От обясненията на бащата на момичето станало ясно, че полковникът е дошъл в селото заедно с други военнослужещи с бронетранспортьор, увил момичето в одеяло и го отнесъл. Познавали полковника: той командавал танковия полк. Отначало [Герасимов] и Вербицки не повярвали. Върнали се в полка. Не намерили там Буданов. Герасимов наредил да задържат Буданов.

[В руските въоръжени сили има правило, че действащите военнослужещи могат да бъдат арестувани само с разрешение на вищестоящите им офицери. По отношение на Буданов само генерал Герасимов бил с такъв статус. Затова трябва да сме да задължени на Герасимов, че въобще е започнало дело срещу Буданов. Повечето командири в Чечня не позволяват на прокуратурата да арестува подчинените им военнопрестъпници и полагат огромни усилия, за да ги предпазят. Като имаме предвид ситуацията в Зоната за антитерористични операции, би трявало да окачествим направеното от Герасимов като проява на голяма смелост. Би могло да му коства кариерата. Но тъй като случаят фокусира огромно обществено внимание, до това не се стигна. Герасимов беше назначен за командир на 58-ма армия, което си е голямо повишение.]

Буданов бил арестуван и откаран в Ханкала [главната военна база в Чечня]. Същата вечер шофьорът на бронетранспортьора, който откарал Буданов до селото, признал, че през нощта на 27 март докарали оттам едно момиче и го оставили в квартирата на Буданов. Два часа по-късно Буданов ги повикал. Момичето било мъртво. Буданов им наредил да отнесат тялото и да го погребат.

Сутринта на 28 март трупът е ексхумиран и откаран в Медико-санитарния батальон, направена е медицинска експертиза, измит е и е върнат на родителите.

Разпитаният като свидетел Игор Владимирович Григориев твърди, че на 27 март 2000 г., когато се върнали в поделението, Буданов наредил да отнесат увитото в одеяло момиче в квартирата му и да останат на пост отпред... Буданов влязъл в помещението при момичето. Десет минути след това отвътре се чули женски писъци, както и гласът на Буданов. После от квартирата долетяла музика. От същото място още известно време се носели женски писъци.

Буданов прекарал в квартирата си насаме с момичето около час и половина — два. Два часа по-късно извикал тримата в помещението и те видели, че жената, която били внесли там, лежала гола на леглото. Лицето ѝ било синкаво. Одеялото, с което я били увили, било проснато на пода. Върху него били захвърлени на купчина дрехите ѝ. Буданов им наредил да отнесат жената и да я погребат тайно... Увили трупа в одеялото и го откарали с бронетранспортьор № 391, след което го погребали. Сутринта на 27 март Григориев докладвал за това на Буданов.

По време на разпита от 17 октомври 2000 г. Григориев разказва, че десет до двайсет минути след като излезли от квартирата на Буданов, той започнал да крещи. Какво точно — не успял да чуе. Чули се и няколко писъка на ужас от момичето. Когато били повикани отново да се върнат в квартирата на Буданов, видели момичето да лежи безжизнено и голо на леглото... Имало синини на врата, като от дущене. Буданов я посочил и казал със странно изражение на лицето: «Така ти се пада, кучко, това ти е заради Размахнин и момчетата, които загинаха в планината.»

Прегледът на трупа на Кунгаева показва... наранявания... на... врата... лицето... синини по дясната суборбитална област, по вътрешната повърхност на

дясното бедро, кръвоизлив в... устата и... по горната дясна челюст. Трупът е бил съблечен...

Медицинската експертиза на тялото... установи, че нараняванията по врата са направени преди настъпването на смъртта... причината за смъртта е притискане на врата с тъп предмет. Синините по лицето и лявото бедро и кръвоизлива в... устата, нараняването на дясното око са резултат от удари с тъп(и) предмет(и)... Споменатите наранявания са причинени преди настъпването на смъртта.

Разпитаният като свидетел Алексей Викторович Симухин, следовател от военна прокуратура, твърди, че на 27 март 2000 г. получил заповед да доведе Буданов на пистата за кацане на поделение 13206, за да бъде откаран в Ханкала.

По време на полета Буданов бил превъзбуден, питал как би трябвало да се държи, какво да говори и какво да направи. Сутринта на 28 март 2000 г. Симухин отпътувал като член на следствения екип... да търси тялото на Кунгаева... Симухин държеше да отбележи, че гробът е бил внимателно замаскиран с торф... Тялото било в полуусвита «ембрионална» поза и напълно съблечено.

ПОТЪРПЕВШ: ЛЕЙТЕНАНТ РОМАН ВИТАЛИЕВИЧ БАГРЕЕВ... ЗАМЕСТНИК-КОМАНДИР НА ТАНКОВО ПОДЕЛЕНИЕ 13206.

От 1 октомври 1999 г. като член на личния състав на 160-и полк Багреев участвал в контратерористични операции. Нямал вражда с Буданов и Фьодоров.

На 20 март 2000 г. разузнавателната рота се преместила от... Комсомолское в... Танги. Било взето решение за състезание между подразделенията на полка, което трябвало да определи коя рота е в най-добра готовност. Първенци излезли военнослужещите от противовъздушната отбрана. Фьодоров не бил доволен от резултата и уверявал всички, че разузнавателната рота е подобра... За да убеди Буданов в това... Фьодоров настоял да се направи проверка на ротата.

Буданов, Фьодоров, Силиванец и Арзуманян пристигнали в ротата след 18 часа. Буданов бил в нетрезво състояние, но напълно се контролирал. Фьодоров бил много пиян, завалял и едва се държал на краката си. Опитал се да убеди Буданов да провери бойната готовност на ротата. Буданов отказал три и повече пъти, но Фьодоров продължавал да настоява. Буданов се поддал на убежденията на Фьодоров и наредил: «Заемете огневи позиции. Готови за стрелба.»

Багреев веднага се затичал към окопите на ротата. Фьодоров побягнал след него. Бойните машини засели стрелкови позиции. Буданов бил в сигналния център. Знаел много добре, че в цевта на всяка машина има силен експлозив, който бил винаги готов за стрелба. Нямало основание за откриване на огън по селото в този момент, въпреки че Фьодоров настоявал.

След като екипажите на бойните машини засели позиции, той им дал нареддане да махнат от цевта експлозивите, да заредят халосни муниции и да стрелят по къщите. Тези муниции, изстреляни нагоре, ако не срещнат препятствие, се самоуничожават. А истинските заряди нямат такава способност...

Машина № 380 стреляла веднъж над покривите на селото. Фьодоров видял това, скочил във втория бронетранспортьор и наредил на мерача да стреля по Танги. Недоволен от действията на Багреев, Фьодоров го хванал за реверите и го унизил, като използвал вулгарни думи. Багреев бил повикан при Буданов. Когато отишъл в сигналния център, заварил там Буданов и Фьодоров. Те му нанесли побой.

Проверка установи, че на 25 метра югозападно от щаба на поделение 13206 има яма, над която са наредени три правоъгълни дъски. Ямата е 2.4 метра дълга, 1.6 метра широка и 1.3 метра дълбока. Стените са покрити с тухли, а на дъното има пръст.

[Това, за което току-що прочетохте, е първото описание в руски юридически документ на така наречения

«зандан». Тези специални ями за мъчение са въведени по време на Втората чеченска война. Има ги в почти всички поделения в Чечня и обикновено се използват за задържане на чеченски арестанти, но и на изпаднали в немилост редници. Рядко в тях хвърлят младши офицери.]

Свидетелят редник Дмитрий Игоревич Пахомов твърди, че на 26 март 2000 г. около 20 часа Фьодоров изкрещял на Багреев: «Ще те науча как да ми изпълняваш заповедите, пале.» Багреев бил обсипан с обиди... Фьодоров заповядал Багреев да бъде вързан и хвърлен в ямата. И преди били връзвали пияни наемни войници и ги били хвърляни в ямата, но такова нещо да бъде направено с командир на разузнавателната рота било немислимо.

Около час по-късно отново повикали дежурните спешно при Буданов. Когато пристигнали там, Багреев лежал на земята. Буданов и Фьодоров отново започнали да го ритат. След това по заповед на Буданов Багреев пак бил вързан и хвърлен в ямата. Фьодоров скочил при него и започнал да го удря. Багреев викал и стенел... Силиванец също скочил в ямата и изтеглил оттам Фьодоров. Около 2 часа през нощта Пахомов си бил в палатката и чул изстрел от пушка. Както по-късно разбрали, стрелял Суслов, който се опитвал така да накара Фьодоров да се осъзнае. Той пак се опитвал да се докопа до Багреев.“

Срещу Буданов и Фьодоров бяха повдигнати обвинения. Наказателното дело срещу Григориев, Ли Ен Шу и Егоров беше прекратено в резултат на амнистия.

Експертното заключение на междуведомствената криминално-психиатрична комисия беше, че по време на извършването на действията срещу Багреев Буданов не е бил временно неадекватен или невменяем. По време на убийството на Кунгаева е бил временно в състояние на натрупан психо-емоционален стрес и не е осъзнавал напълно същността и значението на действията си, нито е можел да ги контролира с усилията на волята си.

ПРОЦЕСЪТ

Буданов е изправен пред съд. Това става през лятото на 2001 г. Първият съдия е полковник Виктор Костин от Военния съд на Севернокавказкия военен окръг, който според хората в Русия „води битката в Чечня“. Влиянието на армията върху всички аспекти на живота в Ростов на Дон е огромно. Там се намира главната военна болница, през която са преминали хиляди осакатени и ранени в Чечня войници, в града живеят и семействата на много изпратени в размирната република офицери. В известен смисъл това е фронтови град, а този факт оказа огромно въздействие на развитието на делото срещу Буданов. Пред съдебната зала се провеждаха демонстрации в негова подкрепа и привличаха вниманието през цялото време, вдигаха се плакати като „Съдят Русия!“ и „Свобода за руския герой!“

Първата фаза с предварителните изслушвания продължи повече от година — от лятото на 2001 до октомври 2002. Целта им сякаш не беше да решат дали Буданов е виновен или невинен, а да го оправдаят за всички грехове и престъпления. По време на всички заседания съдия Костин показва ясно изразена предубеденост в полза на Буданов, като отхвърляше всички представени от семейство Кунгаеви улики и отказваше да призове свидетели, които биха говорили против Буданов. Дори отказа да разпита генералите Герасимов и Вербицки, защото са издали разрешението за ареста на полковника убиец.

Прокурорът също бе на страната на обвиняемия и на практика се държеше като негов адвокат, въпреки че е длъжен да представлява интересите на жертвите.

Ситуацията в залата повлия силно и на настроенията извън нея. Общественото мнение беше на страната на Буданов. Пред съда се събраха хора с комунистически червени знамена, носеха цветя на полковника, когато го въвеждаха в сградата. Подкрепа му оказаха и най-висшите служители на Министерството на от branата, министър Сергей Иванов даваше публични изявления, в което твърдеше, че Буданов „очевидно не е виновен“.

Идеологическата основа, на която се опитваха да оневинят Буданов, беше следната: може и да е престъпил закона, но е имал право на това. Действията му спрямо Елза Кунгаева били оправдани, тъй като

смятал, че отмъщава на враг по време на война, и вярвал, че младата жена е снайперистка, отговорна за смъртта на офицери.

Семейство Кунгаеви от самото начало си имаше огромни проблеми със съдебната власт. Бяха много бедни, имаха много деца и нямаха работа и след трагичната смърт на дъщеря им бяха принудени да се преселят в палатков бежански лагер в съседната република Ингушетия. Страхуваха се от отмъщение от страна на армията, задето са отнесли въпроса в съда (и са били заплашвани неведнъж). В резултат на това останаха без адвокат. Тогава Мемориалният център за граждански права с център в Москва и клон в Ростов на Дон им намери защитници и дълго време плащаше хонорарите им.

Първият адвокат, който по този начин се включи в процеса, беше Абдула Хамзаев, възрастен чеченец, живеещ в Москва от дълги години, който освен това беше и далечен родния на Кунгаеви.^[1] Трябва да отбележим, че неговите действия не бяха ефективни, даже, напротив. Но не по вина на Хамзаев. А защото обществото ни става все по-расистко. То няма доверие на хора кавказци, да не говорим за чеченци. До нищо не доведоха и пресконференциите, които Хамзаев свикваше в Москва, за да опише какви трудности среща да придвижи напред делото във военния съд в Ростов на Дон. Журналистите не му вярваха и не последва никаква обществена кампания в защита на семейство Кунгаеви. А това беше единствената им надежда за някакъв успех.

Мемориалният център покани младия московски адвокат Станислав Маркелов за помощник на Хамзаев. Маркелов беше част от адвокатската колегия, към която принадлежаха и адвокатите на Буданов. Големите дела, в които беше участвал и които бяха привлечи вниманието на Мемориалния център, са все такива, в които за първи път в Русия са били повдигнати обвинения в тероризъм и политически екстремизъм: взривяването на паметника на император Николай II в покрайнините на Москва, опит за взривяване на паметника на Петър Велики и убийството на руски граждани от афганистански произход, извършено от скинхед организация.

Маркелов е руснак, а по това време този факт е от особена важност. Мемориалният център направи добър избор, защото след това благодарение на неговата енергичност, подбор на тактика и способността му да общува с пресата вниманието на обществото беше

привлечено към процеса, и то най-вече от журналисти, работещи в Москва — руски и чуждестранни. Ето какво казва самият Маркелов за впечатленията си от съдебната зала непосредствено след поемането на случая. По това време процесът се води при закрити врата и журналисти не се допускат на заседанията.

— Съдът беше много припрыан. Не искаше да се впуска в подробности по нито едно от исканията ни и отхвърляше всичко, което можеше да се интерпретира във вреда на Буданов... Например всичките ни молби за призоваване на свидетели, експерти, независими проверки бяха отказани. Останах с впечатлението, че съдия Костин дори не ги е чел...

— Но защо подавахте толкова много молби? — попитах го аз. — Вие със сигурност сте провокирали съда, като сте го заливали с молби. Смятате ли, че подходът е бил разумен?

— Причината беше простишка: съдът позволяваще закононарушение след закононарушение и беше наш дълг като адвокати да протестираме срещу това... Какви бяха всичките тези хора, за които настоявахме да бъдат призовани в съда? И защо около поне двама от тях се разрази такъв лют спор? Нека ви напомня за обстоятелствата по делото: в деня преди извършването на престъплението... Буданов заедно с други офицери... е задържал двама чеченци... за единния от които се твърди, че е посочил къщата, в която Буданов казва, че живеело семейство, подкрепящо терористите или чийто членове също са терористи. Имената на информаторите са посочени в материалите по делото... Ние, защитата, се опитахме да установим кои са тези хора, които са подвели Буданов, като са посочили дома на Кунгаеви. Искахме те да дойдат в съда и да обяснят защо са го направили... Открихме, че единият информатор е глухоням. Което значи, че няма физическата възможност да чуе въпроса на

Буданов коя е снайперистката. Освен това му е невъзможно и да отговори...

— А другият информатор?

— Него го намерихме още по-лесно. Okaza се, че на 26 март след срещата си с Буданов този втори информатор и полковникът по силата на пълна случайност са снимани от кореспонденти на вестника на Министерството на отбраната „Красная звезда“. Съвсем случайно журналистите от изданието в този ден работели в селцето Танги-Чу и единайсет техни снимки са документирали срещата им... Което означава, че този човек може да се идентифицира по фотографиите и би могъл да потвърди, че във фаталната нощ Буданов е отишъл в Танги-Чу да залавя терористи...

Но тук отново се сблъскваме с недоразумения и несъответствия. Внимателно проучихме снимките... и откряхме, че са правени на 25 март, не на 26 март... Спомняте си предположението, че информаторите са казали на Буданов на 26 март за „снайперистката“ и той тръгнал да търси възмездие за убитите си другари, като едва се сдържал... Ако излезе, че Буданов е получил информацията на 25 март, тогава за какви спонтанни реакции става въпрос, какви са тези силни чувства, замъглили разсъдъка на полковника, които оправдават поведението му? Има и свидетели, които потвърждават, че както на 25, така и до обед на 26 март, когато офицерите започнали запоя, организиран от Буданов в чест на рождения ден на малката му дъщеря, полковникът е бил спокоен и не давал никакви признания на желание да отмъща на някаква снайперистка.

— Нека бъдем обективни. Някой може да е объркал датите. Случва се. Война е.

— Не. Несъответствия има на всички етапи от делото „Буданов“. Дори за аматьор, да не говорим за адвокат, тези несъответствия говорят недвусмислено, че съдът е трябвало да призове [вторият] информатор... За да се разбере дали Буданов е тръгнал да търси снайперистка или

просто хубаво момиче?... Ако е така, тогава провъзгласяването му за герой... и цялата идеология около случая са напълно нелепи. Не е сериозно цялата психиатрична експертиза да се основава на неговия „героизъм“ и „чувството за отмъщение към снайперистката“. Още повече че доста издайнически факти сочат, че е имало многобройни по-ранни „жени на полковника“. „Командирът пак си доведе жена“ е цитат от свидетелските показания на един от войниците по време на предварителното следствие...

— Какво се случи тогава?

— Съдът се произнесе, че... не е детективска агенция и не счита за свое задължение да търси този човек. Естествено, адвокатите запретнаха ръкави и го намериха сами. Той се оказа Рамзан Сембиев, излежаваш присъда в трудов лагер при строг режим в Дагестан за отвличане. Тук не става въпрос за личността на информатора или за това, че помагачите на Буданов са извършили такива тежки престъпления. Но фактът, че открихме Сембиев в трудов лагер със строг режим, означава, че не би трябвало да има никакви трудности около довеждането му в съда за кръстосан разпит. При криминалните дела в Русия е стандартна практика задържаните в места за лишаване от свобода да влизат в специална база данни, до която съдилищата имат достъп. И за да улесним съдията още повече, му казахме къде точно се намира Сембиев. Недалеч от Ростов на Дон. Но дори тогава отговорът беше „Не. Нямаме нужда от този човек. Той не би могъл да предостави важна за съда информация.“ И сякаш това не беше достатъчно, ами прокурорът Назаров... произнесе реч [в която каза], че свидетелят е престъпник и затова няма да каже истината, така че няма смисъл да го „влачим в съда“. Бях поразен. За прокурора нямаше значение, че по едно дело Сембиев е престъпник, но по нашето е свидетел.

— Какво се случваше?

— Съдът подхожди идеологически към делото. Кремъл упражняваше натиск Буданов да бъде оправдан за

греховете си. Нищо, което му вредеше, не беше важно, нито имаше отношение по делото. Прокуратурата не изпълняваше ролята, която й е отредена от конституцията...

По време на речта на Назаров в съда излязоха наяве и други необясними неща. Например стана ясно, че дагестански прокурор се е свързал със Сембиев в трудовия лагер след нашата молба и го е питал дали познава Буданов. Беше заявено, че Сембиев е отрекъл и казал, че го е виждал само по телевизията.

— Този разговор беше представен като официален документ пред съда?

— Не, разбира се, че не...

— Можем ли да кажем, че окръжният военен съд е направил всичко по силите си, за да не представи безпристрастно извършенните от Буданов престъпления? И направи точно обратното на конституционните си и законовите си задължения?

— Да, това е точно така. Нека ви цитирам друг пример, в който съдът показва, че не иска истината да излезе наяве. Един от материалите... по делото... бил снимка, за която се твърди, че Буданов пазел от доста време. На нея били Елза Кунгаева и майка й с пушки в ръце. Буданов заяви, че тази снимка му била дадена от Яхаев, градоначалник на Дуба-Юрт. Той искал да му помогне да намери жената, застреляла офицерите от неговия полк по време на битката в Аргунския проход. Дуба-Юрт се намира на входа на дефилето и през февруари 2000 г. става център на ожесточена битка, в която участва и полкът на Буданов. Снимката, върху която съдебните експерти по психиатрия основаха заключенията си... така и не беше намерена в материалите по делото. И все още не е намерена. Това на първо място означава, че експертите лъжат... На второ — че едно от основните веществени доказателства... не съществува. А цялата защита, целяща да оправдае Буданов, се основава върху тази снимка...

— Добре. Снимката може да липсва от делото, но все пак имаме важен свидетел в лицето на Яхаев. Той е можело да бъде подложен на кръстосан разпит.

— И така щеше да стане, ако съдът спазваше законовите процедури по търсене и установяване на истината и уличаването на виновната страна. В Русия обаче имаме друг вид съд. Той е идеологически, защитава интересите на военнопрестъпниците и смята, че така защитава интересите на държавата. И в този случай съдия Костин каза: „Не. Нямаме нужда от Яхаев. Той няма да ни даде важна информация“... Намерихме Яхаев. Той беше напълно съгласен да дойде в съдебната зала, но имаше нужда от разрешително да премине граничните постове с Чечня. И съдът отказа да му даде това разрешително.

— А как съдия Костин обясни отказа си за призоваването на генерал Герасимов?

— Съдията не искаше да изслуша показанията на генерала, макар че той например можеше да опише душевното състояние на полковника сутринта след извършването на престъплението — въпрос, за който имаше много противоречиви доказателства... Дали Буданов е бил с махмурлук?... В предварителното разследване свидетелите говорят много за пиянството му... Дали е бил, както твърди първата психиатрична експертиза (а те са общо шест) временно невменяем в резултат на алкохолно опиянение? Дали убийството е последствие от временна загуба на разсъдък? Психическата нестабилност преминава за няколко часа... затова Буданов трябва да е осъзнавал какво върши. Защо тогава експертите ни уверяват, че не е осъзнавал действията си и не може да бъде отговорен за тях? Може би защото те също са част от големия план за оправдаването на Буданов?

— Освен това кръстосаният разпит на генерал Герасимов би могъл да помогне да се изясни дали Буданов се е съпротивлявал при ареста. Знаем, че когато генералът отива в сто и шейсети полк... да арестува Буданов, полковникът събира разузнавателната рота и я принуждава

да окаже въоръжена съпротива на войниците, придружаващи Герасимов. Двете части за малко да се изпозастрелят.

— Да, точно така е станало. Самият Буданов извадил револвер. Герасимов се уплашил, че ще застреля някого, но Буданов се замислил за кратко и след това се прострелял в крака. Всичко е описано в делото...

— Ако Буданов се е съпротивлявал на ареста, това как би променило нещата?

— Много би ги променило. На първо място, това е още едно престъпление. На второ, може да хвърли важна светлина върху личността на Буданов. Съдът... добави към материалите писмо... от генерал Владимир Шаманов, който сега е губернатор на Уляновска област. [Шаманов е стар приятел на Буданов и дълго време е командвал 160-и полк в Чечня.] В писмото на Шаманов няма нови факти, защото към момента на извършването на престъплението той дори не е бил в Чечня. Но пък има много идеологически внушения. Той направо заявява, че Буданов „е невинен“, че имал пълно право да задържи Кунгаева по подозрение, че е снайперистка, както и да я убие, щом се е съпротивяvalа. Шаманов пише до съда в типичния за участник във Втората чеченска война стил, като непосредствен началник на Буданов и съдът с готовност добавя писмото му към делото.

— Можем ли да твърдим, че всички съдебни процедури по отношение на Буданов се основават на идеологията, щом магистратите отказват да приемат важна информация от непосредствени свидетели, като генерал Герасимов, Сембиев и Яхаев, а с готовност уважават патриотичен текст на генерал Шаманов, който по никакъв начин не е свидетел? Шаманов е добре известен защитник на изключителните военни жестокости спрямо цивилното население в Чечня и твърдо вярва, че чеченският народ трябва да носи колективна отговорност за действията на отделни престъпници.

— Да, точно така е. Процесът беше така организиран, че да се избегне адекватно разследване на случая и... всичко да се сведе до „обвинение срещу руски офицер“. Освен това, както вече казах, съдът нагло нарушаваше стандартните процедури. Например четенето на десетте големи тома по делото приключи за час и половина.

— И как успя съдията да го направи толкова бързо?

— Просто прелисти делото и съобщи, че разследването е приключило. На другия ден то продължи, без да бъде издадено разпореждане... Това, разбира се, ни дава основание за обжалване...

— Не се ли притеснявате, че сте руснак, а защитавате интересите на чеченско семейство? По принцип чеченските семейства ги представляват чеченски адвокати, а руснаците — руски.

— Бях поканен от Мемориалния център, който организира защитата на семейство Кунгаеви... Кунгаеви са се оказали без никакво юридическо представителство и съдът се е възползвал от това. И е започнал да претупва делото... Когато пристигнах в Ростов на Дон, хората ме питаха каква е връзката ми с чеченската диаспора. Отвърнах им: „Погледнете ме, никаква връзка нямам.“ Вторият въпрос беше от каква народност съм. Той ми беше зададен не само от поддръжниците на Буданов, но и от самия Буданов в съдебната зала. От време на време започваше да крещи по мен по време на заседанията: „Какво искаш да постигнеш, нещастник!“

— Нещастник!?

— Разбира се. Той е войник. Мисли си, че всичко му е позволено. Така и не получи предупреждение от съдията, че се държи неадекватно. Можеше наистина да си прави каквото си иска. Мисля, че съдията се боеше от него.

— Ами неговият екип от трима адвокати? И на тях ли крещеше?

— Разбира се, че не. Когато ми писна да ме питат за националността ми, казах: „Аз съм руснак, както можете да

видите. И точно затова се заех с този случай. Защитавам руските закони.“

Но заразени от примера на Буданов, магистратите решават да се придържат към закона на джунглата. Полковникът е действал изцяло по правилата на обичайното племенно право: той смята извършеното от него убийство за възмездие. Съдът и руското общество го подкрепят. Това дело показва, че руските власти, както и държавата като цяло, приемат, че руските закони не действат в Чечня.

ИГРАТА С ПСИХИАТРИЧНИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ

Една от най-важните особености на случая „Буданов“ е играта с психологическите и криминално-психиатричните експертизи.

През трите години, докато се гледаше делото, полковникът се радваше на лукса да бъде подложен на четири психиатрични експертизи и когато първоначалната присъда беше обжалвана — на още две. Заключенията на почти всичките бяха политически пристрастни и подкрепяха линията на Кремъл.

Пъrvите две експертизи са направени почти веднага след извършването на престъпленията — през май и август 2000 г. по време на предварителното разследване. Пъrvата е извършена от психиатри от военната болница в Севернокавказкия военен окръг и от Централната Севернокавказка криминално-медицинска лаборатория на руското Министерство на правосъдието. Втората е дело на лекари от цивилната Новочеркаска областна болница по психиатрия и неврология.

Тези експертизи твърдят, че Буданов е отговорен за действията си. Това означава, че може да бъде съден за престъпленията си. Те излизат по времето, когато Путин често говори за „диктатурата на закона“, която трябва да се установи в Русия и която предполага, че военнослужещите, извършили престъпления в Чечня, трябва да се наказват по същия начин като чеченските партизани от незаконните въоръжени формирования.

Нещо повече, говорим за период на ухажване на чеченците след жестоките атаки от 1999–2000 г. и назначаването на нов държавен

глава на републиката Ахмад Хаджи Кадиров. Кадиров е мюфтия и един от бойците на Джохар Дудаев — първия президент на Чечня, убит през 1996 г. от последно поколение ракета, насочена от руски федерални офицери. Кадиров първоначално беше обявил джихад на Русия, но после се сближи с Кремъл, след като „осъзна ситуацията“.

И двете споменати експертизи отбелоязват, че докато е душил Елза Кунгаева, Буданов вероятно е бил психически нестабилен и показва симптоми на мозъчна травма, вероятно причиняваща „разстройство в личността и поведението“.

Министерството на от branата отхвърли двете процедури, защото те намекваха за две неща. Първо, че Буданов е бил с разума си и може да бъде преследван с цялата строгост на закона. Второ, че руската армия наема хора с мозъчни травми, които никой не си е направил труда да прецени доколко вредят на работата им, че такива хора се бият на бойното поле и че военнослужещи с личностни разстройства командват стотици воини и им се доверяват смъртоносни модерни оръжия.

Още в началото на процеса стана ясно, че психиатричните експертизи не се нравят и на съдия Костин. И то поне по две причини.

Първата е, че като военен съдия Костин също е подчинен на Министерството на от branата. В Русия има специални военни съдилища и военни магистрати, които се занимават с престъпленията, извършени от военнослужещи. Те са изцяло подчинени на военната машина, напълно зависими от армейските командири (от началниците на гарнизони до министъра на от branата) за своите квартири, заплати и кариери. Апартаментът и парите на съдия Костин идват от същото място, на което е подчинен и обвиняемият полковник Буданов.

Втората причина е, че докато изправят Буданов пред съда, политическата обстановка в Русия значително се е променила. Кремъл постепенно спря да си играе на демокрация и да се тревожи за „диктатурата на закона“. Вследствие на това всички воювали в Чечня бяха обявени за герои, независимо какви са ги вършили там. Президентът започна да раздава медали и ордени наляво и надясно и да уверява участниците във войната, че „държавата никога няма да ги предаде“. Тези високопарни думи означаваха, че правителството възнамерява да е благосклонно към извършителите на военни престъпления в Чечня до степен да им прощава абсолютно всичко, а

всеки прокурор, който се опитва да повдигне криминално преследване срещу служители на федералните въоръжени сили, може да пострада.

От контролираните от правителството телевизионни канали се лееха истории за това колко честно и почтено Буданов изпълнявал дълга си, а генерал Шаманов не спираше да подкрепя тези твърдения, като произнасяше патриотични речи във възхвала на бойния си другар. Твърдението, че убитото от полковника 18-годишно чеченско момиче е снайперистка, не се подлагаше повече на съмнение. Вече никой не си спомняше, че нито следствието, нито екипът от адвокати на Буданов, успяха да намерят и най-малко доказателство, че Елза Кунгаева има нещо общо с незаконните въоръжени формирования.

Вдъхновеното от политиците промиване на мозъците в руското общество беше в разгара си и подготвяше почвата за оправдаването на Буданов.

Точно в този момент съдът в Ростов на Дон бе обзет от съмнение в компетентността на лекарите, извършили първите две психиатрични експертизи, и нае нови. Този път ставаше въпрос за съвместна работа на цивилни и военни специалисти, която даже се пренесе в Москва. Така се обединиха усилията на Централната криминално-медицинска лаборатория на Министерството на от branата и Държавния изследователски център за социална и криминална психиатрия „Сербски“, известен просто като Института „Сербски“.

Този институт има лоша репутация в Русия още от съветско време, когато дисидентите, съпротивяващи се на комунизма, тоталитарните лъжи и липсата на политическа свобода, бяха обявявани за душевно болни. Докторите от „Сербски“ винаги съвестно са изпълнявали задачите, поставяни им от всемогъщото КГБ.

И точно там пращат Буданов. Когато това стана известно, възникнаха известни съмнения защо пък го пращат там. И поддръжниците му, и противниците му осъзнаха, че се прави всичко възможно той да бъде освободен от наказателна отговорност.

Официалните причини за назначаване на трета експертиза бяха обяснени от съда с „неточности, противоречия и фактическа непълнота“ и появата на „нови и по-точни данни“, които били съществени за „определянето на душевното състояние на Буданов“.

Нямаше значение, че поредицата от епизоди, описани пред новата комисия, никога не са се случвали. Но тъй като тези недоказани

факти бяха в полза на полковника, експертите ги приеха без възражения.

Да си го кажем направо, става въпрос за нагла фалшификация.

Какви въпроси отправи съдия Костин към психиатрите от тази трета комисия?

Страдал ли е и страда ли в момента Буданов от някакво хронично душевно заболяване?

По време на деянията, за които е обвинен, бил ли е в някакво временно патологично състояние? Осъзнавал ли е напълно истинската същност и обществена опасност на действията си и можел ли е да ги контролира?

Кои психологически особености на личността на Буданов биха могли да допринесат или значително да повлият върху поведението му в разследваната ситуация?

Дали по време на извършване на деянията, в които е обвинен, Буданов е бил в някакво негативно емоционално състояние (стрес, раздразнение, временна невменяемост)?

Възможно ли е действията на Кунгаева да са предизвикали някакво временно психическо разстройство у него?

Дали действията на Кунгаева са провокирали поведението на Буданов?

Какво е влиянието на водката върху състоянието на Буданов по време на извършването на деянията, за които е обвинен?

Как би могло да се оцени състоянието на Буданов... когато той (1) осъзнава, че Кунгаева е дъщеря на снайперистка и отказва да съобщи местонахождението на майка си, като го обижда, съпротивява се и се опитва да избяга? (2) опитва се да вземе заредено оръжие? (3) ѝ показва снимка, която я разобличава?

Нуждае ли се Буданов от лечение?

Бил ли е Буданов психически годен за военна служба по време на извършване на деянията, в които е обвинен, и годен ли е за военна служба в момента?

Заключенията на експертите от предварителното следствие медицински издържани ли са?

По-долу можете да прочетете отговорите на експертите от „Сербски“. Всички елементи на техния доклад целят да създадат така необходимия им образ на герой.

„Буданов казва, че се е появил на бял свят след тежко раждане... Майка му и сестра му свидетелстват, че е уязвим и податлив на избухване по незначителни поводи. Реагира грубо и налита на бой. Особено чувствителен е към несправедливи забележки и в такива случаи винаги се опитва да защити по-слабите, по-малките и по-бедните от него...

Професионалната характеристика на Буданов го представя в много благоприятна светлина. Той е дисциплиниран, ефективен и старателен. През януари 1995 г. по време на военна мисия в Чечня получава сътресение на мозъка и за кратко губи съзнание по време на битка. Не потърси медицинска помощ. Според майка му и сестра му личността му се променила след завръщането от Първата чеченска война. Станал по-нервен и раздразнителен... В своето подразделение създал атмосфера на нетърпимост към пропуските и бездействието. Има високо развито чувство за отговорност...

Никой от другарите му не е забелязал психически отклонения у Буданов. Никога не е бил под наблюдение на психиатър или невропатолог.

Буданов свидетелства, че след пристигането на полка му в Чечня... почти непрекъснато участва в бойни действия. През октомври и отново през ноември 1999 г. Буданов претърпява сътресение на мозъка със загуба на съзнание. След това започва да страда от непрекъснато главоболие и виене на свят, като понякога не може да вижда. Не може да понася внезапно появили се силни шумове, става избухлив, не може да се контролира и е

лесно раздразним. Получава внезапни промени в настроението и пристъпи на гняв. Правил е неща, за които после е съжалявал.

Буданов разказва, че най-жестоката битка, в която е участвал, е тази в Аргунския проход, продължила от 24 декември 1999 г. до 14 февруари 2000 г. От 12 до 21 януари полкът изгубил девет офицери и трима други военнослужещи. Според Буданов повечето от тях били убити с изстрел в главата, произведен от снайперист. На 17 януари 2000 г. приятелят на Буданов капитан Размахнин също бил убит от снайперист. Две седмици след края на битката успели да измъкнат от бойното поле обезобразения труп на майор Сорокотяги, по който се виждали следи от изтезание.

На 8 февруари 2000 г. Буданов излязъл в отпуск и отишъл в Бурятската република. Съпругата му свидетелства, че по време на отпуска той бил раздразнителен и нервен. Казал ѝ, че полкът му се е натъкнал на бойци на Хаттаб [арабски командир] в Аргунския проход и че 15 от командирите на Хаттаб са убити в битката. Заради това партизаните обявили полка му за «диви зверове» и обявили Буданов за свой личен враг. Предлагали огромна сума за главата му.

Буданов бил изключително разстроен от факта, че повечето от офицерите от неговия полк не загинали в открита битка, а от изстрел на снайперист. Казал, че ще се върне у дома само след като «изтрие от лицето на земята и последния партизанин».

На 15 февруари, без да изчака края на отпуска си, той се върнал в Чечня. Майка му и сестра му разказват, че се отбил при тях и им направило впечатление, че се е променил до неузнаваемост. Непрекъснато пушел, едва проронвал по няколко думи и избухвал за «нищо». Не можел да стои спокойно на едно място. Плачел, като им показвал снимки на загинали другари и на гробовете им. Никога преди не го виждали такъв.

[Според показанията на капитан Купцов, началник на медицинския център на 160-и полк, който общувал всекидневно с Буданов, понякога настроението му се сменяло по няколко пъти за 10–15 минути. Както бил добър и благосклонен, изведнъж ставал гневен и враждебен. По време на битка тези тенденции се засилвали. В пристъп на гняв можел да хвърли стенен часовник на пода или по някой човек наблизо, хвърлял телефони, всичко, което му попаднело под ръка. По думите на Купцов до октомври 1999 г. душевното състояние на Буданов придобило «извратени форми», а това е преди смъртта на офицерите в битката при Аргунския проход.]

Буданов лично водел атаките с пушка в ръка и влизал в ръкопашни сражения. След битката при Аргунския проход се опитал сам да извлачи телата на убитите от бойното поле. След смъртта на офицерите и войниците от полка на кота 950.8 Буданов обвинявал себе си и бил в състояние на непрекъсната депресия. Удрял подчинени и хвърлял по тях пепелници. В средата на март 2000 г. наредил да му почистят палатката, а след това хвърлил граната в печката...

От средата на февруари 2000 г. полкът бил дислоциран в покрайнините на Танги. На Буданов било разпоредено да провежда разузнавателни акции, да прави обиски и засади и да извършва паспортни проверки на жителите на селото и на заподозрените.

Буданов и подчинените му коментирали, че по това време положението било много нестабилно, не можело да различиш враг от приятел, нито да определиш къде минава фронтовата линия. От 22 до 24 март полкът извършил разузнавателни операции и обиски. Решили да инспектират няколко къщи в Танги и да открият двама «роби», отвлечени насила от централна Русия преди десетпетнайсет години.

Получили информация и на 26 март 2000 г. Буданов решил лично да провери какво е положението в Танги. Задържал двама чеченци и заповядал да ги вържат и да ги

качат в бронетранспортьора. Единият показал документи на името на Шамил Самбиев и поискал да говори с Буданов насаме. След 15–20 минути Буданов наредил да се върнат в Танги и обяснил, че Шамил се е съгласил да посочи къщите, в които живеят помагачи на въоръжената съпротива. Докато пътували из селото, чеченецът посочил въпросните домове, сред които била и бяла къща... където живеела «снайперистка». Освен това Буданов имал снимка, на която се виждали двама-трима мъже и три-четири жени с оръжия в ръце.

Буданов свидетелства, че решил незабавно да задържи снайперистката. На 26 март... по време на обяд в офицерската столова Буданов пил твърд алкохол. В 12 часа пред нощта решил лично да кара към... дома на семейство Кунгаеви. Буданов... наредил Кунгаева да бъде задържана.

Започнал да я бие, удрял я и я ритал в лицето и по други части на тялото, в резултат на което се появили синими по вътрешната страна на дясното й бедро и кръвоизливи в устата. Кунгаева се опитала да се съпротивлява... Буданов бил сигурен, че тя е член на незаконно въоръжено формирование и е виновна за смъртта на негови подчинени, и затова решил да я убие. Той... повикал екипажа на бронетранспортьора и им заповядал за отнесат трупа на Кунгаева и да го погребат извън територията на поделението. Те така и направили...

Буданов твърди, че отначало не е имал намерение да убива Кунгаева, да не говорим за сексуално насилие спрямо нея. Кунгаева обаче «избухнала» в ругатни (да припомним, че не говорела руски), които били отправени към въоръжените сили на Русия, към цялата Русия и лично към него... Ситуацията станала изключително нагорещена. Кунгаева му казала, че чеченците «ще се разправят с него и семейството му»... Буданов... насила я извлякъл далеч от вратата. По време на сборичкването дрехите на Кунгаева се скъсали.

Според Буданов Кунгаева се оказала доста силна. Скъсала му тениската и верижката с кръстче на врата му,

която била подарена от дъщеря му, а той в отговор ѝ разкъсал дрехите от кръста нагоре. Кунгаева изкрештяла, че малко от техните е застреляла. Когато се озовала на второто, по-далечното легло, се пресегнала към пистолета му на нощното шкафче. Буданов хванал ръката ѝ и с другата притиснал тялото ѝ към леглото, като я задържал в областта на шията. Кунгаева продължила да го заплашва. Пред очите му преминали лицата на «всички войници и офицери, загинали в Аргунския проход».

Буданов не си спомня какво се случило след това. Когато започнал да идва на себе си, видял Кунгаева да лежи неподвижно на леглото. Повикал екипажа на бронетранспортьора. Буданов твърди, че в този момент Кунгаева била с пола, жилетката, блузата и сутиенът ѝ лежели на купчина на пода, а самият той бил с панталони. Ли Ен Шу предложил да я погребат в гората. Тогава Буданов казал на екипажа на бронетранспортьора да увият тялото в одеяло и да го отнесат... След като те излезли, той легнал и заспал.

[Трябва да отбележим, че войниците, които охранявали квартирата на командира си онази нощ, неведнъж по време на разследването са свидетелствали, че когато влезли по заповед на Буданов, той бил само по долни гащи. Младото момиче лежало на далечното легло напълно голо. Буданов ги попитал «Някой да се страхува от трупове?», запалил цигара и им заповядал да увият тялото и да го погребат. Заплашил ги, че ако кажат на някого, ще ги застреля.]

Буданов твърди, че към 13.30 часа на 27 март се срещнал с генерал-майор Герасимов, командащ група «Запад».

(Всъщност командир е Владимир Шаманов.)

Генерал Герасимов обвинил Буданов, че е изгорил половината село и е изнасилил осемнайсетгодишно момиче. Герасимов използвал вулгарен и обиден език. Буданов извадил пистолета си, насочил го надолу и се прострелял в стъпалото. В този миг охранителите на

Герасимов насочили оръжията си към него, въпреки че след като произвел изстрел, Буданов сам предал пистолета си на Герасимов.

В същото време пристигнала разузнавателната рота от полка на Буданов. Тя се състояла от двайсет войници и двама офицери, които заели позиции срещу офицерите на генерал Герасимов. Последвала конфронтация, но Буданов наредил ни подчинените си да свалят оръжието. След това според Буданов той заедно с генералите Герасимов и Вербицки отишли в щаба. И там Буданов написал самопризнания.

При разпита... Буданов обясни противоречията в показанията си с това, че по-рано бил в много лошо състояние.

На базата на посочените факти комисията стигна до заключението, че Буданов не може да бъде отговорен за действията си, тъй като не е осъзнавал какво прави... Поведението на жертвата, Кунгаева, е един от факторите, предизвикали временния психически срив на Буданов... Няма убедителни доказателства, че Буданов е бил в състояние на алкохолно опиянение.

Буданов... трябва да остане под наблюдение и да бъде лекуван от психиатър в условия на домашен стационар. Категория С: частично годен за военна служба.“

Заключенията на комисията дадоха в ръцете на съдията всичките необходими му според руското законодателство оръжия, за да изпълни волята на политическите си покровители и да оправдае полковника.

На първо място, вече можеше да свали наказателната отговорност от него.

На второ — имаше основание да го изпрати на задължително психиатрично лечение, но в дома му. И колко щеше да продължи това вече определяше не съдът, а лекуващият лекар. Полковникът щеше да се отърве от всички неприятности седмица-две след произнасянето на присъдата.

Трето, съдията получи възможност да защити правото на Буданов да продължи да служи в армията, тъй като състоянието, в което не е осъзнавал действията си, е било „временно“ и предизвикано от конкретна ситуация. Военната машина настояваше присъдата да се формулира точно така, тъй като в друг случай, както вече отбелязахме, щеше да излезе, че полковете им в Чечня се командват от очевидно луди хора, които успяват да се отърват дори когато извършат убийство.

Но в Русия е така, Също като по съветско време какво ще докладват експертите на съда зависи не от фактите, а от това кой поръчва музиката.

Но нека спрем за миг и да хвърлим поглед към действащите лица, осигурили психологическата и психиатричната основа за измъкването на Буданов:

Професор Т. Печерникова, доктор на медицинските науки (председател на комисията), директор на консултантския отдел на Института „Сербски“, лекар с международна репутация, психиатър от най-висока класа, с 50 години консултантски стаж.

Професор К. Кондратиев, доктор на медицинските науки, заслужил деятел на руската федерация, директор на Първо клинично отделение, с 42 години стаж като консултант.

Ф. Сафуанов, магистър по психология, с 20 години стаж като консултант.

Полковник А. Горбатко, военен лекар, главен консултант по криминална психиатрия към Министерството на от branата.

Подполковник Г. Фастовцев, военен лекар.

Г. Бурняшева, психиатър.

Зашо съдът се обръща към професор Печерникова, за да изфабрикува заедно с нея политически изпипана експертиза, която да угоди на властите?

Предполагам, че изборът едва ли е случаен, защото в Русия нищо не се случва просто така. Всичко е като по съветско време. Сянката на комунизма, в най-чудовищния й вид, отново се спуска над нас. Следващите редове доказват, че през ерата на президента Путин в ежедневието ни се завърна отвратителната практика на „политико-психиатрична поръчка“, и то от най-неочаквана посока.

На 25 август 1968 г. на Червения площад в Москва се провежда една известна демонстрация. На него излизат седем души, които издигат плакати: „За нашата и вашата свобода!“ и „Срам за окупаторите!“. Един от тези седем души е поетесата, журналист и дисидент Наталия Горбаневская, която бута количка със собственото си дете. В страна, където протести отдавна не е имало, седмината излизат, за да покажат несъгласието си с нахлуването на съветските войски в Чехословакия.

Демонстрацията на „Седемте“ продължава само няколко минути — прибират ги цивилните агенти на КГБ, които непрекъснато обикалят Червения площад. Двама от тях са осъдени на трудов лагер, един е изпратен в психиатрична клиника, а трима — заточени. Отначало Горбаневская е освободена, тъй като все още е кърмела бебето си.

На 24 декември 1969 г. е арестувана отново, защото не спира да се занимава със защита на гражданските права.

Точно тогава Тамара Печерникова за първи път оставя следа в историята на страната ни. Именно тя по искане на КГБ разпитва Горбаневская в този същия Институт „Сербски“, където три десетилетия по-късно е изследван и Буданов.

Печерникова издава на Горбаневская медицинската присъда, която КГБ иска — „шизофрения“. Което означава, че всеки, който излезе на Червения площад и вдигне плакат срещу руските танкове по улиците на Прага, трябва да е луд.

През 1969 г. Печерникова подпечатва още една поискана от КГБ диагноза, според която Горбаневская е заплаха за обществото и трябва да бъде подложена неограничено дълго време на задължително лечение в специализирана психиатрична клиника.

Наталия Горбаневская, основател и пръв редактор на самиздат бюлетина на активистите, борещи се граждански права през съветско време — „Хроника на текущите събития“, прекарва тежки години, затворена в Казанска специализирана болница. Остава там от 1969 до 1972 г., а през 1975 г. емигрира с израелска виза. Сега живее във Франция.

— Помните ли името Печерникова? — попитах нас скоро Наталия Горбаневская.

— Определено.

— Как беше проведен прегледът?

— Беше неко казано преднамерен. Бяха решили предварително да ми поставят диагноза „шизофрения“... От КГБ им бяха наредили да ме изпратят на принудително лечение в специализирана психиатрична болница и всички, включително и Печерникова, постъпиха както им бяха казали. Знаеха, че съдът няма да изиска доказателства за диагнозата, така че не си направиха труда да описват такива в експертизата. Написаха например „На моменти мисли нелогично.“ И как се проявява това? Нито дума. „Горбаневская има отклонения в мисленето, демонстрира типични за шизофренията емоционални и критични модели.“ Какви отклонения? Нито дума. А тази фраза е изключително важна... защото веднага след нея се стига до заключението, че е наложително да се подложа на принудително лечение. През целия месец, през който ми правеха изследвания, не ме попитаха нищо за поезията ми, въпреки че съм поетеса. Сякаш не съществуваше. Мислех, че ще ме обвинят в мегаломания, защото си мисля, че съм поетеса, но нищо такова не се случи. Сега ми става ясно защо. „Емоционалната закърнялост и хладина“ в резултат на шизофренията правят писането на поезия невъзможно. „Пациентът с готовност влиза в разговори. Държи се спокойно. Усмихва се.“ Напълно вярно, но какво ми струваше това спокойствие! Знаех, че трябва да съм спокойна и да не им давам никакви основания да ми измислят симптоми, но накрая това спокойствие беше превърнато в симптом и описано в експертизата така: „... не показва тревожност по отношение на бъдещето или за съдбата на децата си.“ Естествено, че се притеснявах за децата си, но нямах никакво намерение да го споделям с психиатрите на КГБ. По-нататък пише: „Не се отказва от действията си. Непоклатимо уверена е в правотата им. По-специално заявява, че е постъпила по този начин, за да може в бъдеще да не се чувства виновна пред децата си.“ И до ден днешен не се отказвам от действията си и все още съм убедена в правотата им, а децата ми се гордеят с това, което съм направила. Ето още: „Няма критичност към ситуацията.“ Психиатрите, включително и Печерникова, смятаяха, че ако мислиш със собствения си мозък, а не както някой друг смята, че е правилно, това веднага те освидетелства като луд. Държа да отбележа, че през целия този месец, през който ме изследваха, се срещах само с Печерникова и още един лекар — Мартиненко. Всичките

„наблюдения“, които послужиха за основа на окончателните заключения на експертите, бяха само техни. Смятам, че са били напълно наясно, че правят неправилни интерпретации и изкривяват истината, но това не ги спря да изпълнят престъпното поръчение, което бяха получили. Печерникова от години изпълнява незаконни заповеди. Мисля, че работата в института „Сербски“ необратимо е увредила човешкото достойнство и професионализма на тези психиатри...

— Как свърши всичко за вас? Колко време прекарахте в специализираната психиатрична болница в резултат на тази експертиза?

— Две години и два месеца. Бих го нарекла психиатричен затвор. Прекарах девет месеца и половина в най-ужасната болница — в Казан. През януари 1971 ме закараха от московския затвор „Бутирка“ в Казан. През 1972 г. ме върнаха в Бутирка и оттам — в института „Сербски“ за още изследвания. Там останах още три месеца. Но не дългият период от време беше проблемът, а принудителното лечение с невролептици. Използването на халоперидол отдавна е признато за изтезание. Това лекарство се използва при делириуми и халюцинации. Аз нямах нито едно от двете, освен ако не смятате възгледите ми за вид делириум... Халоперидолът се дава в продължение на месец, след това се почива, защото един от страничните му ефекти е паркинсонизъмът. А те ме инжектираха девет месеца и половина без почивки или коригиращи лекарства. Когато ме върнаха от Казан в Института „Сербски“ и отново ми даваха халоперидол, Печерникова каза: „Сама знаеш, че ще трябва да продължиш да взимаш халоперидол.“ Каква лицемерка!

— Какво се случи после?

— Емигриах в Париж... Френските психиатри бяха потресени, когато прочетоха епикризата ми от Института „Сербски“. Един от тях ми каза: „Наистина трябва да отидем да се учим от съветските психиатри: ако съдим по диагнозата, която са ви поставили, пред мен стои чудодейно излекуван от шизофрения пациент.“

Случаят с Горбаневская е от първите така наречени „психиатрични репресии“ срещу дисидентите в СССР. През 70-те години на XX век бъдещата спасителка на полковник Буданов е във вихъра си, а това е един от най-мрачните периоди в руската история, когато комунистите повеждат война срещу инакомислещите. Тогава

действа доста прилична конституция и КГБ предпочита да води битката си срещу дисидентите по начини, които не предизвикват протести, с други думи — като обявява за душевно болни своите противници и като изисква принудително лечение в специализирани клиники.

Людмила Алексеева е известен дисидент и защитник на гражданските права по съветско време, която заради политически преследвания била принудена да емигрира в Съединените щати. Сега е председател на международната Хелзинкска асоциация. В своята „История на дисидентството в СССР“ тя пише, че само през 1971 г. „не по-малко от 24 от общо 85 души, обвинени в политически престъпления, са диагностицирани като душевно болни, или почти една трета от тях“. Тези, които не успявали да обявят за луди, ги обявявали за виновни в клеветничество срещу съветската система, а за това Печерникова също вършела работа.

През лялото на 1978 г. например Александър Гинзбург бил обвинен в клевета и съден. Тамара Печерникова присъствала на процеса като свидетел на обвинението.

Гинзбург е един от най-известните съветски дисиденти, журналист, член на Московската Хелзинкска група, издател на самиздатското поетическо списание „Синтаксис“, а от 1975 до 1977 г. — първи администратор на Социалния фонд за подпомагане на политическите затворници в СССР и техните семейства, основан от Александър Солженицин с парите от правата за „Архипелаг Гулаг“. Между 1961 и 1969 г. Гинзбург три пъти е осъждан на престой в трудови лагери за своята дейност, а през 1978 г. получава присъда от 8 години. През 1979 г. под натиск от Запада е заменен срещу съветски шпиони, арестувани в САЩ. След това много години живее във Франция, умира в Париж през 2002 г. от болест, придобита в съветските трудови лагери.

Ето какво ми разказа съпругата му и негова съратница в дисидентската борба Алина Гинзбург за атмосферата на процеса срещу него, проведен в Калуга, малък град в Централна Русия:

„По време на процеса му даваха големи дози невролептици и той губеше съзнание в залата.

Непрекъснато му правеха инжекции. Не изглеждаше добре. Едва ходеше и носеше със себе си калъфка от възглавница, пълна с книги, защото беше отказал адвокат и сам се защитаваше. Имаше дълга сива брада. Речта му ставаше неразбираема, губеше ориентация. Молеше да му позволят да седне, но те не му даваха и той след това припадаше. Спряха да го инжектират чак след произнасянето на присъдата.“

Тук следва цитат от съдебните протоколи на процеса: „С оглед на веществено доказателство № 8 (статия в «Хроника на текущите събития» от 12 октомври 1976 г.) бяха изслушани директорът на консултантския отдел на института «Сербски» Печерникова и консултантът от 14-а психиатрична болница в Москва Кузмичова. Те заявиха, че в СССР няма злоупотреба с психиатрията.“

Гинзбург, разбира се, твърдял обратното в съдебната зала. Освен това писал в самиздатското списание за драматичното увеличаване на психиатричните репресии в страната и за приноса на Печерникова и други лекари.

Ето откъс от „веществено доказателство №8“, което Печерникова оспорва:

„Наскоро групата за контрол на спазването на Хелзинкското споразумение се обърна с предложение към Върховния съвет на СССР и Конгреса на САЩ за създаване на съвместна комисия, която да се занимава със случаите на злоупотреба с психиатрията. В настоящия документ групата излага известни случаи на психиатрични репресии.

Пътят Старчик, автор на песни и изпълнител, с помощта на милицията е настанен на 15 септември в психиатричната болница «Столбовая» (прочутата като «Белите колони» болница, с близки до тези на Института «Сербски» функции). Вече му се инжектират големи дози халоперидол. Ето какво пише в документите за постъпване на Пътят Старчик: «ОО» [опасен за обществото].

Принудително болнично лечение в психиатрична клиника в Казан по силата на член 70 (антисъветска агитация и пропаганда). Изписан през 1975 г. В момента пише песни с антисъветско съдържание и ги изпълнява пред 40–50 души, които събира в своя апартамент. С ясен ум по време на прегледа. Не отрича да е писал такива песни. Казва, че има собствен поглед към света.“

Едуард Федотов е свещеник от Псков. Пристига в Москва, когато научава за преследванията срещу православните християни... Федотов е арестуван от милицията и изпратен в 14-а психиатрична болница. Все още се намира там. На 7 май 1976 г. Надежда Гайдар подава оплакване в прокуратурата на СССР (към която е насочена от приемната на Централния комитет на Комунистическата партия на Съветския съюз). Арестувана е от милицията и изпратена в 13-а психиатрична клиника, където веднага е инжектирана с аминазин. Директорът на Второ отделение Л. И. Фьодорова твърди: „Ще я подържим тук известно време, докато спре да се оплаква, след това ще я изпратим чрез специален приемателен център в Киев. Там ще остане известно време. Следващия път ще си помисли дали да ходи да подава оплаквания.“

На фона на такива информации д-р Печерникова свидетелства в съда, че в СССР няма злоупотреба с психиатрията. Заради нейните показания Александър Гинзбург е признат за виновен за клевета и агитация срещу съветската система.

В резултат на това изкарва осем години по затвори и трудови лагери, хваща туберкулоза и губи единия си бял дроб и четвърт от другия. През всичките тези години той е свързан по 16 часа на ден към кислородна бутилка. Здравето му е напълно разбито.

За да разберем какво се случва днес в Русия, трябва да сме наясно не само с фактите от тази политическа психиатрия, с диагнозите по поръчка, които се възраждат, но и как функционира системата.

В почти всички случаи на Печерникова — от Горбаневская и Гинзбург до Буданов — откриваме лайтмотива на социалната справедливост. Макар че днес тези думи се използват в съвсем друг контекст. По време на съветската ера Печерникова е виждала в борбата за социална справедливост симптоми на душевна болест, която е опасна за обществото. Днес обаче приема едно брутално убийство за оправдано, защото чрез него убиецът е целял социална справедливост. Полковникът бил обладан от чувство на вина заради смъртта на другарите си, причинена от ръката на снайперист. И затова било напълно разбираемо според Печерникова, че убил една жена.

Дали е случайно присъствието на Печерникова в случаите с Гинзбург и Горбаневская? И следващият въпрос е дали случайно се е озовала и в случая с Буданов.

През последните три десетилетия КГБ/ФСБ са разбрали, че могат да разчитат на Печерникова. Тя остана в сянка през периода на „демократизация“ при Горбачов и Елцин, но след това президент стана офицер от КГБ с 20 години стаж в службите. След възкачването на Путин всеки вакуум в държавната машина веднага бе зает от агенти на КГБ.

По информация на независими източници (нищо чудно, че няма от официални) повече от 6000 служители на КГБ/ФСБ са последвали Путин във властта и сега са на най-високи постове в страната. Става въпрос за ключови министерства, в които те заемат ключови позиции: президентството (двама заместник-директори, началниците на личен състав и информационната служба), Съвета по сигурността (заместник-секретар), административния апарат на правителството, министерствата на от branата, външните работи, правосъдието, ядрената индустрия, финансите, вътрешните работи, в пресата, телевизията, радиото и масмедиите, в държавните митници, руската агенция на националните ресурси, комитета за държавни вземания и т.н.

Лошата история също като рака има тенденцията да се завръща и да повтаря. И има само едно радикално лечение — навременна терапия за унищожаването на смъртоносните клетки. Ние не направихме това. Ние влязохме от СССР в „Новата Русия“, която все още е заразена от съветски паразити. Но да се върнем на основния ни въпрос: дали е случайно възкресението на проф. Печерникова в случая „Буданов“? А

завръщането на тайната полиция във властта в нашата страна дали също е случайно?

Не е. През 2000 г. хората казваха: „Какво като Путин е работил за КГБ по съветско време? Ще се промени, като седне на президентския стол.“

Но след това вече беше прекалено късно. Оказахме се заобиколени от хора, на които Путин и неговите приятели имат доверие. За нещастие те вярват само на такива като тях. В резултат на което властовите структури в Русия са овладени от лица, възпитани в определена традиция, с репресивно съзнание и възгледи за разрешаване на проблемите на държавата, които отразяват точно този тип манталитет.

Печерникова въплъща традицията и механизма за нейното възпроизводство. През двете десетилетия „защита на съветската обществена и държавна система“ тя е успяла да наложи механизъм за контрол над медицинската наука, за моделиране на психиатрията така, че да отговори на нуждите на държавния апарат за сигурност. Сега, повече от десетилетие сред падането на видимите структури на съветската система тя установи, че специалните ѝ умения отново се търсят както преди.

Това не е абстрактна политическа теория. Приносът на Печерникова към случая „Буданов“ има съдбовни последствия за реални хора точно както е ставало през 70-те и 80-те години на ХХ век.

Дали Буданов ще остане зад решетките, или ще бъде освободен — това беше въпрос от фундаментално значение за нашето време, не само за армията, която в Чечня се превърна в инструмент на политическа репресия. Армията чакаше прецедент от съдебната зала в Ростов на Дон. За да разберат военнослужещите дали могат да продължат да се държат като Буданов.

Печерникова даде зелена светлина на този тип поведение и осигури на съдия Костин възможност също да му даде карт бланш, и то в името на закона.

Със сигурност този сигнал е бил разбран точно така в Чечня, където офицерите продължиха делото на Буданов. Мога да цитирам достатъчно примери за още една книга.

Измина повече от година. Случаят „Буданов“ ще натежи с още три експертизи. Заключенията на Печерникова ще бъдат отхвърлени като недостоверни. Върховният съд ще върне делото за преразглеждане и нов съдебен състав в Ростов на Дон ще поръча нови експертизи. Прокурор Назаров, който де факто защитаваше подсъдимия, бе отстранен, иззад облаците започна да наднича справедливостта.

А Печерникова? Дали беше наказана?

Няма начин! Остана си където си беше.

Сега нека се обърнем към доказателствата, които Печерникова пренебрегна: подводните камъни в случая „Буданов“.

В последната нощ от краткия си живот нещастната Елза Кунгаева не само е била жестоко удушена, но и изнасилена. Ето откъс от криминалната експертиза:

„Гробът се намира в гората на 950 метра от щаба на танковия полк. Намерен е гол женски труп, увит в одеяло.

Тялото е полегнало на лявата си страна, краката са притиснати към корема, ръцете са свити в лактите и прибрани към трупа. Перинеумът в областта на външните полови органи е изцапан с кръв, а одеялото под тях е също пропито с кръв.

Прегледът на тялото на Кунгаева е извършен на 28 март 2000 г... от капитан В. Ляненко, директор на медицинското поделение на 124 военномедицински лабораторен корпус. На външните полови органи, по външната кожна повърхност на перинеума и по задната част на най-горната третина на бедрото има влажни петна с тъмночервен цвят, които приличат на кръв и слуз... По химена има травматични радиални линейни разкъсвания. В гънката на бедрото има засъхнали следи с тъмночервен до кафяв цвят. На два сантиметра от аналния отвор има разкъсване на тъканта... Разкъсването е запълнено със съсирана кръв, което показва, че е предизвикано преди смъртта. По частта от одеялото, което е било допряно до

трупа, има влажно петно с тъмнокафяв цвят, което прилича на кръв...

Заедно с тялото намерихме: 1. блуза, вълнена. Гърбът ѝ е (срязан) вертикално по цялата дължина... 5. Долно бельо, носено. Не са взети проби за експертиза, тъй като липсват подходящи условия за съхранението им...

Разкъсванията на химена и тъканите около ректума... са станали в резултат на проникване на тъп твърд предмет (предмети)... Такъв би могъл да бъде еректиран пенис. Но също така може да са направени и с дръжка на малка лопата...“

От самото начало на разследването Буданов категорично отрича да е имало изнасилване. Но някой очевидно е насилил Елза Кунгаева и по-важното е, че това е станало преди да бъде убита. И тъй като в последните й часове при нея е бил само Буданов и е позволил на войниците си да влязат чак след като тя е издъхнала, изводите сами се налагат.

По време на предварителното следствие са направени две криминални експертизи. Когато съдът се зае да оневинява Буданов, той поръча трета със същата цел, с която бе поръчана и нова психиатрична експертиза на Института „Сербски“: да утвърди позицията, която руската военна машина и Кремъл искаха да чуят, а именно, че офицер с два ордена за храброст не може да е насилиник.

Според третата експертиза — а тя противоречи на всичко, което първият патоанатом е видял със собствените си очи, — „разкъсванията на химена и на тъканта около ректума са станали след настъпването на смъртта, когато съпротивителните способности на живата тъкан са напълно изчезнали.“ С други думи, ако някой е насилил момичето, то със сигурност това не е бил Буданов. Той си има алиби. След като я е убил, спокойно е заспал.

За да направят това твърдение по-достоверно на вид, обясняват обилното кървене, видяно от Ляненко, така: „... наличието на кървави петна в областта на външните полови органи не противоречи на заключенията, че разкъсванията се възникнали след настъпването на смъртта...“ „Правилните“ експерти насиливат изводите си, като

напълно отричат по-ранната експертиза: „Необяснимото решение на патоанатома да не вземе преби за хистологичен анализ ни лишава от възможност да направим по-категорични заключения...“

Във военна зона, където няма къде да се съхраняват хистологични преби, липсата на категорични доказателства подсили алибита на полковника. Без хистологичен анализ, както отбележва и последният патоанатом, всеки опит за доказване на изнасилване и че то е извършено от Буданов, е обречен на провал.

Сега следва необходимото заключение: „Няма данни в подкрепа на хипотезата, че постморталните наранявания са причинени от еректиран пенис. Резултатите от огледа на тялото и материалните улики не дават основание да се заключи, че с Кунгаева е извършен насилствен полов акт.“

С други думи — изнасилване не е имало.

Експертизата, „оправдаваща“ Буданов, е подписана:

И. Гедигушев, доктор на медицинските науки, заместник-директор на Националния център за съдебномедицинска експертиза към Министерството на здравеопазването.

О. Исаев, кандидат на медицинските науки, директор на отдела за комплексен анализ към същия център, експерт от най-висока класа.

А. Будяков, кандидат на медицинските науки, заслужил лекар на руската федерация, консултант по съдебна медицина от отдела за комплексен анализ на същия център.

Те очевидно са смятали, че усилията им са изчистили петното върху униформата на руската армия. От куртката — може, но не и от панталоните.

РУСКОТО ОБЩЕСТВЕНО МНЕНИЕ

Докато случаят „Буданов“ се влечеше почти три години, аз не можех да повярвам как реагират руските жени. Ние сме повече от половината население на страната и дори само заради това мнозинство би трябвало да ненавиждаме изнасилвачите. Но очевидно не е така.

Десетки милиони руснаци имат подрастващи дъщери и дори само по тази причина би трябвало разбираят и да съчувствуваат на мъката

на семейство Кунгаеви. Отново — очевидно не е така.

По телевизията показваха интервюта със съпругата на Буданов. Тя бръщолевеше някакви безсмислици за бедния си съпруг, който трябва да понася всичките тези прегледи и съдебни заседания, за малката им дъщеря, която се уморила да чака татко да се прибере. Страната съчувстваше на жената на полковника, но не и на семейство Кунгаеви, които колкото и да чакат, никога няма да дочакат да видят отново дъщеря си.

През 2002 г., когато експертите приеха, че Буданов е бил временно невменяем в момента на убийството, бяха изчистени и обвиненията в изнасиливане. Но из страната не се надигна бура от възмущение. Нямаше нито една протестна демонстрация, дори и от страна на женските организации. Защитниците на гражданските права не излязоха на улицата. Русия смяташе, че справедливостта е възтържествувала. Експертизата, „оневиняваща“ полковника, отприщи вълна от военни престъпления в Чечня, извършвани от военнослужещи, които се възползваха от обърканата ситуация, а в резултат на това насилието и от двете страни нарасна. През цялата 2002 г. на територията на Чечня се провеждаше масово и изключително жестоко „прочистване“. Обсаждаха се села, отвличаха се мъже, и изнасилваха се жени. Много хора бяха убити и още повече изчезнаха без следа. Отмъщението бе издигнато като морална ценност и стана оправдание за убийство. Линчът се насьрчаваше даже от Кремъл — око за око, зъб за зъб. Изведнъж установихме, че се движим назад — от стагнацията при Брежнев към пълния хаос от времето на Сталин. С ужас установихме, че може би сме получили правителството, което заслужаваме.

Заключителното обръщение на Буданов към съда бе насрочено за 1 юли 2002 г., което показваше, че съдебният театър се канеше да пусне завесата. Родителите на Елза Кунгаева и техните адвокати напуснаха залата, защото не можеха да понесат извратеното изкривяване на морала и погазването на закона. Поддръжници и колеги на полковника се тълпяха около съдебната зала в очакване следващите няколко дни да вдигат заедно с Буданов наздравици с водка и да празнуват победата си.

Но изведнъж нещо се случи. Внезапно заключителното обръщение на Буданов беше отложено. Присъдата, която се очакваше

на 3 юли, не беше произнесена. За огромна всеобща изненада съдебните заседания бяха отложени за началото на октомври, а Буданов отново бе отведен в Москва в института „Сербски“ за още една, вече четвърта медицинска експертиза. Какво ставаше?

Имаме малко надеждна информация какъв вятър е задухал от Кремъл точно тогава, затова можем само да предполагаме. Знаем със сигурност, че върху Путин е оказан голям натиск от страна на немския Бундестаг, откъдето лично до него са изпращани писма и адреси. Самият канцлер Шрьодер е питал на международни срещи защо съдебният процес срещу военнопрестъпника Буданов сякаш има единствено за цел да го оправдае. Източници от президентството твърдят, че не е получил отговор.

Не бива да се изненадваме. В нашата страна, където цари византийска традиция на работолепие, такива дреболии са достатъчни, за да обърнат хода на историята.^[2]

Заседанията бяха подновени на 3 октомври. Интересът беше фокусиран върху заключенията на новите психологически и психиатрични експертизи. Мнозина очакваха сензация, но се оказа само повторение на старата песен на нов глас. Буданов отново беше изкаран с „временна патологична дисфункция на мозъчната дейност“ и така присъдата ставаше напълно предвидима: той не носеше наказателна отговорност и съдът можеше да препоръча психиатрично лечение, продължителността на което щеше да определи лекуващият лекар. Основното не се бе променило: Буданов можеше да избегне наказанието.

Точно такава присъда беше произнесена на 31 декември 2002 г. Този ден е специален за руснаците. На 31 декември почти никой не е на работа и малцина мислят за нещо важно и сериозно. Празненствата по това време на годината са почти като религиозни чествания, тогава дори остатъците от гражданско общество и демократично настроените — и съответно противници на Буданов — депутати, не биха се възмутили от нищо, защото посрещат Новата година.

Денят беше много добре избран. Никой не реагира на присъдата. Две седмици след 31 декември цяла Русия колективно се изключва от реалния живот, защото по телевизията дават само безкрайна поредица гала-концерти, а вестниците не излизат.

Адвокатите на семейство Кунгаеви, естествено, обжалваха. Разбира се, искаха присъдата да бъде отхвърлена, но честно казано не бяха много оптимистично настроени. Както каза Абдула Хамзаев веднага след произнасянето на съда, всичките му надежди били съсредоточени в Европейския съд по човешки права, а не в руската правосъдна система, а обжалването пред Върховния съд било направено само защото според процедурата е необходимо, за да може да се подаде жалба в Страсбург.

Но тогава се случи сензацията! В началото на март 2003 г. военната колегия на Върховния съд неочеквано анулира присъдата, призна всички нередности и постанови преразглеждане на случая. Разследването трябваше да започне от самото начало и след това делото да се гледа в същия окръжен военен съд в Ростов на Дон, но с друг председател на съдебния състав.

На руската политическа карта Върховният съд от дълго време не се разглежда като нещо повече от отдел на президентството, камо ли като най-висша независима национална правосъдна инстанция. Това можеше да означава само едно: че в Кремъл е задухал съвсем различен вятър и президентът е загърбил лозунга, че руските офицери в Чечня винаги са прави. И отново, като през пролетта на 2000 г., Путин се опита да се представи като защитник на „диктатурата на закона“.

А и кампанията за изборите през 2004 г. щеше да започне всеки момент. Партията на Путин „Обединена Русия“, чийто генерален секретар в противоречие със закона тогава беше министърът на вътрешните работи Борис Гризлов, просто трябваше да спечели парламентарните избори през 2003 г. Вече се работеше по основните лозунги и на двете кампании — на „Обединена Русия“ и на Путин. Най-вероятният беше „Върховенство на закона“.

На 9 април 2003 г. съдът в Ростов на Дон се събра отново на заседание. Полковникът беше нов човек. Не беше останало нищо от наглия грубиян, който едва ли не плюеше по съдията и непрестанно обиждаше родителите на момичето, което беше убил. Оплакваше се, че са го предали. Очевидно беше нервен. Поиска процес със съдебни заседатели, но му беше отказано. Тогава спря да отговаря на въпросите, натъпка си памук в ушите, седеше на банката и си четеше. Сега на катедрата седеше полковник Владимир Букреев, заместник-

председател на Окръжния военен съд. За първи път от две години бяха призовани за разпит свидетели на потърпевшата страна.

Пръв беше разпитан генерал Герасимов. Той каза, че като командир на танков полк Буданов е под юрисдикцията на Министерството на от branата, а не на Министерството на вътрешните работи, затова няма право да инспектира село Танги-Чу, нито да влиза да търси там снайперистка. Издирването и арестуването на заподозрени в участие в незаконни военни формирования е работа на прокуратурата, офицерите от ФСБ и полицията. Освен това генерал Герасимов свидетелства, че през периода февруари-март 2000 г. полкът не е получавал заповед да извършва издирвателна операция. Самият Буданов „няма право да прави паспортни проверки и да претърска домовете в населени места, както и няма право да събира разузнавателни данни там“.

Да даде показания беше призван и Яхаев, който оглавява общинската администрация на Дуба-Юрт. Според Буданов този човек му е дал снимката на мъжете и жените със снайпери в ръце, която после става и главната причина той да отиде да търси снайперистката в Танги-Чу. Яхаев разказа пред съда, че не е давал такава снимка на Буданов. Това беше потвърдено от някой си Панков, който е бил старши агент на ФСБ в Чечня в края на декември 1999 г. и началото на януари 2000 г. Панков свидетелства, че Буданов наистина се е срещал няколко пъти с Яхаев в негово присъствие, но Яхаев не е давал на Буданов никаква снимки и не е говорил нищо за снайперистка. Нито пък самият Буданов е споменавал пред Панков нещо за снимка на снайперистка.

В резултат на това всички показания на Буданов в негова собствена защита бяха дискредитирани. На 25 юли 2003 г. беше произнесена присъдата: десет години при строг режим в трудова колония. Буданов трябва да излезе на 27 март 2010 г.

Буданов без съмнение получи каквото заслужаваше и дори това да е станало вследствие на предизборни маневри и опортунистични политически интриги, можем само да приветстваме присъдата, защото такива в Русия не се произнасят често. Съдът на Северно-кавказкия военен окръг и неговият заместник-председател полковник Владимир Букреев показаха голям кураж. Със сигурност тръгнаха против течението. Мнозинството висши офицери в армията и буквално всички

военнослужещи на действителна служба, особено тези в Кавказ, категорично осъдиха решението. Бяха силно раздразнени от него и убедени, че Буданов е пострадал, защото достойно е защитавал родината си. Приеха десетте години затвор, както и разжалването и отнемането на наградите, като лична обида. Нека си спомним, че руските военни съдилища са неотменима част от армията, а не от съдебната система. Букреев получава чиновете си, квартирата и повишенията от Министерството на от branата и от щаба на Севернокавказкия военен окръг. Да обяви Буданов за виновен от него се изискваше доста смелост, защото така произнасяше присъда и над себе си.

АМИ ДРУГИТЕ?

Независимо от драматичните конфликти около случая „Буданов“ неговата присъда си остава изключение от правилото. Политическите обстоятелства поставиха престъплението му в светлината на прожекторите и привлякоха общественото внимание, като предизвикаха важни политически последствия. Това на свой ред принуди властите да позволят на съда да осъди Буданов. Всичко стана изцяло благодарение на случайността. Във всички други дела срещу служещи в руските федерални сили присъдите са замразени и службите за сигурност се намесват, за да дадат възможност на престъпниците да се отърват от наказанието, дори когато става въпрос за направо чудовищни деяния.

Ето един пример. На 12 януари 2002 г. шест военни руски групи пристигат в чеченското планинско село Дай. Търсят бойци на опозицията, както и един от командирите им Хаттаб, който според оперативни разузнавателни данни насъкоро е ранен и се намира в региона.

Случилото се там по-късно ще бъде наречено случаят „Буданов“². Една от групите се състои от десетима човека от специалните оперативни сили на Главното разузнавателно управление (ГРУ) на Генералния щаб. Те пристигат с хеликоптери. Виждат един микробус да минава покрай тях по шосето, спират го и заповядват на всички да слязат. Първо измъчват пътниците, за да ги накарат да съобщят

местонахождението на партизаните, след това убиват и шестимата и накрая изгарят телата им.

Официалните информационни агенции нарекоха тази брутална и незаконна екзекуция „военен сблъсък с незаконно въоръжено формирование“. Но има свидетели, които бързо опровергаха лъжата. Всичките шестима пътници се оказаха обикновени цивилни граждани, връщащи се от окръжния център Шатой с редовен междуградски транспорт. Сред тях е 40-годишната Зайнап Джаватанова, майка на седем деца от две до седемнайсет години и бременна с осмо. От нея остава само едно стъпало и обувка, по които са я разпознали съпругът и по-големите деца. Същия ден тя ходила до Грозни на гинекологичен преглед.

Сред убитите са и директорът на училището в село Нохчи-Келой Сайд Мохамед Алсханов на 69 години и учителят по история от същото училище Абдул Уахаб Сатабаев. Те се връщали от учителска конференция в Шатой. Четвъртото тяло е на горския от Нохчи-Келой Шабан Бахаев. Петият труп е на племенника на бременната Зайнап, който я придружавал, както е обичайно по тези земи. Името му е Джамалаил Мусаев. Шестият убит е шофьорът Хамзат Тубуров, баща на пет деца. В целия регион го познават много добре, защото всеки ден превозва пътници от Шатой до високопланинските села и обратно.

Вечерта на 12 януари всички убийци са арестувани. Окръжната прокуратура в Шатой се задейства благодарение на показанията на случайния свидетел майор Виталий Невмержицки от военното разузнаване. Това е безprecedентен случай в Чечня. Военнослужещите от специалните оперативни части са предадени на следователите от военната прокуратура и срещу тях се завежда наказателно дело № 76002.

Всичко изглежда като придържане към правилата. Срещнах се с полковник Андрей Вершинин, окръжен военен прокурор на Шатой, който по това време се занимаваше с този популярен случай. През пролетта на 2002 г. той все още беше изпълнен с оптимизъм. Каза, че има повече от достатъчно доказателства за вина и че делото със сигурност ще влезе в съда. И че е напълно невъзможно обвинението да бъде оборено, както се е случвало при подобни случаи. Стотици наказателни дела чакат да влязат в съда и висят на шиите на прокурори от всички нива по една-единствена причина: командирите извеждат от

Чечня колкото могат по-бързо обвинените в престъпления военнослужещи. Разследванията започват да боксуват, пред прокуратурата се поставят всякакви препятствия, обвинителите се сплашват и всичко се потушава.

Прокурор Вершинин успя да постигне невъзможното: арестува служители на ГРУ и разследването продължи в ареста на 291-ви полк, защото военната прокуратура държеше там помещения. Така че задържаните бяха под непрекъснато наблюдение на полковника.

Прокурор Вершинин няма вина за случилото се по-късно. Обвиняемите бяха преместени от Шатой в затвор извън Чечня, извън неговата юрисдикция. Истинските извършители на касапницата край Дай лейтенант Александър Калагандски и ефрейтор Владимир Воеводин прекараха девет месеца в затвора в Пятигорск и след това бяха освободени, защото Главна военна прокуратура в Русия не поискава от съда да удължи мярката им за неотклонение. Затова съдът автоматично беше длъжен да ги освободи „срещу подpis, че няма да напускат окръг Щелковски в Московска област“.

Зашо двамата престъпници се озоваха в Московска област? Преди да ги пратят в Чечня и двамата са служели на края на света в Бурятия. Преместването им в Московска област означава само едно: че ГРУ и Генералният щаб са решили да ги подкрепят, като очевидно смятат, също като в случая с Буданов, че лоялно са изпълнили дълга си към родината, която обаче не е оценила по достойнство този факт.

Само капитан Едуард Улман от специалния оперативен отдел остава в ареста. Точно той дава заповедта да бъде извършено клането на 12 януари 2002 г. Подбудителят майор Алексей Перелевски остава на свобода.

Как да наречем такава ситуация? Ако чеченски партизанин застреля шестима руски военнослужещи и изгори труповете им, със сигурност няма да го пуснат просто така. Както казва Абдула Хамзаев: „В целия ми 41-годишен стаж в съдебната система като адвокат и прокурор никога преди не съм се натъквал на случай, в който обвинен в тежко предумишлено убийство бива освободен само срещу подpis да не напуска окръга.“ Попитах го: „Ако идеята за международен трибунал в Чечня, която се обсъжда от Съвета на Европа, някога се осъществи, можете ли да представите документални доказателства за случаи, в които руските специални служби са отказали да разследват

военнопрестъпници и са направили всичко възможно да ги прикрият и освободят?“ Хамзаев отговори: „Колкото искате. Има стотици такива случаи.“

Пред Русия сега стои въпросът, който стоеше и пред Съединените щати след края на Виетнамската война — как да се отнасяме към войниците и офицерите, които всекидневно убиват, плячкосват, измъчват и изнасилват в Чечня? Те военнопрестъпници ли са? Или са неустрашими воини, които се борят срещу международния тероризъм с всички налични средства и пред които стои благородната и оправдаваща средствата цел да спасят човечеството? Нима идеологическият залог в тази битка е толкова висок, че всичко друго е без значение?

Надявам се, че хората от Запада имат прост отговор на тези въпроси: съдът трябва да реши. Засега обаче Русия няма отговор. Пет години след началото на Втората чеченска война през нейните бойни полета са минали повече от милион войници и офицери. Отровени от войната на своя територия, те се превръщат във важен фактор, който засяга и цивилния живот. Вече не може просто да бъдат извадени от общественото уравнение.

Случаят с полковник Буданов и касапницата край Дай са трагични и драматични. Те показваха на всички нашите проблеми и отпечатъка на Втората чеченска война върху живота ни. Разкриха нелогичното ни мислене за войната и Путин и поставиха на изпитание представите ни за това кой е крив и кой прав в Северен Кавказ. Но най-важното беше, че разобличиха патологичните промени в руската съдебна система при управлението на Путин и под влиянието на войната.

Съдебната реформа, която се опитваха да прокарат демократите и заради която Елцин направи всичко по силите си да я придвижи напред, сякаш се срути под натиска на делото „Буданов“. Но че реформаторският дух е жив, става ясно от поведението на съдия Букреев и прокурор Вершинин.

Обаче — макар да има отделни личности, способни на такива дела, — стана ясно, че в Русия няма независими съд и прокуратура. Вместо това имаме политически повлияни присъди, произнасяни под натиск.

[1] Абдула Хамзаев умира в Москва през юни 2004 г. вследствие на тежко заболяване. По време на процеса срещу Буданов той е подложен на безпрецедентен натиск заради това, че говори открыто против обвиняемия и делото, което той защитава. Хамзаев е заплашван с възмездие, а членове на семейството му са сплашвани както от руски националисти от екстремистки паравоенни формирования, така и от офицери, колеги на Буданов. Получил няколко сърдечни пристъпа по време на процеса и лежал в болница. Накрая го сполетя инфаркт и изпадна в клинична смърт, но после се върна пак към делото. Хамзаев успя да издейства голяма присъда за Буданов, в което малцина вярваха през пролетта на 2000 г. ↑

[2] Важно е да се знае какво промени посоката на съдебната процедура към справедливо прилагане на закона. В случая с Буданов психологическите и психиатричните експертизи бяха изключително важни. Когато стана очевидно, че Буданов може да бъде освободен още в съдебната зала, Мемориалният център за гражданска права и председателят на Независимата психиатрична асоциация на Русия Юри Савенко изпратиха молба до колеги в Германия да изгответят експертиза на базата на документални доказателства. В същото време адвокатите заявиха пред съда, че нямат доверие на политически мотивираните руски психиатри съдебни експерти и поискаха да бъдат поканени международно признати чужди психиатри, които да консултират съда. Въпреки че съдията отхвърли това искане, немските психиатри много бързо представиха заключенията си, които бяха предадени на депутатите от Бундестага. Така прожекторите осветиха политически предубедените експертизи на руските психиатри, които бяха напълно противоположни на изводите на немските специалисти. Тогава Герхард Шрьодер повдигна въпроса по време на разговор с Путин, който въпреки че не се интересува особено от общественото мнение в собствената си страна, е много чувствителен към критика отвън. Скоро след това процесът в Ростов на Дон тръгна в съвсем друга посока, което още веднъж показва зависимостта на магистратите в руските съдилища. Прокурорът, който дотогава се произнасяше само в полза на Буданов, беше сменен от безпричастен обвинител. Съдията се съгласи да прибави съм делото обширния доклад на д-р Стюарт Търнър от Кралския колеж по психиатрия в Лондон. За д-р Търнър Буданов не беше политически чувствителна фигура, какъвто

беше за нас, а просто поредният пациент. Така намесата на Запада промени изхода на процеса срещу Буданов. ↑

ТАНЯ, МИША, ЛЕНА И РИНАТ: КЪДЕ СА ТЕ СЕГА?

Какво се случи с нас? Преди падането на СССР повечето имахме стабилна работа и добри заплати и вярвахме безкрайно и безпрекословно в утрешния ден. Знаехме, че имаме лекари, които могат да ни излекуват от всички болести, и учители, които ще ни образоват. И че не се налага да плащаме и копейка за това. Какво съществуване влячим в момента? Какви нови роли ни бяха раздадени?

Промените след края на съветската ера станаха на три етапа. Първо, по време на разпадането на СССР и при управлението на Борис Елцин всеки от нас преживя лична революция (която, разбира се, течеше паралелно с обществената). Всичко изчезна за един миг: съветската идеология, евтиният салам, парите и сигурността, че в Кремъл е нашият Баща, който — макар и деспот — носи отговорност за нас.

След това дойде кризата с дълговете от 1998 г. Много от нас бяха успели да поспечелят нещичко след 1991 г., когато беше въведена пазарната икономика и се появиха признания за сформиране на новата средна класа. Наистина, тя си беше руска средна класа, а не такава, каквото има на запад, но подкрепяше демокрацията и свободният пазар. Всичко това изчезна за една нощ. Хората вече бяха толкова уморени от всекидневната борба за оцеляване, че не можеха да посрещнат новите предизвикателства, а просто потънаха без следа.

Третата промяна се случи при управлението на Putin, тогава навлязохме в нов етап на руския капитализъм с ясни неосъветски характеристики. Икономиката по времето на нашия трети президент е странен хибрид от свободен пазар, идеологическа доктрина и най-разнообразни цели и елементи. Този модел поставя съветската идеология в услуга на едрия частен капитал. Има огромен брой бедни, наистина мизерстващи хора. Но пък процъфтява един стар феномен: номенклатурата, управляващият елит, великата класа на бюрократите,

които продължават да съществуват във вида от съветско време. Икономическата система може и да се е променила, но елитът се нагоди към нея. Номенклатурата поиска да живее луксозния живот на „новите руснаци“ от бизнес елита, само че официалните държавни заплати са много малки. Въпреки това тя няма никакво желание да се връща към старата съветска система, но пък и новата не ѝ пасва съвсем. Проблемът е, че новите условия изискват ред и законност — нещо, което непрекъснато липсва на руското общество. Номенклатурата пък се мъчи с всички средства да заглуши закона и да унищожи реда, за да забогатява.

В резултат на това новата стара номенклатура на Путин изведе корупцията до такива висоти, каквите при комунистите и Елцин никой не е и сънувал. В момента тя погълъща малкия и средния бизнес, а заедно с него и средната класа. В същото време дава възможност за развитие на едрия и супередрия капитал, на монополистите и на квазидържавните предприятия. (Това означава, че именно те са предпочитаните източници на подкупи за номенклатурата.) В Русия този бизнес дава най-високи и стабилни печалби не само за собствениците и мениджърите, но и за покровителите им от администрацията. Голямо предприятие без покровители в държавната администрация у нас не съществува. Всички тези извращения нямат нищо общо с пазарните закони. Путин се опитва да спечели подкрепата на така наречените „бивши“, които са заемали лидерски позиции при съветския режим. Носталгията им по миналото е толкова силна, че идеологията, лежаща в основата на капитализма от вида „Путин“, все повече започва да напомня мисленето в СССР по време на периода на стагнация през последните години на Брежnev — краят на 70-те и началото на 80-те години на ХХ век.

Таня, Миша, Лена и Ринат са реални личности, а не измислени герои; обикновени хора, които заедно с цялата страна се борят за оцеляване. Всичките са ми приятели. Ето какво се случи с тях след 1991 г.

ТАНЯ

Началото на зимата на 2002 г. Току-що е свършила сагата „Норд-Ост“. Руското общество, особено в Москва, е в състояние на шок. Появих се по телевизията и изиграх малка роля в тези събития и в резултат на това в живота ми се върнаха стари приятели.

Късно обаждане от Таня. Всъщност тя винаги ми звъни в малките часове, когато всички вкъщи спят.

Не бях виждала моята някогашна съседка Таня от около десет години. Някога беше на дъното, но сега живееше като кралица. Изглеждаше като победител и много шик, не защото беше скъпо облечена, а защото беше самоуверена и решителна. За първи път я виждах такава.

По съветско време животът на Таня беше постоянно мъчение. Идваше у нас почти всяка вечер (аз живеех на първия, а тя — на последния етаж на стара кооперация). И винаги плачеше, че животът ѝ е напълно съсиран.

Тогава Таня работеше като инженер в изследователски институт и се смяташе за част от „съветската научно-техническа интелигенция“, значима социална група, която вече не съществува.

Как човек можеше да влезе в тази обществена прослойка? Таня беше от добро семейство, единствена дъщеря на уважавани родители. От нея се очакваше да влезе да учи висше образование. Когато завърши гимназия, нямаше никакви определени интереси и влечения, и затова отиде да учи в технически институт, каквито имаше много, и така стана инженер. След дипломирането от нея се изискваше да работи три години по специалността, която беше учила на държавни разносчи. В страната цяла армия хора бяха дълбоко недоволни от живота си. Сред тях имаше млади специалисти, които никога не бяха искали да стават инженери, сега седяха по цели дни в изследователските институти и не вършеха нищо полезно.

Таня беше пълноправен член на тази армия като инженер по комунално строителство в атомни електроцентрали. Без никакво желание тя проектираше дни наред шахти и водопроводи, които никой

не строеше, и срещу това получаваше малка заплата. Беше винаги нещастна заради хроничния недостиг на пари. Опитваше се да храни и да облича прилично семейството си, грижеше се трескаво за двете си малки и вечно болnavи деца и съпруга си, малко странен мъж на име Андрей, млад лектор в престижен технически университет в Москва.

Така Таня се беше превърнала в типична неврастеничка, непрекъснато тормозеше себе си, Андрей и децата с лошите си настроения, истерии и депресии и с вечното си недоволство.

И не стига това, ами беше и от Ростов на Дон. Успя да получи московско жителство, като се омъжи за Андрей, когото срещнала на почивка на Черно море. Смяташе се, че има малко по-добра съдба от тази на така наречените „лимитчики“ — черноработници надничари, които получаваха временно разрешително да живеят в Москва, за да вършат непопулярна работа или да се трудят в предприятия, за които не достигаха кадри. По онова време към столицата не спираше потокът от провинциалистки „инженери“, омъжени за московчани. Всички искаха да живеят в Москва и момичетата от добrите семейства правеха всичко възможно, за да го постигнат.

Таня не знаеше какво иска, но много добре знаеше какво не иска: не искаше да е инженер и да живее в мизерия с бедния Андрей. Много сме говорили за това. Тя беше гневна, защото нямаше изход.

В дома им често имаше кавги. Тъй като нямаше жилище в Москва, според съветската традиция тя трябваше да живее след брака при Андрей, но и той нямаше свой подслон. Така те се оказаха в един голям апартамент с родителите на Андрей и двамата му по-големи братя, всеки от които също имаше семейство с по две деца.

Типичен съветски кошер, но без шансове за роене и постигане на независимост. И за да стане още по-зле, Андрей произхождаше от старо московско семейство на изключителни хора. Един негов роднина например, е прочут професор, преподаваше цигулка в Московската държавна консерватория. Това беше вторият съпруг на бабата на Андрей, която също е била преподавател по цигулка в консерваторията. Беше починала отдавна, но съпругът ѝ беше още в кошера. И той като Таня нямаше къде другаде да отиде.

Родителите на Андрей бяха преподаватели по физика и математика. По-големият му брат беше професор по химия в

Московския университет и правеше откритие след открытие, макар това да не се отразяваше на материалното му благосъстояние.

Всичко това все повече и повече потискаше Таня. Тя смяташе семейството на Андрей за банда некомпетентни неудачници въпреки десетките им академични постижения, а семейството ѝ отвръщаше по същия начин, като показваше, че не я харесва, и вечно я винеше. Да не забравяме, че Таня е от Ростов на Дон, където дори по съветско време всеки можеше да търгува с всичко и наистина го правеше, ако имаше възможност. Там процъфтяваха нелегалните цехове. Много богаташи прекарваха половината си време в затвора и половината навън и никой не смяташе това за позор. Вестниците ги наричаха спекуланти и мошеници, но младите жени от Ростов с радост се омъжваха за тях.

Когато се запознахме с Таня през 80-те години на миналия век, тя вече си мислеше, че е направила голяма грешка, като се е омъжила за Андрей. Любовта нямаше нищо общо с брака им. Тя признаваше, че е налапала въдицата, защото е искала да живее в Москва. Развеселяваше се само когато намираше разни красиви неща незнайно откъде и канеше другите да ги видят и да си купят. Без съмнение имаше талант на търговец и умееше да убеждава. Можеше да ти продаде блуза с отвратително качество на тройна цена и да те увери: „Точно това се носи сега в Европа.“ Когато измамата лъснеше, тя ни най-малко не се срамуваше, Традиционното и високообразовано семейство на Андрей ненавиждаше този неин талант за спекулативна търговия.

През 2002 г. Таня ме покани в дома си, който се оказа същият огромен апартамент в центъра на Москва.

Той беше прекрасно ремонтиран, пълен с последни технологични играчки, отлични копия на известни картини, висококачествени мебели антики. Таня беше почти на 50 години, но кожата ѝ беше млада и здрава, а дрехите — ярки. Говореше високо, уверен и много открыто и въпреки че се смееше много, по лицето ѝ не се появяваше нито бръчка. Това можеше да означава само че си е направила пластична операция, което пък от своя страна означаваше, че е натрупала цяло състояние.

„Да не би Андрей да е заботял?“ — чудех се аз наум. Таня крачеше уверен през стаите. Преди десет години предпочиташе да шепти в този апартамент, да седи въгъла и да избягва роднините си.

— Е, къде е семейството?

— Ще ти кажа, но само не припадай. Всичко това сега е мое.
— Твое? Поздравления! Но къде живеят другите?
— Изчакай, всичко с времето си.

В стаята тихо влезе красив младеж на възраст, на каквато би трябвало да са синовете на Таня. Когато ги видях за последен път, бяха деца, затова попитах:

— Възможно ли е това да е... Игор?

Игор беше по-големият син на Таня и Андрей и трябваше да е на около 24–25 години.

Таня избухна в смях. Излъчваше радост, палавост и младост. Никак не приличаше на жената, която познавах.

— Казвам се Давид — каза красивият черноок младеж с къдрава коса и целуна ръката на Таня с перфектен маникюр. Помнех времето, когато ръцете ѝ не изглеждаха така, а бяха загрубели от дълги часове пране на дрехите на голямото ѝ семейство. Давид потъна някъде из големия апартамент. — Да не ви развалям забавлението, момичета.

Боже, ние вече никак не бяхме момичета!

— Добре, разкажи ми. Разкрий тайните на младостта и успеха си — замолих старата си приятелка. — Къде е семейството ти?

— Те вече не са моето семейство.

— Ами Андрей?

— Разделихме се. Присъдата ми в трудовия лагер изтече.

— Да не си се омъжила повторно? За това момче Давид?

— Давид ми е приятел, нищо сериозно, с него съм за тонус. Като играчка ми е. Ще остана с него, докато се чувствам добре.

— Боже мой! За кого работиш?

— За никого. Работя за себе си — отвърна категорично Таня с метална нотка в гласа си, която никак не отиваше на малко ленивата дама с перфектен маникюр и млад любовник.

Таня е щастлив продукт на новото време. През лятото на 1992 г., когато в повечето домове в Москва нямаше какво да се яде (наричаха го „шокова икономическа терапия“ — част от пазарните реформи на премиера Егор Гайдар), Таня, децата ѝ и старото професорско семейство живеели във вилата им.

В онова ужасно гладно лято московчаните, които имаха вили, се изнасяха в тези дървени бараки в провинцията и отглеждаха зеленчуци, за да имат поне нещо за ядене. Изследователският институт

на Таня излязъл в лятна ваканция. Нямали никаква работа и не им били плащали заплати от много отдавна. Всички служители били градски хора, но се оттеглили или при зеленчуковите си градини, или да продават на пазарите, които изникнали по улиците на гладуваща Москва. Таня също отглеждала зеленчуци и се грижела за децата си. Андрей често оставал в града и не се връщал през нощта във вилата, защото за разлика от другите институти, неговият технически университет не бил затворен през лятото.

Една сутрин Таня най-неочеквано се озовала по някаква причина в Москва, отключила вратата на апартамента си и намерила Андрей с една студентка в брачното ложе. Тя е устата жена от южна Русия и такъв скандал вдигнала на мъжа си, че целият блок ги чул.

Андрей не се опитал да се оправдава. Казал, че обича студентката. Тя самата не промълвила и дума, облякла се, отишла в кухнята и сложила чайника на печката, сякаш нищо не се е случило.

За Таня мълчанието на съперницата и демонстративното ѝ собственическо отношение към дома били капката, която преляла чашата. Тогава на място решила, че през целия си брачен живот не се е примиряvala с жалкото семейство на Андрей, за да позволи сега на друга жена да се настани в личното ѝ пространство. Казала на Андрей да не си и помисля, че ще се отърве безнаказано. Той си събраł нещата и си тръгнал със студентката.

От този ден нататък започнал новият и напълно независим живот на Таня. Андрей се държал отвратително, не ѝ давал и копейка издръжка за децата. Три години по-късно, когато посьбрала малко пари, Таня започнала да го храни и дори да му купува дрехи. Но не от чувство на симпатия. Хранела Андрей, защото отмъщението е сладко. Носела му червен хайвер, символ на лукс в съветските времена, който не можела да си позволи. Андрей ядял от него до пръсване, но дори не се изчервявал от унижението, на което се подлага, просто бил много гладен. Понякога се хранел в кухните за бедни към църквите, като се правел на вярващ. Дори се научил да се кръсти.

През 1992 г., лятото на пробива на свободния пазар, това все още предстояло. След като една седмица нямала с какво да нахрани децата и след като свекърва ѝ продължавала да настоява, че трябва да прости на Андрей и да го приеме обратно, Таня отишла да продава на близкия пазар.

Свекърва ѝ писала „Какъв позор! Какъв позор!“ И си легнала. Но скоро се вразумила, след като Таня започнала да ѝ купува лекарства със срамните пари, които била изкарала на пазара. Нито съпругът ѝ, нито някой от синовете ѝ и от другите ѝ снахи можели да направят такова нещо за нея. Ситуацията станала трагикомична, когато семейният съвет се събрали и решили в никакъв случай да не продават семейните реликви — старинните мебели, наследени от предците им, редките музикални албуми с антикварна стойност, картините от известни руски художници от XIX век. Свекървата на Таня, която инатливо лежала в леглото и се приготвяла за смъртта, като я предпочитала пред позора, първа се обявила против продажбата. В началото на 90-те години на XX век старите фамилии, успели да опазят семейните си реликви по времето на Сталин, вече започваха да ги продават на безценица, както казваха тогава — „за едното ядене“.

По това време Таня стояла на пазара от 6 сутринта до 11 вечерта. Не било работа, а тежък физически труд. Истинско чистилище, което обаче имало едно хубаво качество: било робство, но с етикет за цена. Таня стояла на пазара и изкарвала истински рубли, които приятно шумолели в джоба ѝ. И което било още по-добро, получавала парите в края на всеки ден. Стоиш там и взимаш пари, но не по-късно, а веднага на място и само това имало значение. Винаги се връщала вкъщи с пари. Но се връщала и с подути крака, които едвам местела, с подути до неузнаваемост ръце, с които дори не можела да си измие лицето и да си придаде приличен човешки вид. Но била почти щастлива!

„Може да не ми повярваш, но бях доволна, че вече не завися от никого. Нито от директора на института, който не ми плаща заплата, нито от Андрей, който не ми даваше нищо, нито от свекърва ми и нейните фамилни реликви и традиции.“ Вече красивата и богата Таня ми разказа как се е променил животът ѝ преди десет години. „Свекърва ми ли? Ами един прекрасен ден просто ѝ казах да върви на майната си! И какво мислиш, че стана? Тя за първи път не ми отвърна. Беше като прозрение. Пред очите ми се извърши революция. Привидно непокварената стара московска интелигенция беше смачкана. Победена от парите, които давах на свекърва ми. Спря да ми чете конско, защото я хранех. Аз, която вечно ѝ бях крила. Постепенно цялото семейство, което от години ме гледаше отвисоко, защото не бях от сой като тях и защото, както се изразяха, бях подмамила Андрей да

се ожени за мен, за да живея в Москва, та всички те се научиха да ми се усмихват, дори да ме слушат, като им говоря.

И то само защото ги хранех с търговията си на пазара. Чувствах се победител. Бях готова да продължа да го правя само по една причина: да печеля все повече и повече пари и да ги унижавам, като им натривам носовете с тях.“

Когато се връщала към полунощ вкъщи, Таня веднага се строполявала на леглото. Вече нямала време за синовете си. Не им проверявала домашните. Само спяла и излизала и рано сутрин всичко започвало отначало.

За децата ѝ започнала да се грижи свекърва ѝ — и трябва да отбележим, че това се случвало за първи път, откакто живеели под един покрив. Таня отново била учудена.

На пазара работела за хитър младеж, който бил „совалка“, по тогавашната терминология. Никита внасял евтини дрехи от Турция, евтини дини от Узбекистан и евтини мандарини от Грузия, всъщност всичко евтино отвсякъде. Таня и други жени като нея ги продавали. Без данъци и без държавни такси. На пазара правилата били като в затвора. Конфликтите се разрешавали с ножове, изнудването процъфтявало, често пребивали някого. Жените, които продавали, в повечето случаи били в положението на Таня — без съпрузи, с изоставени у дома деца, някога принадлежали към научно-техническата интелигенция, чийто институти и издателства фалирали. За покровителите си били малко по-високо от проститутките.

Скоро Таня започнала да спи с Никита. Той я изbral измежду другите въпреки разликата в годините и я завел в Турция да купуват заедно стока. Завел я общо три пъти и в рамките на два месеца жена с търговски нюх като нея вече сама се превърнала в „совалка“, защото разбрала, че не е сложно.

После убили Никита, някой го застрелял, но кой — така и не се разбрало. Една сутрин го намерили на пазара с пробит череп и това било всичко. Продавачките му се преместили при Таня и били щастливи от това. Тя се оказала много по-кадърна от Никита и бизнесът ѝ започнал да процъфтява. Освен това не била гаднярка като убития си предшественик.

След още шест месеца престанала да пътува до Турция. Не защото се уморила, макар че животът на „совалка“ е тежък. По онова

време всеки сам си транспортирал стоките, носел ги на гръб на огромни вързопи по летища и гари и трябва да дава за тях подкупи, дори количките за багаж се плащали. Спряла да пътува, защото открила своя ниша: била изключително добра в бизнеса.

Таня все повече успявала и търговията ѝ скоро се разраснала до такава степен, че отначало наела пет, а после още пет „совалки“ и станала собственик на едър бизнес според местните представи. „Совалките“ пътували, жените продавали, а Таня управлявала цялото предприятие. Вече ходела не „облечена като туркиня“, както казват хората, а като европейка. Била постоянен клиент на ресторантите, където ядяла, пиела и хвърляла пари, за да се разтовари след работа. Оставали ѝ много пари за нея самата, имало и за семейството, и за работниците — по онова време печалбите били астрономически. Имала любовници, които отивали на доходите и годините ѝ: истински виртуози. Когато ѝ омръзели, се отървавала от тях. Ако трябва да бъдем честни, Андрей не го бивало много по тази част...

Минала още една година и Таня решила да ремонтира апартамента, който междувременно станал нейна собственост. Купила малки неу碌едни апартаментчета за Андрей, братята му и свекър си и те били много доволни. Възрастната си свекърва прибрала при себе си. Като оставим настани милосърдието, имала нужда някой да се грижи за синовете ѝ. Големият, Игор, вече бил влязъл в пубертета и създавал проблеми, а малкият бил болnav.

Таня направила ремонта като вид отмъщение.

— Исках да им покажа кой е собственикът!

Изхвърлила абсолютно всичко. Продала всички реликви и заличила и последната следа от прашното аристократично минало на семейството на мъжа си.

Никой не казал и дума. Свекърва ѝ се оттеглила на вилата и не ѝ пречела.

В резултат се получил един модерен европейски апартамент, оборудван по последна дума на технологиите.

Таня не спряла дотук: изоставила амбулантната търговия и се захванала с истинска, като купила магазини в Москва.

— Какво? Тези магазини са твои? — Не можех да повярвам на ушите си. Беше собственик на два отлични супермаркета, в които пазарувах след работа. — Поздравления! Но цените ти...

— Знам, но Русия е богата държава — отвърна Таня през смях.

— Не е чак толкова богата. Ти си станала империалист. Малко си безчувствена.

— Разбира се, Елцин вече не е власт и с него си отидоха и лесните пари и романтиката. Хората начело на държавата сега са ненаситни прагматици и аз съм същата. Ти си срещу Putin, но аз го подкрепям. Чувствам го почти като брат — навремето е бил никой, а сега си взима своето.

— Какво имаш предвид под „ненаситни“?

— Подкупите. Безкрайните подкупи, които трябва да даваш на всички. Плащам само и само да си запазя магазините. На кого ли не давам рушвети? На чиновниците от полицията, на пожарникарите, на хигиенните инспектори, на общинарите. И на мафиотите, на чиято територия са магазините. Всъщност аз ги купих от мафиоти.

— Не се ли страхуваш да правиш бизнес с тях?

— Не. Имам си мечта — искам да съм богата. В днешна Русия това означава, че трябва да си плащаш на всички. Ако не си давам лептата, още утре ще ме застрелят и ще ме сменят с някой друг.

— Не преувеличаваш ли?

— Ако не друго, поне съм наясно с нещата.

— Ами бюрократите?

— На някои плащам лично, а на останалите плащат мафиотите, на които давам пари, за да умилостивяват с тях другите мафиоти, бюрократите. Всъщност е доста удобно.

— Къде е Андрей?

— Почина. Накрая не успя да преглътне факта, че съм се издигнала и той яде от моя хайвер. Помоли ме да го приема обратно, но аз не исках. Казах му да си намери някоя друга студентка. Не искам да живея с грозник. Реших, че харесвам красавци. Ходя на мъжки стриптийз и там си избирам любовниците.

— Шегуваш се! Не ти ли липсва семейният живот? Домашният уют?

— Не, не ми липсва. Сега вече живея истински. Има си и лошите страни, разбира се. Може да ти се струва брутално, но кое му беше хубавото на предишния ми живот?

— Ами децата?

— Игор за съжаление се оказа слабак, също като Андрей. Наркоман е. Пратих го в клиника. Вече за пети път... Стасик учи в Лондон. Много съм доволна от него. Много. Пръв е във всичко там. Свекърва ми се грижи за него. Наела съм й малък апартамент. Стасик живее в студентско общежитие през седмицата, а през уикендите е при баба си. Платих ѝ операция на бедро в Швейцария, смениха ѝ ставата. Съживи се, тича като младо момиче и направо ме обожава. Май наистина е така. Парите са голяма работа.

Давид се вмъкна в стаята с поднос в ръце.

— Време е за чай, момичета — каза напевно. — Само тримата сме, нали, Танечка?

Таня кимна и каза, че ще се върне след малко. Искаше да се преоблече за чая. Давид излъчваше нещо декадентско и лениво. Цялата работа изглеждаше някак нездрава. След няколко минути Таня се върна. Беше покрита с диаманти, които блестяха ярко по ушите и деколтето ѝ. Дори просветваха и в косата ѝ.

Представлението беше заради мен. Учиво изказах възхищението си. Таня беше наистина доволна и светеше също като диамантите от радост, че можа да се представи в новия си вид пред една стара приятелка.

Бързо си изпихме чая и се сбогувахме.

— Този път няма да оставя да минат пак десет години преди да се видим! — каза Таня на раздяла.

— Да се постараем да не стане така — отвърнах и докато слизах по стълбите, се замислих, че при управлението на Putin хората наистина се срещат по-често. Имам предвид старите приятели. По времето на Елцин всички бяха толкова заети с оцеляването си, че не си звъняха дори по телефона с години, дали защото се срамуваха от бедността си, или защото вече бяха забогатели. Беше време, когато мнозина емигрираха завинаги или си пускаха курсум в мозъка, защото изглежда никой нямаше вече нужда от тях. Някои пък шмъркаха кокаин, защото се отвращаваха от себе си. Но сега сякаш всички оцелели отново започваха да се срещат. Обществото видимо застаря и хората дори имаха свободно време.

От началото на промените движещата сила на обществото са жените, които влязоха в бизнеса и се разведоха със съпрузите си. Мъжете станаха гангстери и много от тях загинаха в престрелки още в

първите години на управлението на Елцин. Това стана, защото в навечерието на „перестройката“ много руски жени чувстваха също като Таня, че никога няма да могат да променят живота си. И изведнъж получиха своя голям шанс.

Седмица по-късно трябваше да отида на пресконференция, май че беше във връзка с частични избори за местния парламент. И там най-неочаквано отново срещнах Таня. В нашето сравнително твърдо структурирано и също като по съветско време разделено на клики общество собствениците на супермаркети не ходят просто ей така на политически пресконференции.

Таня се представи в изряден външен вид пред журналистите, в класически черен костюм и без нито един диамант по себе си. И Давид беше там, той също беше безупречен и прекрасно изпълняваше ролята на личен асистент, скромен, но без да е работелен. Никакви „ момичета“ този път.

Аз седях при журналистите. Таня беше от другата страна на барикадата. Говори последна от всички. Беше кандидат за общински съветник. Каза на журналистите, включително и на мен, как вижда проблемите с бездомните в Москва и обеща да се бори за правата им, ако избирателите ѝ окажат честта да я изберат в местния парламент.

— За какво, по дяволите, ти е това? Вече си богата — попитах я след края на пресконференцията.

— Казах ти, искам да стана още по-богата. Просто е: не искам да плащам рушвети на нашия общинар.

— И това ли е всичко?

— Нямаш представа докъде е стигнала корупцията в днешно време. Мафиотите от времето на Елцин дори не са си и мечтали за това. Ако стана съветник, ще давам една лепта по-малко.

— Но защо реши точно бездомните да защитаваш? — Влязохме в близкото кафене във френски стил. Таня го избра, на мен ми беше прекалено скъпо.

— Според мен тази кауза работи добре за имиджа ми. Но наистина мога да им помогна да се измъкнат за косите. Аз самата съм го направила.

— И защо на пресконференцията в края на речта си говори за Путин? Колко много го обичаш, уважаваш и му се доверяваш. Твоите

имиџ-мейкъри ли ти казаха да го направиш? Защото е проява на много лош вкус.

— Не, не е. Днес така трябва да се прави. Знам го и без да ми го казват имидж-мейкърите. — Таня се запъна на трудната английска дума, която влезе в Русия заедно с новия ни живот. — Ако не бях споменала Путин, местният агент на ФСБ щеше да намине при мен в магазина още утре и да мрънка, че не говоря като всички. Такъв живот водим сега ние, деловите хора.

— И какво като дойде и ти мрънка?

— Нищо. Само дето ще иска подкуп.

— За какво?

— За да „забрави“ какво не съм казала.

— Слушай, не ти ли омръзва от всичко това?

— Не. Щом се налага да целувам задника на Путин, за да придобия още два магазина, ще го направя.

— Какво значи да „придобиеш“? Нали просто ги купуваш? Плащаши и готово.

— Не, сега нещата са различни. За да „придобиеш“ нещо, трябва да си извоюваш от бюрократите правото да го купиш със собствените си пари. Нарича се „руски капитализъм“. На мен лично ми харесва. Когато се уморя от всичко това, ще си купя някъде гражданство и ще се изнеса.

Разделихме се. Разбира се, Таня беше избрана. Казват, че се справя добре. Влага цялото си сърце в борбата с бедността в Москва. Направи още една бесплатна столова за бездомни и бежанци, купи си още три супермаркета и често говори по телевизията и възхвалява новото време. Наскоро ми се обади и ме помоли да напиша статия за нея. Направих го. И това е статията, която четете в момента. Поиска да я прочете преди да я публикувам, беше ужасена и каза: „Всичко е вярно.“ Помоли ме да ѝ обещая, че няма да я публикувам в Русия преди смъртта ѝ.

— Ами в чужбина?

— Може. Покажи им на какво миришат нашите пари.

Е, сега вече знаете.

МИША И ЛЕНА

Миша беше съпруг на Лена, моя приятелка от ранните ученически години. Запознаха се по време на следването в края на 70-те години на миналия век. По това време той беше много умен и талантлив младеж, още като студент в Института по чужди езици превеждаше от немски и дублираше филми, а бъдещето му изглеждаше блестящо. Когато завърши, беше засипан с примамливи предложения за работа, което не се случваше често.

Накрая започна работа в Министерството на външните работи, което беше много престижно, особено в края на съветската ера. Не беше обичайно за момче без семейни връзки да се добере до външно министерство, а Миша нямаше никакви. Беше отгледан от баба си, скромна чистачка. Майка му починала внезапно от мозъчен тумор, когато Миша бил едва на 14 години. След това баща му изоставил семейството и избягал с друга жена.

И така Миша се озова във външното министерство. Бяхме големи приятели. Ходехме заедно на пикници, правехме си барбекюта в гората на лагерен огън и се забавлявахме прекрасно. С Лена бяхме много близки, а Миша също се държеше много приятелски.

Моите две малки деца още повече скрепяваха дружбата ни. Когато идваше у нас, Миша просто не сваляше очи от тях. Занимаваше ги с радост, независимо какви бели правеха, говореше и си играеше с тях с часове.

Всичките ни приятели знаеха, че Миша много иска да има деца. Беше обсебен от идеята, но Лена беше талантлив лингвист. Пишеше дисертация и все отлагаше раждането на бебе за след завършването.

В резултат на това Миша много се изнерви. Постепенно разви комплекси, че нямат деца. Започна да страда и да измъчва всички около себе си, но най-вече Лена. Но тя беше корава жена и като си наумеше нещо, никой не можеше да промени решението ѝ. Смяташе да защити дисертация, да получи научна степен и след това да забременее. Това беше всичко по въпроса.

В резултат Миша се пропи. Беше се примирявал с разочарованието си, докато имаше сили, но накрая излезе от релси. Отначало не пиеше много и хората се шегуваха с него и го дразнеха, но после запоите му траеха по няколко дни. Изчезваше и никой не знаеше къде прекарва нощите си. После започна да се запива по цели седмици. Лена се замисляше дали да не отстъпи и да не завърши дисертацията си, но как се създава дете, когато мъжът ти е непрекъснато пиян?

Тогава настъпиха промените: Горбачов, Елцин. Единствената причина Миша да не бъде уволнен заради хроничното си пиеене (за което при комунизма щеше да изхвърчи веднага от работа) беше, че нямаше кой да го замести. Изведнъж служителите на Министерството на външните работи, които знаеха езици и имаха опит в работата от другата страна на „желязната завеса“, станаха по-ценни от злато. Защото напускаха бедното ведомство, за да работят за частни фирми и клонове на чуждестранни компании, които изникваха навсякъде. Миша не получаваше никакви покани, въпреки че немците бяха сред първите, които се втурнаха на руския пазар, и преводачите от немски бяха много търсени.

Дори и в министерството дните му бяха преброени и той най-накрая беше уволнен. Късно една вечер в самия край на 1996 г., през декември при минус 30 градуса навън, някой позвъни на вратата ми. Беше Лена, облечена само с нощница под палтото. Никой не се разхожда из Москва облечен по този начин и със сигурност тя никога не би го направила, винаги беше безупречно облечена. Беше уравновесена, добре възпитана и интелигентна млада жена. А сега единият ѝ крак беше бос като на пропаднала бездомница, а на другия имаше полузакопчан ботуш, чиято горна част се вееше като знаме. Приятелката ми трепереше, сякаш е паднала в ледена вода и току-що са я изтеглили оттам. Нещо я беше изплашило до смърт и шокът я беше докарал до несвяст.

— Миша, Миша... — повтаряше тя неспирно, хлипаше силно и никак не приличаше на себе си, сякаш не забелязваше хората наоколо.

Децата се събудиха и тихо дойдоха от стаята си. Стояха до Лена като препарирани от болката ѝ, която не можеха да проумеят. Тя най-накрая ги забеляза, стегна се, прегълътна едно успокоително с чаша вода и започна да разказва какво се е случило.

Миша не се бе прибирал три поредни нощи. Лена не го очаквала да се върне и тази вечер. Беше свикнала със запоите и отсъствията му, затова си легнала. Сутринта рано трябвало да ходи в института. Малко след полунощ обаче Миша неочаквано се върнал. Което не било обичайно.

Този път влязъл през вратата и както си бил със зимното палто и мръсните обувки, немит и вонящ, отишъл в спалнята, надвесил се заплашително над Лена и мълчаливо се взрял в нея в полуздрача. Не изглеждал с всичкия си. Черните му очи блестели неестествено и бузите му били сребристи. Някога красивото му лице било изкривено в гримаса. Лена придърпала завивките и не казала нищо. От горчивия си опит на съжаление с непоправим алкохолик знаела, че е безсмислено да казва каквото и да било. Все едно да говориш с човек, който не те чува. Просто трябва да го изчакаш да заспи.

Но Миша се приближил към леглото и казал: „Край... Ти си виновна... че пия... и сега ще те убия.“

Лена доловила в гласа му тиха решителност, която не оставяла никакво място за съмнение. Скочила и се втурнала навън от стаята. Отначало Миша я заклещил на балкона и тя помислила, че това е краят, но пияниците са непохватни и успяла да се отскубне, грабнала каквото успяла от коридора и побягнала през снега към най-близкото убежище — моя блок.

След това се разведоха и въпреки че нито един от тях не беше сантиментален по природа, идваха един по един да ми хленчат в кухнята и да ми обясняват колко много се обичали, но как не можели вече да бъдат заедно.

Още се виждам с Миша, макар и все по-рядко. Отбива се от време на време, най-вече да иска пари, защото продължава да пие, и то много. Понякога му пада по някой превод да свърже двата края.

В редките му трезви посещения ми казва как се опитва да спре и да започне нов живот. Запалил се е по православието, чете религиозни книги, покръсти се, има си изповедник, на който се доверява, ходи на изповеди и причастия и намира утеша в тях. Убеден е, че спасението е възможно. Но не изглежда като човек, започнал да се поправя. Видът му е ужасен, косата — мазна и рошава. Носи овехтяло черно палто, очевидно втора употреба, което му е прекалено късо. Когато го

попитах къде живее, промърмори, че никой не го разбирал и че е много трудно да живееш някъде, когато никой не те разбира.

По времето на Елцин хора като него не бяха никаква изненада и се срещаха често. Много бедняци се скитаха по улиците, все добре образовани, уважавани граждани, изгубили работата си и се пропили, след като не са успели да си намерят място в новата действителност. Точно върху тази благодатна почва на всеобщо недоволство, безработица и уолнения на професионалисти от съветско време православието стана модерно и всички неудачници, изгубили работата, съпругите си или смисъла в живота, се втурнаха към християнството, макар че повечето от тях не бяха истински вярващи.

И Миша беше един от тях. Веднъж дойде при мен трезвен и весел и каза, че трябва да го поздравя. Предишния ден беше станал баща, родил му се беше син. Надпреварвахме се да му казваме колко се радваме за него, най-накрая мечтата му се беше събъднала. Но незнайно защо Миша не беше на седмото небе, както се очакваше.

Момченцето се казваше Никита. Доста отдавна, когато все още беше женен за Лена, Миша често беше казвал, че ако има син, ще го кръсти Никита.

- Коя е майката на Никита? — попитах предпазливо.
- Едно младо момиче.
- Заедно ли живеете? Женени ли сте... или ще се жените?
- Не. Родителите й не ме харесват.
- Тогава си наемете апартамент и живейте заедно със сина си. Това е много важно.
- Нямам достатъчно пари.
- Започни да печелиш.
- Не искам, а и не мога. Просто не мога, нямам никаква възможност.

Отряза всички по-нататъшни опити за разговор.

Мина повече от година. Елцин абдикира от властта и определи Putin за свой наследник. Започна Втората чеченска война. Putin непрекъснато се появяваше по телевизията. Веднъж летеше на военен хеликоптер, друг път даваше указания какво да се прави в Чечня. Наблизаваха избори, които бяха предрешени.

Късно една вечер позвъни Лена.

— Знаеш ли какво — каза тя със странен глас, много дрезгав, като на певец след концерт. — Току-що ми се обадиха. Миша убил жената, с която живеел. Оставила е сираче, 14-годишен син от първия си брак. Момчето е било в апартамента, когато се е случило. Миша се напил. Очевидно жената е била по-възрастна от него, съжалявала го е и пиела с него, за да не се чувства сам. Та вчера пиели заедно, Миша извадил нож и й казал също като на мен: „Ще те убия.“

Лена избухна в сълзи.

— Можех да съм аз — каза. — Помниш ли? Всички го опитвахте да ме убедите да не се развеждам. Казвахте, че щял да се поправи, че имал нужда от лечение. А той щеше да ме убие.

Съдът беше снизходителен към Миша, особено когато чу историята на живота му. Осъдиха го на четири и половина години затвор. Не е никак много за убийство. Магистратите решиха, че не е психически болен и носи пълна отговорност за действията си въпреки алкохолизма.

Изпратиха го в трудов лагер в Мордовия, вдън горите. Шест месеца по-късно комендантът на лагера отишъл при Лена в московския ѝ апартамент, в който тя вече живееше с новия си съпруг и сина, който най-накрая беше родила. Комендантът не бил сред най-интелигентните, но очевидно имал добро сърце. Решението да отиде при Лена било негово. Тъй като бил в столицата по работа, смятал за свой дълг да я намери, макар да знаел, че са разведени, и да й каже, че „нейният Михаил“ (както го нарекъл за ужас на новия ѝ съпруг) е най-примерният затворник, който някога бил виждал, най-грамотният и най-трудолюбивият в целия лагер. Очевидно началникът на Миша имал педагогическа дарба, бил го назначил да се грижи за затворническата библиотека и той напълно я бил реорганизирал. Четял много и съветвал другите престъпници като психолог. Със собствените си ръце построил дървен параклис зад бодливата тел на лагера и се готовел да стане монах. Кореспондидал си с един манастир за наставления за избрания от него път. Комендантът информирал Лена, че подкрепял желанието на Миша да се отдае на монашеството, тъй като то щяло да донесе само добро за поверените му убийци, изнасилвачи и рецидивисти. По поръчка на Миша щял да купи църковна утвар от магазина на московската патриаршия и да я занесе в лагера.

Накрая надзирателят обещал, че ще настоява да намалят присъдата на Миша заради примерното му поведение.

— Лена, не се ли радваш? — попитал той бившата съпруга, като забелязал, че плаче.

— Уплашена съм — отвърнала тя.

— Няма от какво — казал комендантьт. — Той много се е променил и вече не е опасен. Не пие и не би убил никого. Поне аз не смяtam, че е способен.

После погладил косата си, допил си чая, потрил ръце, сякаш искал да запали огън с длани си, и добавил:

— Ако трябва да бъда честен, малко съжалявам, че ще ни напусне.

Започнахме да се подготвяме за истината, която можеше да лъсне зад това примерно поведение. Миша можеше да се появи в Москва всеки момент. Дойде през 2001 г. Няколко седмици се скиташе, защото пак нямаше къде да живее. Беше забравил немския напълно и не можеше да се адаптира към новия живот.

Отдавна знаех, че е в Москва, но се срещнахме случайно на булевард „Тверской“. Едва познах някога толкова близките черти. Седнахме на една пейка и говорихме три часа, без да спираме. Не попита за децата ми и аз не попитах за сина му. Миша просто имаше нужда да поговори с някого и някой да го изслуша.

През цялото време говореше за правилния избор на манастир. Разглеждах внимателно човека пред себе си. Не беше останало нищо от предишния Миша, или от това, което беше на млади години. Беше посивял, остарял и подпухнал. От таланта, който някога струеше от него, нямаше и следа. Беше изпълnen единствено със злоба към нещастната си съдба и говореше на затворнически жargon. Поднесе ми купища банални глупости за смисъла на живота, и то по начин, по който го описваха в религиозните брошури за полуграмотни. Стана ми ясно що за библиотека е имало в Мордовия.

— Намери ли си работа?

— Къде? Плащат малко, а очакват много.

— Е, всички сме така. Трябва да се нагодим към това... — започнах, но Миша ме прекъсна.

— Ами аз не искам да съм като всички.

Наистина беше пълен с клишета.

— Как вървят нещата с манастира?

— Засега не могат да ме вземат. Има опашка и дори за това трябват връзки. Трябва да познаваш определени хора. А фактът, че съм бил в затвора, никак не ми помага.

— Разбирамо е, отдавна влезе.

— Аз пък не го разбирам. — Миша ставаше агресивен.

— Какво смяташ да правиш?

— Ще отида в ей тази малка църква — и той посочи с ръка зад себе си, където се намираше една от най-старите църкви в Москва. Стоеше си там усамотена, вкоренена. — Ще ги помоля да ме вземат за пазач. Казаха ми, че трябва да набирам точки, за да вляза в манастира.

И двамата се засмяхме. Само човек, роден и живял през голяма част от съзнателния си живот в СССР, знаеше типичния съветски начин да си намери добра работа, когато няма връзки. А уж си говорехме за манастири, вяра, религия, правилата на църквата, които нямат нищо общо с прозата на съветския начин на живот. Стана ни смешно.

— Странно — каза Миша — как са се преплели съветският живот и православието в нова Русия.

Зад подпухналите му като на бъбречно или сърдечно болен клепачи изведнъж ме погледна старият Миша — весел, закачлив, галантен.

— Разбира се, че са се преплели. Не се ли страхуваш, че църквата, към която толкова искаш да се присъединиш, се е превърнала в отдел на комсомола, от който някога така искаше да избягаш? Че всичко е само една преобоядисана фасада и че когато най-накрая влезеш в манастир, ще си горчиво разочарован и...

Прехапах си езика. Изгубих дар слово.

— Искаше да кажеш, че мога пак да убия някого и да го обвиня за проблемите си?

— Разбира се, че не — запелтечих, защото точно това бях на път да кажа. С Миша очевидно се бяхме върнали на една вълна.

— Точно това смяташе да кажеш. Мога само да ти отговоря, че и аз се страхувам от себе си, но няма къде другаде да отида. Ако остана тук, със сигурност ще се върна в затвора. Там се чувствах по-добре, бях на сигурно място. Манастирът е също като трудовия лагер, само че

надзирателите са различни. Имам нужда някой да ме надзира, не мога да се владея, като гледам живота около себе си.

— И какво му е на живота?

— Циничен е. Не понасям цинизма. Затова започнах да пия.

— А защо уби приятелката си? Тя цинична ли беше?

— Не, беше много добър човек и не помня защо я убих. Бях пиян.

— Значи по никакъв начин няма да останеш в този свят.

— Няма начин. Не мога да го понасям.

Повече не срещнах Миша, но знам, че не е успял да влезе в манастир. Бумащината се проточила безкрайно. Православната бюрокрация много прилича на държавната, напълно безразлична е към всичко, което не я засяга пряко. Миша направил пътека до патриаршията, попълвал формуляри, работел като пазач на църквата и живеел в нея. Постепенно отново се върнал към пиенето. Два пъти ходил при Лена да ѝ иска пари, втория път тя отказала. И била права. Със съпруга ѝ не работели, за да може Миша да се напива, когато му се иска. Разбира се, че била права.

Само че Миша се хвърлил под влака в метрото. Научихме за това много по-късно, и то случайно. И разбрахме, че Миша, един от най-талантливите руснаци, които някога съм познавала, е погребан като безименен бездомник. Или по-точно — погребали праха му, защото в такива случаи тленните останки се кремират. Никой не знае къде е гробът му.

РИНАТ

Можеш да тръгнеш фронтално напред, а можеш и да заобиколиш. Местонахождението на най-елитните специални разузнавателни части на Министерството на от branата не е място, на което цивилни като мен могат да се разхождат. Но понякога се налага. Там ме заведе Ринат, един от офицерите в този полк. Ринат е майор. Никой не знае кой са родителите му. Израснал е в сиропиталище. Има ориенталски черти, дръпнати очи и говори няколко центральноазиатски езика. Специалист е по събиране на разузнавателна информация. Години наред е под прикритие в Афганистан по време на войната. След това се внедрява в таджикските въоръжени банди в планините по афгано-таджикската граница и залавя на място контрабандисти на наркотики. От името на руското правителство тайно е помагал на настоящите президенти на бившите съветски републики да се възкачат на власт. И естествено, прекарал доста време в Чечня по време на двете войни. Гърдите му са покрити с медали.

С Ринат търсим дупка в оградата. Той иска да ми покаже в какви омерзителни казарми живее въпреки медалите си. Иска да видя и къщата във военното градче, в която се е надявал да се премести, но късметът му изневерил. И въпреки че става въпрос за елитен и добре обучен полк, успяваме да намерим дупката, която търсим. И то каква дупка — през нея не само че можехме да минем и двамата, ами можехме да прекараме и танк.

Продължаваме да вървим още пет минути и стигаме до градчето, в което живеят шпионите. Сутрин е. Около нас минават намръщени офицери в почивен ден. Времето никак не е ведро. Газим до колене в кал, не вървим, а се пързалиме и непрекъснато си гледаме в краката къде стъпваме.

Вдигам поглед и пред мен се разкрива чудна гледка — като мираж сред неприветливите пететажни сгради се кипри новичък сиво-зелен многоетажен жилищен блок.

— Ето така започна всичко — казва Ринат. — Аз, разбира се, исках апартамент. Наскитал съм се по света. Синът ми расте, а аз съм

все някъде на война.

Майорът мълква на сред изречението и изведнъж предприема маневра, която ме изненадва. Покрива с длани лицето си и се превива на две, сякаш е прострелян и има нужда да се скрие в окоп. Прошепва ми тихичко да се правим, че не се познаваме. Моли ме да сведа очи и да не размахвам ръце, за да не привличам внимание.

— Но какво има? — питам. — Да не би да сме в засада?

Шегувам се, разбира се.

— Не трябва да го ядосваме — казва тихо Ринат и продължава заблуждаващата си маневра. И като добре тренирани шпиони бързо и ловко, но без излишен шум, сменяме посоката.

— Кого не трябва да ядосваме? — питам, когато Ринат въздъхва облекчено и вдига глава, за да покаже, че опасността е преминала.

— Петров, заместник-командира.

И обяснява, че се наложило да се държим така, защото той карал срещу нас. Спрял колата пред новия красив блок, където живеел. Когато изчезна във входа, Ринат се отпусна и разходката ни продължи. Стигнахме до хубавата сграда, която Ринат гледаше завист и копнеж.

Честно казано, бях объркана. Познавам донякъде военната автобиография на Ринат, знам, че е безстрашен, и затова съм учудена. Чудя се какво го плаши най-много. Смъртта?

— Не, научих се да живея със смърт около себе си. Но не искам да се хваля.

— Да не те пленят?

— Да, от това, разбира се, се страхувам, защото знам, че ще ме измъчват. Виждал съм как става. Но не се боя чак толкова от плен.

— Тогава от какво?

— Сигурно от мира, от цивилния живот. Нищо не знам за него. И не съм подготвен.

Ринат е на 37 години. Цял живот не е правил нищо друго, освен да воюва. Раняван е навсякъде. Има язва на стомаха и дванайсетопръстника, нервната му система е разбита. Непрекъснато изпитва силна болка в ставите и понякога получава мозъчни спазми, които се дължат на няколко ранявания в главата.

Наскоро майорът решил, че е време да се установи, да загърби войната и да се върне в нормалния живот. И открил, че не знае нищо за него. Например откъде да получи квартира. Със сигурност заслужава

апартамент заради всичките му заслуги в защита на държавата. Или пък някакви пари?

Когато Ринат се обърнал към Петров с такава молба, станало ясно, че не може да очаква нищо. Решил, че докато е изпълнявал специални държавни мисии из планини, далечни страни и континенти, страната му се е нуждаела от него и го е възнаграждавала с медали. Но щом здравето му се разклатило и той решил да се опита да спре, се оказалось, че няма нищо зад гърба си и военната машина се кани да го остави на улицата. Дори се канели да го изгонят от малкото му ъгълче в казармите, където в момента живеел заедно със сина си.

Ринат има син на име Едик, който отглежда сам. Майката на момчето починала преди няколко години и Едик дълго време живял сам в офицерските общежития и чакал баща си да се върне от многобройните си войни и важни бойни мисии.

— Знам как да убия враг, без да издаде и един звук — казва ми Ринат. — Мога да се изкача тихо и ловко в планината и да превзема позиция. Отличен катерач и планинар съм. Разчитам планинските пътеки по клонки и храсти и знам кой е минал по тях и къде се крие. Усещам планините, казват, че това е талант, но не мога да си намеря жилище. Неспособен съм да постигна каквото и да било в цивилния живот.

Пред мен стои един нещастен професионален убиец, обучен от държавата. Като него има много. Правителството хвърля хората във войната, те живеят сред битки с години, след това се връщат и не знаят как да се справят с правилата на мирния живот. Пропиват се, присъединяват се към банди, стават поръчкови убийци и новите им господари им плащат много пари, за да очистят тези, които според тях застрашават интересите на държавата.

А държавата? Не дава и пукната пара. При Putin тя практически спря да се интересува от офицерите, завърнали се от война. Сякаш има интерес да захранва престъпните банди с възможно най-голям брой професионално обучени убийци.

— С това ли смяташ да се занимаваш, Ринат?

— Не, не искам да правя това, но ако с Едик се окажем на улицата, не бих изключил подобна възможност. Мога да правя само това, на което са ме научили.

Най-накрая изгазваме през калта и стигаме до една неу碌една развалина. Наричат я „триетажка“, в нея живеят офицерите. Качваме се на втория етаж и зад олющената врата се открива мизерна спартанска стая.

През целия си живот майорът никога не е имал собствен дом. Първо е живял в сиропиталище в Урал. След това в казармите на военното училище, в което постъпил направо от детския дом. После гарнизонните общежития, палатките. От 16 години е в армията, непрекъснато е в движение, защото е положил клетва да служи на страната си. През последните единайсет години Ринат непрекъснато пътува от мисия на мисия. При такъв живот няма как да се сдобиеш със собственост.

— Но съм щастлив — казва майорът. — Никога не съм си и помислял да спра да се бия. Мислех си, че това ще продължава вечно.

Всичко, което Ринат притежава, се събира в една раница. Майорът отваря разнебитения шкаф с инвентарен номер и ми я показва.

— Мятам я на рамо и заминавам на следващата мисия — обобщава той своите ценности.

На дивана седи момче с тъжен поглед — това е Едик. Прекъсвам майора:

— Бил си женен, трябва да си имал някакво домакинство.

— Не, нищо си нямахме. Не ни остана време да съберем домакинство.

Докато Ринат се биел в Таджикистан и помагал на настоящия президент Раҳмонов да се възкачи на власт, се измъкнал, за да се ожени в Киргизия. Младоженците се запознали по време на предишната мисия на Ринат в град Ош, където живеело момичето и където Ринат бил изпратен заради кървав конфликт между дванайсет етнически групи.

Оженили се там, страсти и любовта им избуяли сред кръвопролития и болка. След това Ринат представил младата си съпруга на своя командир. Той само свил рамене и му казал да я остави в Ош, защото за един шпионин жената е ахилесова пета. И Ринат наистина я оставил и се върнал в Таджикистан, за да се внедри във въоръжена група, която действала по границата.

Един ден командирът му съобщил, че има син и че жена му го е кръстила Едик. По-късно през юни 1995 г. младата съпруга на Ринат, студентка в местната консерватория, била убита от хора, които разбрали за кого е омъжена. Току-що била навършила 21 години и същия ден отивала да си вземе изпитите за втори курс.

Отначало Едик останал при баба си в Киргизия. Момчето било прекалено малко, за да живее по казармите, а и Ринат рядко се прибирал в мрачните мръсни помещения, които държавата му осигурявала. Все още участвал в тайни операции и бродел по планините на страната. Бил два пъти сериозно раняван и прекарал доста време по болниците.

— Дори и тогава не поисках да променя живота си — казва Ринат. — Но Едик растеше.

Накрая решил да си приbere сина и го оставял на баба му само когато заминавал на шестмесечни военни мисии.

Седим в студената им мрачна стая. Едик е кратко момче с будни очи, които не пропускат нищо. Много зрял за годините си. Говори само когато баща му излезе и само когато му се зададе въпрос: син на шпионин, с една дума. Разбира, че на баща му в момента му е трудно, и затова иска за следващата учебна година да го изпрати в кадетско училище. Но на момчето тази идея не му харесва.

— Искам да остана вкъщи — казва той спокойно и много мъжки, без да звуци като хленчене. Но все пак го повтаря няколко пъти. — Искам да живея вкъщи, вкъщи.

Едик е откровено момче. Знае, че когато не можеш да кажеш истината, по-добре да си премълчиш, и той точно това прави.

И наистина, кой би могъл да нарече „дом“ това събище на бойни офицери с пиянските свади на наемните войници, които се чуват прекрасно през тънките стени, тази обзаведена с инвентаризирани прости мебели кочина? Но Едик знае, че се опитват да изгонят баща му дори оттук, затова за него това е „вкъщи“.

Отношенията между командирите на полка и майора започнали да се влошават, когато Ринат помолил да му бъде даден апартамент в хубавата нова сграда, покрай която минахме, докато се криехме от заместник командира. Майорът предполага, че е имал право да поиска това, тъй като от години е начело на списъка от чакащи за квартира.

— Когато помолих Петров, той се ядоса: „Не си не направил достатъчно за полка.“ — обяснява Ринат. — Можеш ли да повярваш? Точно това ми каза. Бях много изненадан и му отвърнах, че непрекъснато съм на война, спасявал съм пилоти в планината, когато никой друг не е успявал да ги намери, и че държавата има нужда от мен.

Майорът наистина е предложен за най-високата държавна награда „Герой на Русия“ заради това, което е направил през 2001 г. в планините на Чечня, когато близо до селцето Итум-Кале се разбива боен самолет. Няколко екипа безуспешно търсели екипажа. Тогава командирите си спомнили за Ринат и неговия уникален военен опит, усета му за планината и способността му да намира хора, като разчита знаците на клонките, пръчиците и листата.

Намерил мъртвите пилоти само за 24 часа. Единият труп бил овързан с експлозиви от чеченските партизани, Ринат го обезвредил. И сега близките на пилота имат гроб, на който да ходят.

Офицерите на активна военна служба казват, че командирите, които се страхуват на бойното поле, стават най-големите бюрократи в цивилния живот. Ринат казал на Петров: „Знам ви какъв герой бяхте в Чечня, все се криехте в щаба.“ Заместник-командирът му отвърнал: „Е, сега вече загази, майоре. Заради тази реплика ще те съсиша. Ще те уволня, без да ти дам квартира. И със сина ти оставате на улицата.“

Петров отмъстително се заел да изпълни заплахата. Първо унижил майора, като го накарал да украси парадния площад и да се грижи за клуба, където се организирали филмови прожекции за войниците.

След това го накарал да прави плакати (той рисува много добре), което преди вършела съпругата на Петров. Тя просто престанала да идва на работа и всички знаели, че Ринат изпълнява задълженията ѝ, докато тя си почива в новия апартамент.

Тогава Едик се разболял и трябвало да постъпи в болница. Лекарите казали на Ринат, че трябва да остане до леглото на сина си. Ринат непрекъснато искал болнични, но въпреки документите, подписани от лекарите, Петров му пишел със задна дата самоотльчки, свикал офицерски съд, фалшифицирал протокола и го използвал, за да изведи майора от списъка с чакащите за жилище. В същото време

агитирал да уволнят Ринат от армията без привилегии. Накратко — Ринат нападнал в беда.

— Какво толкова направих? — навежда глава той, осъзнавайки, че е бил надхитрен.

Войните, които нашата страна води, продължават, без значение какво се случва с хората, участвали в тях. Те обикновено се връщат в поделенията си след края на мисиите. Тогава щабните офицери влизат в смъртна схватка с тях и накрая ги уволняват заради неподчинение, предишните им подвизи са забравени и те са засипани с обиди. Ринат не е единственият с такава съдба. Днес офицерите в армията са разделени на две неравностойни категории. Първите наистина са участвали в битки, рискували са живота си, пълзели са по планини, стояли са заринати в пръст и сняг дни наред. Повечето от тях многократно са ранявани. На човек да му стане жал, като ги види. Трудно им е да си намерят място в цивилния живот, който на нас изглежда толкова нормален. Не могат да намерят общ език с щабните офицери, които също са били в Чечня, затова се бунтуват, пропиват се и се чувстват ужасно. По принцип щабните офицери ги прецакват винаги когато имат възможност: дават фалшиви показания срещу тях, клеветят ги пред по-висшестоящите, измислят сплетни, заговорничат. И още преди да се усетят, неудобните са уволнени. И какво толкова са направили? Просто са били себе си. Защото само с присъствието си в поделенията всекидневно напомнят на щабните офицери кой е в армията.

А щабните офицери? Те се издигат по йерархията със скоростта на изстрелян куршум. Уреждат си живота прекрасно, получават всичките апартаменти и вили.

Ринат накрая се предаде. Напусна армията, която обичаше толкова много, и замина някъде с Едик. Бездомен и безпаришен боен офицер. Страхувам се за него, защото предполагам къде е отишъл. Страхувам се за всички ни.

КАК ДА ПРИСВОИМ НЕЗАКОННО ЧУЖДА СОБСТВЕНОСТ С МЪЛЧАЛИВОТО СЪГЛАСИЕ НА ДЪРЖАВАТА

Москва, февруари 2003 г. Като гръм от ясно небе президентът Путин назначава нов заместник-министър на вътрешните работи и нов шеф на ГУБОП — Главно управление за борба с организираната престъпност. Казва се Николай Овчинников, скромен с нищо незабележим депутат от Държавната Дума, който никога не се е изказал на заседанията, не е участвал в законодателната работа и политически изглежда напълно инертен. Дори не е един от бившите другари на Путин от Санкт Петербург, което е странно, като се има предвид каква е настоящата тенденция в назначенията. След обявяването на новия му пост Овчинников дава интервю, в което казва, че ще направи всичко по силите си, за да заслужи доверието на президента, и че вижда мисията си в намаляването на корупцията „до минимум“ и в грижата „здравата част на обществото“ да не е вече в ръцете на криминалното малцинство. Това са много хубави намерения, но защо тогава изявленията на новия заместник-министр предизвикват такава радост в Урал?

Да видим в какво се състои новата му работа. Къде е нейното място в руската бюрократична система?

Директорският пост на ГУБОП в Русия е специален. Това е ключ към властовите структури. На първо място организираната престъпност, или „мафията“, затънала до шия в чудовищна корупция и пуснала пипала навсякъде в ежедневието ни. В Русия казваме, че силата на парите е непобедима.

На второ място, постът е много силов заради своята история. Един от най-големите бюрократи и брокери на власт в страната, останал на повърхността и при Елцин, и при Путин, е Владимир Рушайло^[1]. Бивш министър на вътрешните работи, а сега оглавява Националния съвет по сигурност на Русия. Започва кариерата си като

директор на ГУБОП. Когато е назначен за министър на вътрешните работи, запазва влиянието си в своето предишно поле на работа и прави всичко възможно да разшири влиянието на управлението. Увеличава бройката на личния състав почти колкото на другите специални служби, дава големи правомощия на служителите, позволява им да използват сила при провеждането на операции без предварителна санкция, което не важи за другите сектори на полицията. Активно работи за назначаването на своите протежета в управлението на най-високи постове в държавата, в резултат на което днес „хората на Рушайло“ са фактор, с който всички в силовите министерства трябва да се съобразяват. Могат да се сравняват само с „питерци“, както са известни хората, работили с Путин в Санкт Петербург и последвали го във властовите структури на различните министерства в Москва, и с „чекистите“ — продукти на предишната служба на Путин — КГБ.

Ако се вгледаме в човека Николай Овчинников, всичко около назначението му в ГУБОП изглежда напълно почтено. Той заслужава поста. Според официалната му биография преди да влезе в Думата 30 години е служил в полицията. По време на избора му за депутат е началник на полицията в Екатеринбург. Това не е някой заспал провинциален град с минала слава, а столица на Урал, център на Свердловска област, която от своя страна е най-големият индустриски център в Урал. Когато Елцин призова областите да „получат колкото суверенитет искат“, имаше съвсем сериозни планове да бъде създадена Уралска република със столица Екатеринбург. Шефът на полицията на този град беше знаменитост, позната в цяла Русия. В Урал има огромни залежи на полезни изкопаеми, там има достатъчно индустриски ресурси за оцеляването на коя да е държава. Освен това Екатеринбург от години е събиране на една от най-силните мафии, дори още по съветско време, а сега и в Русия. Официалното ѝ название е престъпен синдикат „Уралмаш“. И независимо дали иска или не, всеки шеф на полицията в Екатеринбург трябва да се изправи пред него.

Няма нужда да казвам, че доста от важната информация за Овчинников не фигурира в официалната му биография. Става въпрос за фактите, които наистина имат значение. Какъв полицейски шеф е бил? Какви са били приоритетите му? Кои сектори от мафията е

преследвал? Какви са постиженията му? И какъв е бил крайният резултат: какъв град е бил Екатеринбург при Овчинников и какъв е сега?

Целта ми не е да покажа как един полицай от Урал се е издигнал до шеметни висоти в Москва. Много повече ме интересува друго явление в руския живот — корупцията. Какво всъщност е тя? Каква е структурата на руската мафия — не при Елцин, а при Путин? И защо Путин издигна Овчинников? Ако анализираме пътя, по който Овчинников стана борец № 1 против руската мафия, ще разберем и водещите принципи на назначенията при Путин и неговата администрация.

Но историята започва много отдавна.

---

[1] Рушайло е свален от този пост през май 2004 г. ↑

ФЕДУЛЕВ

На 13 септември 2001 г. една история разтърси Русия. По това време се води Втората чеченска война, а Путин е назначен за министър-председател, защото за разлика от другите кандидати той искаше тази война. В Екатеринбург едно от най-големите индустриални предприятия „Уралхиммаш“, чието производство се използва от химическата индустрия на цяла Русия, е овладяно от мафията. Въоръжени с бухалки мъже, подкрепяни от Отряда за специално предназначение на Екатеринбургската полиция (ОМОН), се втурват в административните офиси на фабrikата, причиняват изключителен безпорядък и се опитват да наложат свой директор на мястото на тогавашния шеф Сергей Глотов.

Уралската телевизия показва как местните комунисти скандират „Ура! Народът взема властта в свои ръце! Долу капиталистите!“. Местните профсъюзи повториха същите лозунги и обявиха завземането на „Уралхиммаш“ за „работническа революция“, като обещаха, че подобни революционни ренационализации съвсем скоро ще залеят цялата страна.

От президента Елцин — ни дума, но това не изненада никого, защото се знаеше, че е болен. Ново назначеният премиер Путин обаче също мълчеше. Въсъщност от Москва не реагираха по никакъв начин. Тогавашният министър на вътрешните работи Владимир Рушайло нямаше и какво да каже публично, след като подчинените му полицаи се бяха включили в овладяването на предприятието на страната на претендентите.

Както сами разбираете, мълчанието от Москва говореше много. Такива неща в Русия не се случват просто ей така.

До вечерта на 13 септември работническата революция някак си утихна, старото ръководство отказва да отстъпи и се беше барикадирало в директорския кабинет. Тогава на територията на предприятието се появяват колона от въоръжени бронирани черни джипове. Специалните полицейски части страхопочитателно им правят път да влязат.

От един от джиповете слиза неувледен възнишък мъж в хубав костюм, със скъпи очила и няколко златни верижки. Типичният „нов руснак“, с подпухнало от скорошен запой лице. По пътя му към директорския кабинет го следват яки бодигардове, осигурени от Екатеринбургската полиция. Специалният отряд разчиства пътя пред кортежа със сила и работниците се оттеглят с мърморене.

— Пашка пак налита на бой. Дошъл е да довърши нещата — шептят служителите на „Уралхиммаш“.

„Видният местен индустрисаец Павел Федулев, който е и заместник-председател на областния съвет на Екатеринбург, се опитва да възстанови мира според разпорежданията на съда“ — предава Екатеринбургската телевизия, като показва кадри с угроженото лице на „видния индустрисаец“ и с окървавените лица на защитниците на предприятието. Заедно с бейзболните бухалки в действие влизат и железни прътове.

Човекът с марковите очила влиза в предприятието и представя на враждебното ръководство на „Уралхиммаш“ купчина документи. Това са съдебни разпореждания, според които самият той е съсобственик на предприятието и има намерение да назначи директор по свой избор. Затова всички неоторизирани лица трябва да напуснат сградата.

Сяда непоканен на директорския стол и с наглото си поведение показва кой е шефът. След известно време, в което отстраненото ръководство се запознава с донесените документи, новопристигналият е засипан с порой от обиди (от които той не трепва) и с други документи, които показват, че законен е настоящият директор.

За да разберем тази ситуация, трябва да направим още една разходка в най-новата история на Екатеринбург. Как се е развивало обществото, в което е напълно възможно да бъде завзето голямо предприятие като „Уралхиммаш“? И кой е Павел Анатолиевич Федулев? И защо когато попитах най-различни хора в Екатеринбург какво, по дяволите, става, получих все един и същ отговор: „Всичко е работа на Федулев.“

КАК ЗАПОЧНА ВСИЧКО

Преди десет години, когато на власт беше Елцин и демокрацията — както ние тогава се изразявахме — беше избухнала, Пашка Федулев е дребен престъпник, рекетър и мошеник. По онова време Екатеринбург все още носи съветското си име Свердловск. Там действат едни от най-големите престъпни бригади, които си делят сферите на влияние, но Пашка не е свързан с нито една от тях. Той е единак. Зад него като було се влачи криминалното му досие, но милицията не го търси, защото е дребна риба.

В онези години такива хора не влизаха в затвора заради престъплението си, а защото „идваше време да ги приберат“, ако не успеят да се разберат с другите престъпници, говореха не каквото трябва или се вземаха много на сериозно. Но Пашка Федулев нямаше такива проблеми. По онова време той много лесно се вразумяваше.

В началото на 90-те години на XX век като повечето си другари Пашка става бизнесмен. Бил беден. Нямал достъп до нелегалните банки на криминалния свят, макар че именно в Екатеринбург се намирала една от най-големите в страната. Тъй като бил дребен мошеник, Пашка не можел да взима кредити оттам и затова първо трябвало сам да натрупа капитал. Така и направил.

Започнал да трупа богатство с огнена домашно приготвена водка, наречена паленка. Механизмът е прост. В по-отдалечените градчета и села на Свердловска област още от съветско време има малки спиртоварни. В първите години на управлението на Елцин те започнаха да се разпадат и настъпи момент, когато срещу пари в брой, дадени направо на директора, всеки можеше да си купи от тях колкото си спирт иска.

Разбира се, това си беше чиста кражба от държавно предприятие, но по онова време се смяташе за нормално явление от посткомунистическия живот. Хората гладуваха и затова не е чудно, че едната половина от страната ограбваше другата, за да се нахрани. Всеки оцеляваше както може и точно това се разбираше под бизнес, същият онзи бизнес, за който бяхме мечтали.

Спиртът не струваше нищо, но ако се разредеше с вода и се бутилираше, веднага се продаваше като евтина водка. Акцизите още не съществуваха, а полицията дори и да искаше да направи нещо, се оказваше безсилна в битката срещу паленката. Но те пък и не искаха да правят нищо, тъй като също оцеляваша с всякакви средства, сред

които и нелегалния бизнес — търговците на фалшива водка плащаха на полицията, за да ги пази от конкуренцията.

И точно тогава мошеникът и търговец на фалшив алкохол Пашка Федулев се запознава с полицая Николай Овчинников. И на него, както на всички по онова време, му трябвали пари. Полицейските заплати са мизерни, а понякога се бавят. Затова Пашка и Овчинников очевидно стигнали до споразумение. Овчинников ще се прави, че не забелязва какво върши Пашка, а Пашка, който с всеки ден печелел все повече и повече, няма да забравя за Овчинников. И така полицаят започнал да изкарва доста повече от това, което му било необходимо за хляба, та и за маслото.

Пашка най-накрая натрупал достатъчно капитал, за да започне да играе по на едро и което е най-важно — законно. Това е типично за Русия: както всеки войник мечтае да стане генерал, така всеки дребен мошеник мечтае някой ден да се занимава с легален бизнес.

Трите условия за успех в големия бизнес бяха и все още си остават една от най-интересните особености на руската икономика. Първото е, че успехът идва при тези, които първи успеят да си вземат парче от държавната баница — т.е. да се разпореждат с държавната собственост като с частна. Затова огромната част от едри капиталисти в Русия са бивша комунистическа номенклатура, функционери на комсомола или партията.

Второто условие е след като заграбиш държавна собственост, да останеш близо до властта — което означава, че даваш подкупи, или „ храниш“ редовно чиновниците. Това ще гарантира просперитета на предприятието ти.

Третото условие е да се сближиш с правораздавателната система (т.е. да я подкупиш).

Тъй като нямал възможност да изпълни първото условие, Федулев се заел да отговори на второто и третото.

СИЛИТЕ НА РЕДА И ЗАКОНА

В онези години в Екатеринбург живеел някой си Владимир Руденко. Бил заместник-началник на криминалното следствие в града и приятел на Овчинников. Всички го познавали и който искал да успее

в бизнеса, не трябвало да си има проблеми с него. Руденко чистел досиетата на новите бизнесмени (и някогашни гангстери) и така ги отървавал от криминалното им минало.

Федулев се интересувал от Руденко. Това не бил най-ясният период от живота на Пашка. Вече си бил спечелил в Екатеринбург репутацията на богат алкохолен бос и бил търсен като дарител за приюти за бедни и домове за сираци. През уикендите летял до Москва, където се радвал на нощния живот, който вече кипял там, като взимал със себе си чиновници от областната администрация (тази специална привилегия показвала, че вече е близък с властта). Това означавало, че е време да изчисти публичния си образ. Пашка не искал криминалното му досие да се съхранява в архивите на Екатеринбургската полиция.

Речено сторено.

Федулев бил представен на Руденко от човек на име Юрий Алтшул. Всички си спомнят Алтшул с хубави чувства, дори с възхищение. Той не бил от Урал, изпратен е там от руските власти. Алтшул бил военен шпионин и пристигнал по тези места като капитан от част за специални операции на ГРУ (Главно разузнавателно управление). Тя била изтеглена от Унгария след падането на Берлинската стена, когато била разпусната група „Запад“ на армията.

Алтшул се уволnil от войската и се заселил в Екатеринбург. Държавата не му плащала въпреки службата за нея, затова той нямал търпение да се хвърли в бизнеса. Като много други служители на специалните части, напуснали армията, по онова време той основал частна охранителна фирма, както и детективска агенция и благотворителна фондация „В помощ на ветераните от специалните части“.

В Русия има много такива организации, изникнали върху руините на армията. Във всички големи градове има ветерани, които се занимават основно с охрана на бизнесмени. Федулев станал клиент на Алтшул и точно този бивш офицер от ГРУ помогнал на Пашка със съдействието на Руденко да изчисти живописното си минало от компютърния архив на Екатеринбургската полиция. Желанието му се събудило.

Алтшул скоро станал не само бодигард на Федулев, но и негов доверен съветник. Точно той, който за разлика от Федулев бил проницателен, решителен и образован, го въвел по-късно и на

Уралската стокова борса. Пашка скоро се впуснал в борсови операции и се превърнал в запален играч. Тъй като парите не му стигали, влязъл в съдружие с Андрей Якушев, известен от средата на 90-те години на XX век бизнесмен, директор на успешната уралска компания „Златният телец“.

Заедно с него Федулев направил голям удар, като закупил акции в много предприятия, сред които и най-големия месокомбинат в Урал — този в Екатеринбург. Мащабът на „месарската сделка“ довел Пашка на сантиметър от статуса на екатеринбургски олигарх със съответстващия достъп до губернатора на областта Едуард Росел.

В този момент станало ясно, че Федулев не обича да дели успеха. Можел да влиза в съюзи, когато трябвало да се преодолява някаква трудност, но не и когато трябва да сподели финансовия и обществения успех. И тогава се случило нещо знаменателно — за първи път потърсил услугите на наемен убиец. Знаменателно е, защото след това хората започнали да се страхуват от Федулев и да признават, че вече е излязъл от първоначалните рамки. Ето така е в Русия — убиваш и започват да те уважават.

Някъде по това време Федулев взел назаем голяма сума пари от Якушев за друга сделка. Приключил я и спечелил много повече от това, което бил вложил. Но категорично отказал да си върне дълга. Якушев не го притискал, а след известно време нямало и как, защото на 9 май 1995 г. бил застрелян пред дома на къщата си пред очите на жена си и детето си.

Криминално разследване? Е, да, било образувано следствие №772801 и като основен заподозрян бил посочен Федулев.

И какво от това? Нищо. Дело с такъв номер прашасва в архивите и до днес. Все още не е приключено, по-точно никой нито е работил, нито работи сега по него. През следващите години ще бъдат образувани още много такива дела срещу Федулев и с тях винаги ще се случва едно и също нещо — тоест нищо. Всички в Екатеринбург, които са си имали вземане-даване с Федулев, знаят коя е най-печелившата инвестиция на Пашка: той е купил полицията в града и тя вярно го пази и от най-малките неприятности.

Точно в този период Руденко и Овчинников стават постоянни партньори на Пашка. Те му помагат да израсне до „уралски

индустриалец от нов тип“ и да увеличи богатството си. Естествено, с методите, опитани първо върху Якушев.

Един ден Федулев предлага партньорство на друг екатеринбургски олигарх — Андрей Соснин. Двамата събират финансовите си ресурси и правят поредица от спекулатии на уралската фондова борса, ненадмината и до днес по мащаби. Соснин става собственик на контролния пакет акции в най-големите предприятия в региона, или с други думи — на целия негов икономически потенциал. Тези предприятия са създадени от няколко поколения съветски хора, като се започне още от Втората световна война, когато най-важните фабрики от европейската част на СССР са евакуирани в Урал. Сред компаниите, чието управление Соснин и Федулев овладяват със спекулатии, са Нижнетагилският металургичен комбинат, Качканарският обогатителен комбинат (и двата международно известни), „Уралхиммаш“, „Уралтелефон“, рудоуправление Богословское и три хидролизни фабрики — в градовете Тавда, Ивдел и Лобва.

Разбира се, това е огромен успех за двамата бизнесмени, но какво става с държавата? Нито Федулев, нито Соснин имат намерение да развиват тези предприятия. Управниците на областта ги носеха на ръце и изобщо не ги питаха какви са им плановете за фабриките, само доволно очакваха своя пай от сделката. Корупцията достигаше нови висоти. Двамата партньори не оставиха никого разочарован. Поделиха откраднатото, защото точно тези хора не можеха да си позволяят да разгневят.

И тогава настъпи мигът, в който трябваше да си поделят остатъка: какво да вземе всеки от тях. Повтори се някогашният модел. Скоро след това Андрей Соснин беше застрелян. На 22 ноември 1996 г. беше образувано още едно следствено дело, този път № 474802, основният заподозрян отново беше Федулев и... нищо.

Не е хубаво да имаш връзки, ако не ти свършат работа точно когато трябва. Когато Соснин беше убит, приятелите на Федулев от полицията вече бяха сред най-заможните хора в Екатеринбург. Всички виждаха, че колкото повече заботят, толкова повече покровителят им Федулев успява в бизнеса. Дело № 474802 беше закрито. Дори не отиде в архива, просто беше забравено.

СПИРТНИ ВОЙНИ

Важно е, разбира се, да отбележим уралските фабрики, чийто контрол до края на 90-те години на XX век Федулев овладя, но той постигна много повече. Екатеринбург е преди всичко Уралмаш, това е най-важната му институция. Но не големият машинен завод „Уралмаш“, а организираният престъпен синдикат Уралмаш, най-голямата мафиотска групировка в Русия, стройна и силна армия със стриктна йерархия и представители на всички държавни нива. Едно е да подкупваш чиновници и да избиваш партньорите си, а съвсем друго — да се споразумееш с криминалните босове от Уралмаш. През 1997 г. Федулев успя да постигне и това. Той се съюзи с Уралмаш, за да купи акции в Тавдинския хидролизен завод. В този момент това беше много смислен ход от негова страна. Той живееше разточително и пак се оказа без пари заради хазарта, който играеше на фондовата борса. Уралмаш имаха пари, имаха нелегална банка. Единствената изненада беше, че се съгласиха да правят бизнес с Федулев, като го знаеха какъв мошеник е.

Федулев и босовете на Уралмаш се интересуваха от хидролизните заводи, защото в тях се произвежда спирт, от който се прави паленка. В Русия има голямо търсене на спирт, а производството му не струва нищо. Идеален начин за фантастични печалби срещу минимални вложения, и това са чисти пари, без кредити, без разкарвания по банки, пък и са невидими за данъчните.

И така Федулев и босовете на Уралмаш купиха 97 процента от акциите на Тавдинския хидролизен завод. След това продължиха да преобразуват собствеността по стандартния начин; двамата партньори основаха отделни фирми, на които бяха прехвърлени дялове от фабrikите, акциите бяха разделени и след това фирмите или се закриваха, или се заемаха с производство. В един момент стана ясно, че старият хидролизен завод вече не съществува.

Скоро след приключване на сделката Фадулев наруши споразумението за пропорционалност и дори не позволи на представители на Уралмаш да влязат в борда на директорите, а настани в него само свои хора.

Зашо? Искаше да е пръв сред първите и затова трябаше да се отърве от всички партньори, дори и от изключително влиятелния синдикат Уралмаш. Невероятно, но този ход му се размина. Босовете на Уралмаш не го застреляха, както се очакваше, а просто се снишиха.

Причината за тази снизходителност беше проста. Когато се сключи сделката за Тавдинския завод, Федулев не само имаше връзки в полицията, а на практика управляваше полицейските сили в цялата област. Радващо се на отлични лични контакти с губернатора Росел. И точно Пашка даваше последната дума за назначенията на най-високите полицейски постове, например избираше кой да оглави регионалната структура на Управлението за борба с организираната престъпност (УБОП), а това беше човекът, който би трябвало да преследва самия Федулев и организираната престъпност като цяло. И този човек се оказа Руденко. Пашка назначи и Николай Овчинников за шеф на полицията в Екатеринбург.

Обаче босовете на Уралмаш бяха от същото тесто, те също имаха свои връзки в полицията, с които да се противопоставят на Федулев. И накрая сплетоха рога. Един ден наемници на Уралмаш нахлуха в Тавдинския завод и превзеха собствеността под заплаха от оръжие. Федулев отвърна с пълна сила. Край фабриката се разположи специален отряд за бързо реагиране на УБОП, готов да предприеме действия.

Но срещу кого? Както се оказа — срещу други полицаи. Така във фабриката в Тавда се сблъскаха не биячите на Федулев и Уралмаш, а силите, които стояха зад тях. На страната на Федулев бяха Руденко и Овчинников с един въоръжен полицейски отряд. От другата страна бяха Уралмаш, подкрепени от началника на цялата областна полиция генерал Краев и офицерите под негово командване. С други думи, от двете страни на барикадата на нелегалното деление на държавната собственост бяха полицейски части, командвани от хора, чиято работа е да налагат спазването на закона.

Как реагира Министерството на вътрешните работи в Москва? Оттам представиха всичко като конфликт в самата екатеринбургска полиция, като личен сблъсък между генерал Краев, от една страна, и Руденко и Овчинников — от друга. Краев и Руденко бяха свалени от постовете си. Краев беше публично обвинен във връзки с престъпния синдикат Уралмаш, а Руденко бе изкаран жертва на непримиримата

борба за влияние между най-мощните криминални групировки в Урал. И тъй като е потърпевш, го преместиха в Москва, където министърът на вътрешните работи Владимир Рушайло го назначи за директор на московското поделение на УБОП! Оттогава това управление под ръководството на Руденко скандализира цялата столица.

Но да се върнем в Екатеринбург, където след Руденко остана вакантен пост. Попълването му бе уредено лично от Федулев. На мястото на Руденко дойде Юрий Скворцов, който е не само дясна ръка на Руденко, но от години му се доверява всичко за аферите на Федулев. Като първи заместник на Скворцов Федулев назначи някой си Андрей Таранов. За този човек в Урал се смята, че е полицейският покровител („чадър“) на Олег Флеганов — водещ доставчик на вина и концентрати в региона. Флеганов е ключова фигура в търговията с фалшиви водки, тъй като по-голяма част от нея се продава през неговите магазини. Другият заместник на Скворцов също беше избран от Федулев и това е Владимир Путяйкин. Неговата задача е да прочиства полицейските сили в цялата област. И той започна с уволнение на всички, които имат да кажат нещо против мафията или отказват да работят под егидата на Федулев.

Сервилният Путяйкин се зае ентузиазирано с работата си. Ще видим само един прост пример за това. Веднъж Скворцов поискал от Путяйкин документални доказателства кой в полицията работи срещу Федулев. Путяйкин нямал такива. Същата вечер завел вкъщи един млад служител на УБОП, напил го и го накарал веднага да издаде всички свои колеги, които били против Федулев и неговите хора. Младият офицер отказал да стане негов информатор и по всичко личи, че Путяйкин го е накарал да се застреля със собствения си пистолет.

Чувам как читателят възклика: „Това не е за вярване!“

Появявайте ми, истина е. Точно така по времето на Елцин се роди и узря организираната престъпност. А сега при Putin тя определя какво да се случва в държавата. И точно тези силни, влиятелни и супербогати хора има предвид президентът, когато казва, че е изключено всякакво преразпределение на собствеността и че всичко трябва да остане както си е. Putin може да е и цар, и господ в Чечня, да наказва и помилва, но се страхува от тези мафиоти. Ролята на парите тук надхвърля представите на повечето от нас и цената на

живота и човешкото достойнство са нищо, когато печалбите се измерват в милиони.

НЕДОСЕГАЕМИТЕ

С възхода на групировката на Федулев в Урал спряха да живеят „по правилата“, както се казва на престъпнически жаргон, намерил такава благодатна почва в Русия, че дори президентът го използва в своите речи.

Попитах хората по улиците на Екатеринбург кого уважават: губернатора Росел? Федулев? кмета Чернецки? Отвърнаха ми: Уралмаш. Свариха ме неподгответена, затова ги попитах как могат да уважават престъпници. Отговорът беше прост: „Живеят си по техните си престъпни правила, но поне имат някакви. А новите престъпници не се съобразяват с нищо.“

Ето докъде стигнахме: руснаците да предпочитат една мафия пред друга, защото последната е по-лоша от предишната.

Да се върнем към 1997 г., когато Федулев държи екатеринбургската полиция в ръцете си и печели от продажба на нелегална водка. Продължава да играе на фондовата борса и мами една московска фирма. Но това не е обикновена западнала фирма, а част от консорциум на известен столичен олигарх, който спонсорира Елцин и семейството му. В онези времена да го мамиш беше равнозначно на самоубийство. Фирмата два пъти подава оплакване до Свердловското поделение на УБОП, но всяка информация, която може да злепостави Федулев, потъва там, а следствието отказва да образува дело. Чак след намеса на главния прокурор е образувано дело № 142114, и то в Москва, не в Екатеринбург. Федулев се скрива. Издадена е заповед за общонационално издирване.

Помните ли Юрий Алтшул, бившия шпионин, съветник на Федулев? И че всички, които го познават, говорят само хубави неща за него, че е почен човек, държи на думата си и не се страхува от нищо?

Дори след като основава своя детективска агенция и охранителна фирма, той продължава да дава сведения на руските служби за сигурност. Той информира главния прокурор и ФСБ задвижва няколко големи колела от уралския подземен свят, които се намират зад

решетките. Алтшул си имал една фикс идея — борбата срещу групировката Уралмаш. Въпреки че изглежда доста странно на пръв поглед, но точно това го накарало да се присlamчи към Федулев.

Изправен пред заповед за общонационално издирване и наясно с манията на Алтшул, Федулев го повикал на разговор. Страхувал се, че по време на принудителното му отсъствие Уралмаш ще овладеят другите два хидролизни завода в Свердловска област, на които и той бил хвърлил око. Федулев помолил Алтшул да защити с всички достъпни средства неговите интереси от Уралмаш. В отплата му обещал 50 процента от печалбите на завода в Лобва, който точно в този момент сменял собствеността си.

И Алтшул отишъл в град Лобва, в който нямало нищо друго, освен хидролизния завод. Там заварил мрачната гледка на едно напълно унищожено предприятие. И нямало как да не се запита защо Федулев купува толкова много акции в него.

Преди Федулев да се включи в играта, заводът в Лобва работел доста добре. После обаче Фадулев започнал да прехвърля собствеността му на свои подставени компании, които произвеждали и продавали спирт нелегално. Парите от продажбите, естествено, се връщали в завода през сметките на тези компании, но не изцяло. Така месец след месец Федулев източвал предприятието.

Когато Алтшул пристигнал в Лобва, работниците не били получавали заплати от седем месеца. Заводът бил на крачка от фалита. Тъй като целият град се развивал около предприятието, той също затъвал без него.

Точно тогава Алтшул решил да действа на своя глава, а не от името Федулев. Дал дума на работниците, че ще възстанови реда и че като начало няма да пуска двама души да прекрачат прага на завода. Това били Сергей Чупахин и Сергей Лешуков, хората на Федулев.

Чупахин и Лешуков са бивши офицери от отдела за тежки престъпления на областната дирекция на вътрешните работи. Освен това били лични приятели на Василий Руденко и „колеги“ на Николай Овчинников. Напуснали полицията, за да се грижат за финансовите интереси на бизнеса на Федулев.

Минало известно време преди да арестуват Федулев. В Москва, естествено. Дори от килията си правел всичко възможно, за да контролира събитията в Екатеринбург. Полицайт, над който имал

влияние (Руденко вече бил в Москва), уредили да доведат по нареждане на Федулев Алтшул на свидѣдане. На тази среща Федулев настоял той да върне управлението на завода на Чупахин и Лешуков. Руденко поискал това от Федулев, тъй като не искал да губи печалбите си.

Но Алтшул отказал и се върнал в Екатеринбург, а Руденко го последвал. Извикали го в УБОП на разговор и там Руденко настоял да се откаже от завода в Лобва.

Алтшул отново категорично отказал. Два дни по-късно на 30 март 1999 г. бившият военен шпионин бил застрелян в собствената му кола. Образували следствено дело № 528006. Отново основният заподозрян бил Федулев. За трети път го подозирали в поръчково убийство, но можете да се досетите какво последвало. Нищо. Дело № 528006 било захвърлено на някоя полица също като другите.

Сметките на Федулев били съвсем прости: като премахне Алтшул от пътя си, фабrikата става негова. Алтшул обаче бил оставил свой приятел да го замества в Лобва — Василий Леон, друг бивш шпионин и ветеран от специалните служби. Леон категорично отказал да изпълни нареджданията на хората на Федулев да се оттегли.

Триото Руденко-Чупахин-Лешуков предложили на Леон компромис, или по-скоро сделка — Леон остава като директор, но Чупахин и Лешуков се връщат, за да управляват продажбите на спирт, а това било най-важната част. Те не молили Леон да се съгласи, те направили всичко възможно, за да го сплашат. Бил официално привикан при самия Скворцов, шефа на УБОП, „назначен“ от Федулев, който с всички средства се помъчил да накара Леон да се подчини. Междувременно Руденко отново бил повишен и преместен в Главното следствено управление на Министерството на вътрешните работи.

Третият човек, който притискал Леон, бил някой си Леонид Феско, приятел на Руденко и висш полицай от Свердловска област. Феско щял скоро да заминава за Москва, за да поеме управлението на така наречения Фонд за защита и подпомагане на УБОП в Свердловска област. Този фонд е известен с това, че пере незаконно придобити печалби и подкупи. Такива „фондове за защита и подпомагане“ са създадени от господи като Федулев в средата на 90-те години на XX век. Огромна част от тях съществуват и до днес.

По-късно Феско става заместник на Федулев по сигурността и дисциплината в предприятието, които неговата мафия контролира. При спешни случаи, ако конкуренцията се горещи, работата на Феско била да мобилизира специалните полицейски части, които да потушат проблема. Той бил и човекът, който ръководел завземането на „Уралхиммаш“ през септември 2000 г.

През 1999 г. обаче Василий Леон се опънал на всички. Но през декември същата година агентът на УБОП Евгений Антонов, човек от непосредственото обкръжение на Скворцов, застрелял личния асистент на Леон, който надзирвал продажбите на спирт в завода в Лобва. Според официалното писмено становище за събитията, довели до убийството на колегата му, което самият Леон веднага дал на ФСБ, пише:

„В средата на февруари (2000 г.) разговарях със Сергей Василиев, началник отдел в УБОП. Той се оплака, че чрез присъствието си в завода в Лобва съм лишил УБОП от финансиране. Освен това каза: «Ти отне хранилката на ФСБ, УБОП и другите специални служби в областта.» Василиев категорично настоя да работя за тях. Попитах го в какво се състои тази работа, а той отвърна: «Да носиш тук пари!»“

Всеки ред от доклада на Леон говори за престъпление, за което поне трябва да бъде заведено следствено дело. Но всичко отново е потулено. Жалбите на Леон до Главна прокуратура, Министерството на вътрешните работи и самия президент Путин не предизвикаха абсолютно никакви реакции.

Но пък беше проявена голяма загриженост за съдбата на Федулев. През януари 2000 г. по лична заповед на Василий Холмогоров, заместник главен прокурор на Русия, Федулев е освободен от ареста. Просто ей така.

При завръщането му в Екатеринбург властите го посрещнат като победител. Губернаторът го обсипва с почести. По инициатива на Росел Федулев е обявен за Предприемач на годината в Урал. След престоя си в ареста, убийството на Алтшул, заплахите срещу Леон и

угбийството на колегата му, Федулев придобива високия статут на „водещ индустрискиец на Екатеринбург“. От този момент нататък уралските медии започват да използват това определение, когато пишат за него. Малко по-късно Федулев е избран в областния съвет и така получава имунитет като съветник.

Ако отстъпим за миг и погледнем нещата отдалече, какво виждаме? Федулев е уралски олигарх, член на областния законодателен орган, едър собственик. Но най-важното е, че основава това, което руският Наказателен кодекс нарича организирана престъпна група. До есента на 2000 г., когато е превзет „Уралхиммаш“, с което започнахме, групировката на Федулев има всички характеристики на мафия. Единственият проблем е, че Кръстника е в затвора и докато е там, заводите и комбинатите му започват да му се изпълзват от контрол. Групировката се паникьосва: „Ами нашите пари?“ И тогава Федулев е освободен.

НОВАТА СДЕЛКА

Освобождаването на Федулев е повратна точка в съвременната история на Урал. Дори още преди да се завърне в Екатеринбург, веднага щом хората научават, че е пуснат, и преди многобройните прегръдки от Росел хората, които разбират какво става, се усетиха, че има нещо мътно. Задаваше се ново преразпределение на собствеността и Федулев щеше да бъде използван като острие. Не беше освободен просто ей така, а за да свърши нещо важно. Той със сигурност щеше да си върне това, което е държал преди, но и тези, които работеха за него (а и вероятно тези, за които той самият работеше) щяха да получат своя дял.

И Федулев не ги разочарова. Първата му задача след освобождаването беше да установи отново контрол над Хидролизния завод в Лобва.

Ето как го направи. Както пише Василий Леон в изложението си до ФСБ: „Федулев ме информира, че преди проблемите са се решавали чрез съда: приватизация, придобиване на акции. Сега обаче те бяха разрешени със сила.“

Докладът на Леон е с дата от февруари 2000 г. По това време той подава до ФСБ писмена молба за помощ срещу мафията. Моли да бъде защитен от изнудване от страна на организираната престъпност. Първо го изнудват служители на регионалния отдел на УБОП, които го натискат да напусне завода в Лобва и да го отстъпи на Федулев. После е изнудван от самия Федулев, който след излизането си от ареста иска от Леон не само да напусне поста, но и да му плати 300 000 долара компенсации.

Молбата на Леон остава без отговор. Държавата се отрича от закона и оставя завода да бъде разкъсан от мафията.

На 14 февруари Федулев решава да свика съвета на кредиторите на предприятието. Прави го с лични покани, въпреки че няма това право по закон. Целта му е да притисне настоящото ръководство на завода и да го замени с ново от свои хора.

Успява да склони само двама от петте основни кредитори да го подкрепят. Тогава се появява фалшиво пълномощно от трети кредитор и така кворумът е осигурен. „Съветът“ приема решението, което Федулеи иска: събранието на кредиторите да се проведе не в Лобва, а в Екатеринбург в неговия офис. Никой не си правеше илюзии защо точно там. Ако някой от истинските кредитори внезапно се появи, трябва да бъде държан настрами, а с един кордон около офиси това би било лесна работа.

Когато денят на събранието наближи, Руденко долетя от Москва. Основният проблем, който двамата е Федулев трябваше да разрешат предварително, беше какво да правят с Леон.

Двайсет и четири часа преди събранието, на 17 февруари, Федулев праща двама свои служители в УБОП. Тези господи, Пилшчиков и Наимушин, са добре познати там, тъй като от години ходят на разпити като заподозрени физически извършители на убийството на един от партньорите на Федулев. В този случай обаче Пилшчиков и Наимухин отиват, за да напишат показания срещу Леон, в което твърдят, че той ги е рекетирал да му дадат 100 000 долара. Само за час, с непозната за руската правоохранителна система скорост, срещу Леон е повдигнато обвинение и естествено, това става без предварително следствие, протоколирани разпити и проверяване на фактите. По същото време по улиците на Лобва патрулира полицейска

кола и от нея се хвърлят флаери, на които пише, че Леон се крие от властите и вече не е директор на предприятието.

Идва и денят на събранието на кредиторите в офиса на Федулев. Започва както си му е редът, с регистрация. Входът, коридорите и кабинетите са под постоянно наблюдение от унiformени полицаи, въоръжени с автомати, все момчета от УБОП. На пръв поглед нищо не може да провали стратегията на Федулев.

Но тогава се случва нещо непредвидено. Галина Иванова, представител на заводския профсъюз, която има право да присъства на събранието от името на работниците, изведнъж вади пълномощно от чантата си. Оказва се изключително ценен документ от основния кредитор. Докато се криел, Леон успял да организира това. Пълномощното е за 34% от гласовете, затова гласуването на Иванова ще определи изхода.

Фадулев издава нареддане и Иванова е прибрана в УБОП от цивилни офицери на управлението, които са се смесили с тълпата в залата. Държана е там точно три часа и двайсет минути, докато Федулев не се обажда, за да каже, че регистрацията е приключила.

Заместник на Василий Леон е Александър Науджюс. Ето откъс от официалното му изложение до ФСВ, в което описва събитията от вечерта след събранието.

„Пристигнах в завода около 22.30 часа. Към 1.30 часа си легнах. Събудиха ме в 4.30. Вратата към кабинетите на ръководството беше разбита, както и решетките на прозорците. Имаше много въоръжени мъже, около 30 коли и един автобус. Пуснаха ни в кабинетите на ръководството, където охранителите на завода стояха с вдигнати ръце. Пазеха ги мъже с автомати в полицейски униформи. Лейтенантът от УБОП Олешкевич седеше до масата. Влязох в кабинета на търговския директор и там беше Федулев. Попитах: «На какво основание е тази окупация?» Показаха ми протокол от събранието на кредиторите и договора с новия директор. Договорът не беше автентичен.“

Съвместната операция на Федулев и областния отдел на УБОП за незаконно завземане на хидролизния завод в Лобва се увенчава с успех — чрез драстични нарушения на закона и превишаване на правата на държавни служители.

Ако погледнем назад от сегашната 2004 г., четвъртата от така наречената „диктатура на закона“, можем да попитаме — кой е привлечен под отговорност? Никой. Поне досега. Днес заводът в Лобва влачи мизерно съществуване. Федулев го е източил и се е преместил на следващия. Както можеше и да се очаква. След като през 2000 г. си върна предприятието и получи купища пари от него през следващите месеци, вече нищо не можеше да го спре и той се насочи към пазара на полезни изкопаеми. Първа точка в новия му дневен ред беше Качканар.

КАЧКАНАР

Международно известният Качканарски обогатителен комбинат е едно от националните богатства на Русия. Той е сред малкото предприятия в света, които добиват желязно-ванадиева руда. Неговата продукция осигурява суровина за доменното леене. Поне в нашата страна без него не може да бъде произведена и една железопътна релса.

В средата на 90-те години на ХХ век и той като много други важни руски предприятия премина през поредица от приватизационни процедури, които го осакатиха финансово. Положението се влоши особено много през 1997/8 г. По това време Федулев става председател на борда на директорите — винаги го прави, когато иска да съиспе някое предприятие, като го обгради със своите собствени подставени фирми. Към края на 1998 г. вече е довел комбината до ръба на фалита, но арестът на уралския приемач на годината дава глътка въздух, тъй като тогава акционерите получават възможност да се намесят активно. Наемат екип опитни мениджъри под ръководството на Джалол Хайдаров и на сцената се появяват големи инвеститори.

През 1999 г. предприятието е преобразено. Производството се повишава до проектната си мощност, покачва се и стойността на чистите активи, работниците отново редовно получават заплати.

Качканар много прилича на Лобва. Градът се развива около комбината, в който работят 10 000 души, или почти цялото население.

Резултатите от оздравителната програма са очевидни — акциите на предприятието отново започват да се търсят на фондовите пазари.

Почти всеки областен губернатор има в антуража си човек, какъвто беше Путин за Елцин — проницателен и лоялен последовател, обявен от покровителя си за наследник, който ще трябва да покрие гърба на предшественика си, когато той слезе от политическата сцена, и да осигури бъдещия му финансов просперитет и лична сигурност.

За губернатора на Екатеринбург този човек беше Андрей Козицин, медният крал на Урал, който държеше медно обогатителните заводи в областта. С приближаването на изборите за губернатор хората в Екатеринбург станаха свидетели на експанзията на „медния“ Козицин и в черната металургия под патронажа на Росел, разбира се. Той нямаше да бъде вечно губернатор, затова с приближаването на изборите се зае да концентрира всички най-апетитни хапки от уралската индустрия в ръцете на един човек — Козицин.

Както може би си спомняте, едно от първите посещения на Федулев в Екатеринбург след освобождаването му от ареста беше при губернатора Росел. Не знаем точно за какво са си говорили, но веднага след аудиенцията Федулев дава на доверително управление на Козицин всичките си акции от две предприятия — Качканарския обогатителен комбинат и Тагилския металургичен комбинат. По всяко личи, че това е сделка между Федулев и губернатора. Федулев си е купил правото да върши каквото си поисква в областта, а Козицин се е настанил в Качканар.

Трябва да отбележим, че към този момент Федулев притежава само 19 процента от акциите на Качканарския комбинат и дори те са малко под съмнение, както ще видим по-нататък. Дяловете, дадени на доверително управление на Козицин, не осигуряват контрол, което значи, че няма да е лесно да се спусне с парашут директор по негов избор. Ръководството, начело с Хайдаров, се противопоставя на инвазията на Федулев и Козицин и зад него стоят собствениците на 70% от акциите.

Какво следва? Узурпаторите си пробиват път със сила. На 29 януари 2000 г. Качканарският комбинат е превзет от въоръжени мъже. Има престрелки, подправени документи и в цялата бъркотия активно

участват правоохранителните органи. Въщност става въпрос за повторение на сценария от хидролизния завод в Лобва. Губернаторът Росел помага, като не прави нищо, също както в Лобва. Призори на 29 януари комбинатът се сдобива с нов директор, а Андрей Козицин и Павел Федулев се разхождат собственически из празните кабинети на ръководството. Вълкът козината си мени, но нрава — не.

Беше ясно обаче, че властта на кукувиците ще продължи само до първото събрание на акционерите, което просто щеше да ги изхвърли. Затова те решиха, първо, да не позволяват да се свика събрание на директорите, и второ, да доведат предприятието до фалит колкото се може по-бързо, за да лишат акционерите от власт. Според руското законодателство, ако едно предприятие бъде обявено в неплатежоспособност, акционерите стават собственици без право на глас.

Федулев и Козицин предотвратили събранието с метод, успешно прилаган от нашата държава в Чечня. Те просто блокирали всички входове и изходи на града. Акционерите и изгоненото ръководство били спирани от полицейски патрули. Как това станало възможно? Лесно! Кметът на Качканар Сухомлин издал извънредна заповед № 14, с която се забранявал достъп на „граждани от други населени места“. Всички акционери и мениджъри на комбината не били от Качканар.

Това, разбира се, било абсурдно, но този фарс наистина се случил. Събрание на акционерите не се състояло и съучастниците се заети да изпълняват и втората точка от плана си: да банкротират Качканарския комбинат.

Как трябало да стане това, като се има предвид, че предприятието работело много добре? Козицин взима от банка „Московски делови свят“ кредит от 15 miliona долара, обезначен с активите на комбината. Нямал никакви проблеми да го получи, защото кой не би искал да докопа Качканарския комбинат? Прибира парите и издава запис на заповед от името на дружеството. Но не инвестира сумата в Качканар, а в друга своя фирма — „Святогор“, която също се намира в Свердловска област, привидно за да създаде смесено предприятие. Следващата стъпка е Козицин фиктивно да прехвърли записа на заповедта към „Святогор“.

Но защо „фиктивно“ и „привидно“? Защото нищо от това въщност не се случва. Всички тези трансфери са „виртуални“, а

записът на заповед накрая се озовава в ръцете на малка подставена фирма. Тя е регистрирана на адрес, на който се намира скромен апартамент в Екатеринбург, принадлежащ по всички документи на дама, която никой не успява да открие. И тази виртуална дама за един миг се превръща в най-големият кредитор на най-влиятелния производител на ванадий в света. Как? Фирмата фантом купува записа на заповед за 40 процента от номиналната ѝ стойност и веднага изисква от предприятието плащането ѝ на 100 процента. И обявява комбината в несъстоятелност, тъй като той не може да се издължи по собствения запис на заповед на сто процента от номиналната и стойност. Така тази призрачна дама овладява 90 процента от гласовете на събранието на кредиторите. Цялата измама се извършва най-нагло под носа на областната управа.

Нагло е създаден подставен кредитор.

Нагло са фалшифицирани документите за задължнялост.

Нагло е извършена и кражба на милиони долари от истинските собственици на предприятието, които се оказват без никакво право на обезщетение или възстановяване на инвестициите си.

Докато всичко това се случва, областният отдел на УБОП осъществява денонощи дежурства в Качканар, за да предотврати неприятни појави като тази на Галина Иванова от профсъюзите. Охраната е същата като при завземането на завода в Лобва.

Когато никой не спира крадеца, той става още по-безочлив. Което ни връща в „Уралхиммаш“. След Лобва идва ред Качканар, а след Качканар — на „Уралхиммаш“. През септември 2000 г. предприятието е превзето с оръжие по абсолютно същия сценарий. През 2001 г. тихо се сменят акционерите, като се обявява несъстоятелност, докато властите отново си затварят очите и съдействат. Това е „овладяната демокрация“, за която Путин говореше.

Или може би е по-правилно да го наречем див капитализъм, овладян от мафиотските структури, които разполагат с полицията, с корумпираната бюрокрация и корумпираната съдебна система както си искат.

УРАЛСКИЯТ СЪД Е НАЙ-ПРОДАЖНИЯТ СЪД В СВЕТА

Да си спомним, че в нощта след завземането на „Уралхиммаш“ Федулев и поддръжниците на сваления директор си размахваха взаимно купчина изключващи се съдебни решения.

Те не бяха подправени. Още от пръв поглед към документите, свързани с „Уралхиммаш“, Качканарския комбинат и завода в Лобва, се вижда, че въоръжените нахлувания са разпоредени от съдилища в Свердловска област. Виждаме, че определени съдии отсъждат винаги в полза на едната страна, а други — винаги в полза на техните опоненти. Сякаш няма закон, няма конституция. Докато мафиотските групировки водят престрелки за разпределение на територии, в съдебната система бушува истинска гражданска война. Съдът се използваше и продължава да се използва, за да взима решения в полза на едната или другата страна на мафиотската барикада.

Ето откъс от писмото до Вячеслав Лебедев, председател на Върховния съд на Русия, изпратено от И. Казников, заслужил деятел на Руската федерация, бивш председател на Октябрърския районен съд в Екатеринбург, и В. Никитин, бивш председател на Ленинския районен съд в същия град:

„В продължение на години Овчарук [Иван Овчарук, председател на Свердловския областен съд от съветско време досега] участва директно във формирането и обучението на юридическата колегия в Урал, лично избира и контролира подбора на всички съдии. Без неговото одобрение нито един кандидат не се назначава за съдия и никой вече назначен не може да получи удължаване на правомощията си. А съдиите, които не успеят да му се харесат, са изтиковани от системата и се подлагат на гонения. Принуждавани са да напускат работа, на тяхно място се назначават хора без квалификация и опит, но уязвими по някакъв начин и затова манипулируеми. В момента огромен брой висококвалифициирани съдии, работили дълги години и придобили огромен опит, притежаващи важни качества, като високи морални принципи, неподатливост към корупция и кураж, са принудени да напуснат съдебната система. Единствената

причина за това е, че ако ти самият не си корумпиран, ще ти е много трудно да работиш нормално под ръководството на Овчарук.“

Какви качества трябва да притежава добрият съдия според Овчарук?

Анатолий Крижски, който доскоро беше председател на Верх-Исетския районен съд в Екатеринбург, е не само „добър“, той е „най-добрят в професията“.

Години наред точно Крижски лоялно се грижи за интересите на Иван Овчарук. Какво включва това?

Верх-Исетският съд е най-странныят в града. На неговата територия се намира екатеринбургският затвор, което означава, че по закон той разглежда всички дела за промяна на мярката на неотклонение на лишените от свобода. Всички в града знайат, че основният фактор за решението дали да се променят условията за задържане не е същността на престъплението, не какво е извършил подсъдимият и дали представлява заплаха за обществото, а нещо много по-просто — парите. Престъпник от мощна мафиотска структура обикновено прекарва по-малко време в затвора от другите. Неговите другари просто го откупват.

Това води до финансов просперитет на определени съдилища. Руските районни съдилища са по принцип бедни като църковни мишки. Страдат от хроничен недостиг на средства, нямат дори достатъчно хартия и ищците си носят сами. Съдийските заплати едва стигат да се свържат двата края. Но картинаката във Верх-Исетския съд е съвсем различна. Сградата му е заобиколена от джипове, мерцедеси и фордове за по няколко хиляди долара. Хората, които слизат от тези коли сутрин, са скромни районни съдии със заплати от по няколко хиляди рубли. Една от най-лъскавите коли пред съда е на Анатолий Крижски.

Крижски е много близък с Павел Федулев. Години наред той лично председателства делата, в които по някакъв начин е замесен Федулев. Никога не си позволява даувърта или да се заплете в бумащина. Винаги разглежда делата на Федулев по „бързата процедура“ и не позволява нищо да го забави — нито нуждата от

призоваване на свидетели, нито въпросът дали решението му е съобразено със закона. Например ако Федулев помоли Крижски да се произнесе, че определени акции му принадлежат, Крижски не се тревожи дали има доказателства, както се изисква в такива случаи. Той просто заявява: „Тези акции принадлежат на Федулев.“ И с тези решения под мишица Федулев се появява в „Уралхиммаш“ след въоръженото нахлуване.

Друг любопитен детайл е, че поръчковите решения на Крижски понякога усъдливо се взимат в уютния офис на клиента. Крижски ги пише не в съдебната зала, както изрично изисква законът, а в кабинета на Федулев. Понякога дори не ги съставя той, а адвокатът на Федулев със собствения си почерк и Крижски само се подписва.

Когато през есента на 1998 г. Федулев има проблеми с Главна прокуратура заради измама на московска компания, Крижски отлита за Москва, придружен от адвоката на Федулев, за да се види с главния прокурор Юрий Скуратов и да настоява наказателното преследване срещу Федулев да спре. Скуратов и Крижски са приятели от деца, прокурорът го приема лично и незнайно как случаят след това е приключен. Когато Крижски се връща в Екатеринбург, го посреща съпругата на Федулев. Тя не крие, че му е благодарила за услугата, а той пък не крие колко е доволен от нейната благодарност. Няколко дни по-късно си купува нов форд експлорър^[1].

На западния читател може да му се стори, че това не е кой знае какво, защото си мисли, че председателят на районен съд едва ли е бедняк и не е изненадващо, че кара такава кола. Но в Русия ако един съдия може да си позволи подобен автомобил, това означава две неща: или току-що е получил голямо (по нашите стандарти) наследство, или взима подкупи. Просто няма трето възможно обяснение. У нас форд експлорър могат да си позволят само видните бизнесмени, а според закона на председателя на районния съд не е позволено да има бизнес. Форд експлорър струва колкото съдийска заплата за 20 години.

А и това не беше последното чудодейно сдобиване на Крижски с много пари. Не мина и месец и Федулев отново има неприятности с Главна прокуратура. Крижски отлита да говори със Скуратов, но този път не към Москва, а в черноморския курорт Сочи, където магистратът е на почивка. И облаците, надвиснали над главата на Федулев, отново

се разпърьсват. А Крижски сменя вече станалия скандален в града форд експлорър с мерцедес 600 — символа на „новите руснаци“.

За празненствата за рожденияте дни на Крижски говори цял Екатеринбург. На тях всичко се лее като из ведро и могат да се сравнят само с разточителността на богатите дореволюционни търговци. В тези дни съдът се разпуска и по заповед на председателя вратите се заключват. Крижски наема ресторант в центъра на града, навсякъде хвърчат пари, леят се порои от водка. Пред очите на изключително бедното градско население почти всички местни бюрократи му отпускат края. И какво им пука на тези пиещи и танцуващи хора, че един съдия не бива да се държи по този начин? Защото това не само е в разрез с неписаните правила на приличието, но и върви против закона. Законът за статута на съдиите в Руската федерация недвусмислено изисква магистратите да спазват прилично поведение извън съда, да не говорим за държанието им през работно време. Те трябва да избягват всякакви лични контакти, които могат да се отразят негативно на репутацията им, и винаги да бъдат изключително предпазливи да не опетнят образа на съдебната система.

Как да си обясним факта, че Крижски с неговите връзки с Федулев и подобни нему е любимец на председателя на областния съд Иван Овчарук? Какво става? На всяко събиране Овчарук подчертава, че Крижски е един от най-добрите съдии в Урал.

Истината е, че почти всички, които живеем днес в Русия, сме родени в Страната на съветите и до различна степен сме се съобразявали със съветските правила за приличие. Дълбоко в личността на Овчарук са вградени старо съветско мислене и манталитет. С други думи, той е типичен съветски съдебен кадър. През целия живот му е втълнявано, че не трябва при никакви обстоятелства да влеза в конфликт с вишестоящите. Свикнал е да прави само това, което му се каже, да изпълнява заповеди на началници, дори да се опитва да отгатва настроенията им по начина, по който си свиват веждите. Това не е журналистическо преувеличение. Това е точно описание на съветския тип сервилност. Овчарук е нашето наследство от миналото, човек, чиято кариера се е развила така добре, защото никога не е подлагал на съмнение мнението на вишестоящите, без значение колко е незаконно или глупаво.

Когато настъпват новите времена, а заедно с тях демокрацията и капитализмът, свидетели твърдят, че в един момент Овчарук е изпаднал в паника. На кого ще служи сега?

Но скоро объркането му изчезнало. Много бързо го спасил типичният съветски нюх, с който надушвал на кого е най-изгодно да се служи и кои са новите силни на деня. Овчарук си изbral двама царе. Първият бил новопоявилият се свят на бизнеса, който трупал капитали. Вторият — държавната бюрокрация, която — колкото и да се оплаквали хората — си оставала монолитна както винаги и твърда като скала. За Овчарук неин представител бил губернаторът Росел. И тъй като тези двама царе били свързани от нежно приятелство в Екатеринбург и покрай стария Уралмаш се появяvalа новата мафия, Овчарук нямал повече колебания: той започнал да служи на Росел и Федулев.

Екатеринбург се отървал от Крижски като председател на Верх-Исетския районен съд чак в края на 2000 г. Работата била мътна и краят — съвсем незадоволителен.

В Областната дирекция на ФСБ много добре знаели, че Крижски обслужва от дълги години криминалната дейност на Федулев в Урал, но агентите на службата не успявали да го хванат с подкуп. Накрая му назначили тайно (и незаконно) денонощно наблюдение и председателят на Верх-Исетския районен съд бил уличен в... педофилия. ФСБ представили доказателствата на самия Крижски, на покровителя му Овчарук и на Росел. Какво станало? Крижски се пенсионирал с достойнство. Никакъв обществен скандал не се случил. Не му били отнети магистратските привилегии. Бил назначен за юридически съветник на кмета на Екатеринбург и това било всичко.

А какво се случва със съдиите, които не искат да участват в превръщането на независимата съдебна система в напълно подвластна на престъпния подземен свят?

През последните години повечето съдии в Екатеринбург не са много говорчиви. Тези, които решат, че не искат да служат на престъпните групировки, са отстранявани от системата, търсят обиди и унижения.

Олга Василиева е съдия от единайсет години, което си е солиден стаж. За околните тя е спокоен и уравновесен човек, от тези, които

отказват да прокарват съдебни решения и предписания за нуждите на Федулев да си играе неговата игра. Василиева работи в същия Верх-Исетски районен съд, където е и Крижски, и е подложена на огромен натиск, който включва заплахи за живота ѝ и семейството ѝ. Но тя остава непреклонна, никога не се огъва и отхвърля молбите не само на Федулев, но и на Крижски, който често я моли да освободи някого от неговите престъпни протежета от ареста, като му промени мярката за неотклонение.

Чашата прелива, когато при Василиева постъпва жалба срещу председателя на областния съд Иван Овчарук. Крижски настоява тя да бъде оставена без последствия, за да не се създава прецедент. Ищите са граждани от Екатеринбург, чието дело необяснимо се бави от Овчарук. Той все няма време да погледне молбата им до съда, защото е насочена срещу висши чиновници в администрацията на губернатора Росел.

За град под ботуша на мафията като Екатеринбург, където е всеизвестно, че отклонението от правата линия при подобни случаи обикновено свършва не със скандал, а с разстрел, да приемеш такава жалба си е жива революция. Даже не е за вярване. Други районни съдилища биха си спестили главоболията и биха отказали дори да регистрират подобна молба, въпреки че по закон нямат право.

Но системата си отмъсти жестоко на Олга Василиева за това, че реши да разгледа молбата, както постановява законът. Не само че беше уволнена, но и безкрайно унижавана. При уволнението към досието ѝ са прибавени писмени жалби от престъпните протежета на Крижски, които отказала да пусне от ареста. Жалбите са писани от задържаните на официални съдебни бланки, които може да са получили само ако Крижски им ги е занесъл лично в затвора. Василиева е принудена да започне безкрайни обиколки по институциите, за да доказва, че обвиненията се неверни и че е съдия, а не чайник. Върховният съд я върна на работа чак след година, но дори и тогава изпитанията ѝ не бяха свършили. Върховният съд заседава в Москва, а тя практикува в Екатеринбург, където останала напълно сама. Веднага щом пристигнала, предала на Крижски решението на Върховния съд, но той пак не ѝ позволил да се върне на работа и написал официално изложение срещу нея до Областната съдебна колегия. В него се казвало, че макар да е възстановена на работа, Василиева „не е успяла

да се поправи“ — формулировка, обикновено използвана за затворници.

Правата на руските съдии се подновяват периодично и се преназначават, затова се нуждаят от препоръка от Колегията в своята република или област. След нея следва едно до голяма степен автоматично назначение с указ на президента. Но в този случай и Овчарук застанал зад отрицателното изложение на Крижски и колегията излязла с решение, че няма да препоръча Василиева за подновяване на правата ѝ като съдия.

Излишно е да казвам, че никой в тази марионетна колегия не направил и най-малък опит да провери фактите. А те почивали на обвинения от осъдени престъпници и Върховният съд току-що ги бил отхвърлил като несъстоятелни.

Олга Василиева е смела и принципна жена. Тя, естествено, още веднъж обжалва пред Върховния съд и настоя за справедливост. Пропиля години от живота си в тази изтощителна битка, а и през цялото това време не ѝ даваха да работи за доброто на държавата.

Можем ли да очакваме мнозинството съдии да изберат да следват пътя на Олга Василиева? Много магистрати от Екатеринбург коментираха, но ме помолиха да не публикувам имената им при никакви обстоятелства: „Предпочитаме просто да подпечатваме решенията, които Овчарук иска от нас, вместо да се окажем в положението на Олга Василиева.“ Знаят много ужасни истории със свои колеги. Една от тях е тази на друг екатеринбургски съдия Александър Довгий.

Прегрешението на Довгий е същото като на Олга Василиева — пренебрегва нареждане на Крижски да освободи от затвора негово протеже. Няколко дни по-късно съдията е зверски пребит с метални прътове на улицата. Полицията отказва дори да започне да търси нападателите, макар че по принцип разследва много внимателно покушения срещу магистрати. Довгий дълго лежи в болница, излиза инвалидизиране и се връща на работа, но работи само по разводи. Помолил да не му дават никакви други дела.

„При сегашните обстоятелства за професионализъм се смята умението да нямаш собствено мнение. Хора, които

не могат да се отърсят от болневишките си методи, са назначавани в името на държавата да въздават справедливост. Те заканително размахват пръст и не виждат нищо нередно в това да оказват натиск за прокарването на точно определена присъда. Искат отчет от съдии, като ги изправят пред съвременните партийни активисти от колегията. Не смятат за нередно да осъждат и помилват от наше име, но с тяхната ръка...“

Това е написано от обещаващ млад съдия, който също ме помоли да забравя името му, тъй като е притискан от Овчарук и Крижски по същия начин като Василиева. Той се поддал и просто напуснал. Написал тези редове в писмо до Крижски, което му приложил към оставката си. И добавил: „Настоявам молбата ми да бъде разгледана в мое отсъствие.“ След това напуснал Екатеринбург завинаги.

Този млад съдия не е имал намерение да напуска, просто един ден се случило очакваното. Попаднал на дело, в което били намесени последните престъпни машинации на престъпни групировки и Крижски настоял да го приключи незабавно. Младият съдия поискал време да си помисли. Получил заплахи от неизвестни личности, анонимни телефонни обаждания у дома, бележки, подхвърлени на места, където може да ги намери. „Случайно“ бил пребит пред входа на дома си, не прекалено жестоко, но достатъчно, за да бъде предупреден, а нападателите му така и не били открити.

Младият съдия подал писмена молба за напускане, а мафиотското дело било прехвърлено на друг негов колега. В навечерието на съдебното заседание другият магистрат получил телеграма от областния съд, подписана от самия Овчарук, който го съветвал да спре процедурата. И на следващия ден делото било приключено.

Съдията от Кировския районен съд в Екатеринбург Сергей Казанцев отсъдил, че някой си Упоров, обвинен в грабеж и нанасяне на тежки телесни повреди, трябва да влезе в затвора, докато се изясни случаят му, тъй като представлява заплаха за обществото. Бил в конферентната зала и пишел присъдата, а според руското законодателство по това време никой няма право да беспокой съдията.

Ако това се случи, по-висшата инстанция почти със сигурност ще върне делото. Въпреки това Овчарук позвъnil на Казанцев настоял да промени мярката за неотклонение и да пусне Упоров. Казанцев отказал и Овчарук му съобщил, че ще бъде уволнен.

И наистина го уволнили.

Има много такива случаи в Екатеринбург и всичките си приличат като две капки вода. В резултат на това съдиите, които все още са на работа, също си приличат като две капки вода. На първо място, те са напълно манипулируеми и с готовност подпечатват всяка присъда, стига така да избегнат неприятности от началниците си. Съпротивата им е омаломощена. Ето така изглежда властта на лицемерието, маскирана като „диктатура на закона“.

Това обяснява защо когато „Уралхиммаш“ е превзет с оръжие, и двете страни разполагат с противоречаващи си документи по едни и същи въпроси. Години наред всяка проява на съдебна независимост е била веднага брутално погазвана и съдиите са приучени на сервиленост. Висшите магистрати имат дълъг стаж в окованите с вериги съветски съдилища. Откъде при тези обстоятелства да дойдат смелите и справедливи присъди? Всички, които са били готови да се изправят и безстрашно да откажат да се подчинят, отдавна са освободени от работа. Работят и напредват в кариерата само тези, които веднага с радост се съгласяват, когато от тях се поисква да обслужват беззаконието.

Зад всеки от превратите на Федулев стои и подкрепата на близката до него юридическа колегия на Урал. Той се държи приятелски със съдиите и те се държат приятелски с него. Танто за танто. Най-често споменаваните в тази връзка имена са на съдиите Рязанцев и Балашов. Рязанцев е скромен магистрат от Качканарския общински съд, който е подчинен на Овчарук. Именно той издава съдебното разпореждане, необходимо на Федулев в случая с Качканарския комбинат, като валидира сделките на фирмата фантом, закупила записа на заповед за дребни пари и след това поискала пълната цена и така подпечатала смъртната присъда на предприятие с международно значение. Другият съдия, Балашов, също е много скромен и работи в Кировския районен съд в Екатеринбург. Той отсъждва в полза на Федулев в случая с „Уралхиммаш“, както и в някои други важни за кариерата на Федулев моменти. Ето как го направил.

Въсъщност именно съдия Балашов изстреля първия куршум в случая с „Уралхиммаш“. В петък вечерта той приема жалба в полза на интересите на Федулев в завода и в понеделник сутринта с нечувана в историята на руската юриспруденция бързина издава решението, от което Федулев се нуждае. При това без да призове свидетели и да събере допълнителна информация, или да разпита трети страни.

В интерес на истината трябва да кажа, че Балашов въсъщност действа в рамките на закона. Просто е много добър в намирането на вратички в него. Бързата процедура, която задейства, е напълно легитимна. Издаденото от него решение „в удовлетворение на ищеща“ е оправдано в случаите, в които ответниците са започнали да предприемат мерки, водещи до присвояване на собственост. Целта му е да се замрази положението. Съдът е в правото си да се намеси и да забрани всички мениджърски действия, докато не се изясни ситуацията.

Светковичното решение на Балашов по случая с „Урахиммаш“ няма нищо общо с разрешаването на спора за собственост. Той просто отразява възможността за управление на завода и използване на активите му. На повърхността всичко е съвсем невинно. Но предприятието е задушено.

Според руското законодателство ако една присъда се оспорва, тя не може да се пренесе за разглеждане в друг съд, докато тече процедурата по обжалването. Когато издава исканото от него решение, Балашов се прави, че не знае изключително важната подробност, че арбитражният съд вече се е произнесъл по спора за „Урахиммаш“. Има напълно законно обяснение за това: в областта няма единна информационна система (което е вярно) и в районните съдилища никой не е чул за обжалването в арбитража...

Няколко часа след издаване на решението, още преди мастилото на подписа му да е засъхнало, Федулев нахлува в „Урахиммаш“ с въоръжена бригада и размахва документа.

ВАЖНА ПОДРОБНОСТ ЗА ПРОЦЕДУРАТА В СЪВРЕМЕННИЯ РУСКИ СЪД

Ако един съвременен руски съд е очевидно предубеден и фаворизира едната страна в спора, той има възможност да го прави именно защото съдилищата в Русия са независими. Единственото важно нещо в случая е дали съдията има подкрепата на началниците си. Ако магистратът, наблюдаващ процедурните действия на тези под него, иска същото, по-нисшестоящият съд може да си прави каквото си иска. След бреженията в „Урахиммаш“ председателят на районния съд на Балашов и негов непосредствен началник Валерий Байдуков го вика за обяснение. Балашов го информира, че е взел такова решение, каквото е поискал от него областния съд, и че всичко е съгласувано с Овчарук. И повече въпроси няма.

Ами озадачената общественост? Наглото завземане на „Уралхиммаш“ наистина накара хората от Екатеринбург да си зададат много въпроси.

Байдуков даде много стройни обяснения. Той увери гражданите, че съдът е наясно как всяка минута има значение, когато собствеността може да потъне незнайно къде. Затова в интерес на обществото и собствениците било да се издаде решение с такава бързина.

Случайно обаче именно този Байдуков, който дава тези обяснения, е председател на областния съвет на колегията, професионалната съвест на съдебната система. Случаят с Олга Василиевна е минал няколко пъти през него и всеки път той е вземал такова решение, каквото е било изгодно на Овчарук. Съветът на колегията е институция за регулация на общността на магистратите. Негови членове стават само хора, които са угодни на Овчарук и правят каквото той иска от тях. Освен това Валерий Байдуков е председател на Кировския районен съд в Екатеринбург. Оставам с впечатлението, че не е способен да отстоява свое собствено мнение. Ако въобще има такова, то остава изцяло в сферата на хипотезите. Може да теоретизира колкото си иска за ролята на районния съд като „основно звено на руската съдебна система“, но запазва пълно мълчание, когато е помолен да коментира факти.

Деветдесет и пет процента от всички наказателни и граждански дела в Русия се гледат в районните съдилища и в този смисъл те наистина са основно звено на съдебната система на страната. Но в действителност това е фикция. Районният съд е изключително зависим и манипулируем. Основната причина за това е, че вишестоящите

магистрати от областните и републиканските съдилища нямат никакво желание да прилагат съдебната реформа и да загубят контрола, който имат над районните съдилища. Последните са независими по конституция, но в действителност върховенството на този закон няма никакво значение. Районните съдилища просто никога не са получавали процедурна независимост.

Законът дава на областните съдилища право на процедурен контрол върху районните и общинските, т.е. те носят отговорността да наблюдават как се прилага правото там. Този процедурен надзор означава, че присъдите в районните и общинските съдилища се разглеждат и оценяват от областните съдилища, които решават дали те са правилни, или допускат пропуски. Процедурната зависимост прераства в организационна и професионална. Един нискостоящ съдия, който не се вписва в картинаката, е уязвим като малко дете. Високопоставен магистрат има правото да го критикува и да анулира присъдите му както сметне за добре, и то без да дава отчет никъде. Областният съд може да анулира присъда на районния, без да дава обяснения за причините и за това как трябва да се поправят нещата.

Областният съд не носи отговорност за окончательната присъда, но води статистика, за да покаже колко дела и от кой районен съдия са върнати. Тази статистика е основата за определянето на бонусите за съдиите, тя дава основание те да бъдат награждавани или лишавани от привилегии, да получават или не почивки през лятото и зимата, да се придвижват или не напред в списъка на чакащите за жилище (което също зависи от областния съд, защото заплатите на съдиите не са достатъчни, за да могат сами да си купят апартаменти), дали да бъдат продължени правомощията им и т.н.

Това е механизъмът районните съдии, които по конституция са „фундаментът“ на системата, да се оказват по-зависими от висшестоящите, отколкото бяха при съветския режим. А на пръв поглед конституцията изключва такива йерархични отношения и разпорежда, че всички магистрати са равни и независими и се назначават лично с указ на президента. Но в действителност е съвсем различно. Те може и да са равни при назначаването им, но не и когато трябва да бъдат уволнени. Ако председател на областен съд иска да си го върне на някоя районен магистрат, всички козове са в него. Но ако районните съдии имат нещо против председателя на областния съд, то

те просто имат лош късмет. Нямат никакви лостове за неговото сваляне.

Същите тези закони и правила важат и за колегията, прилагат се от разпадането на СССР до сега и точно те дадоха възможност на Овчарук да стане това, което е: пазител на уралската съдебна система от всички съдии, които биха могли да издадат непредвидена присъда. Юриспруденцията няма механизми срещу самозабравили се висши магистрати. Техните ограничения са чисто морални. Единственият начин системата да функционира задоволително е на мястото на Овчарук да седи човек с различни морални и етични ценности. Що за система е това?

Но да се върнем на районния съдия Балашов. Можеше ли той да постъпи по друг начин в случая с Федулев и ако можеше, какво би трябвало да направи? Трябваше само да отложи разглеждането на спора и е имал пълното право да го направи.

В процеса на подготовката на превземането на „Уралхиммаш“ Федулев и съучастниците му проверили много районни съдилища в Екатеринбург, за да видят дали ще им свършат работа.

Всички се съгласили да постъпят като Балашов с изключение на Чкаловския съд. Иван Овчарук преместил председателя на този съд Сергей Кияйкин на работа в Магадан, град в далечния североизток на страната. Традиционно се смята, че „да те пратят в Магадан“, означава да те пратят на заточение. Кияйкин бил упорит човек. Израснал в Екатеринбург, човек с корени и достойнство в града и региона на Урал, завършил инженерна химия и работил в престижния „Уралхиммаш“. Но бил доволен да се махне колкото се може по-далеч от родното си място. Не искал да го убият или семейството му да пострада.

Балашов лоялно пази интересите на Федулев. Превърнал е издаването на пристрастните присъди в истинско изкуство. Ето как изглежда едно от решенията на Балашов от 28 февруари 2000 г.

Федулев решава да продаде „Уралелектромаш“. Това не било завод, а фирмата, която държи неговите дялове. Сред тях са и акциите му в Качканарския комбинат и завод „Уралхиммаш“.

Продава ги и взима определена сума пари, както си е редно по закон. Но малко по-късно новите собственици установяват, че макар да

са си платили, не са получили фирмента документация. Федулев продал „Уралхиммаш“ и не съвсем, само дето запазил всички акции за себе си. Купувачите разбрали, че са измамени, и естествено поискали обяснение. Федулев им казал, че си променил решението. Тогава те си поискали обратно парите и му казали, че ако им ги върне, може да запази всичко за себе си. Федулев им отвърнал: „Никакви пари няма да ви връщам. Нямате никакви документи. Вие сте никои. Махайте се.“ Същото се случва и с акциите му в „Уралхиммаш“. След като излиза от затвора в Москва, той няма търпение да установи контрол над това, което вече е продал за няколко милиона долара, затова казва: „Не знам нищо за продажбата. Тя не е регистрирана по законовата процедура. Сделката е невалидна.“ Отива при съдия Балашов, който отсъжда в негова полза.

За да проумеете какви ги върши Федулев, трябва да опознаете руското законодателство, в което все още има много вратички. В този случай проблемът е, че всеки път, когато една компания издава акции, тя трябва да ги регистрира в съда. Преди време никой в Русия не знаеше как точно да спазва тази процедура. В СССР нямаше фондов пазар, нямаше и акции. След разпадането на Съветския съюз на правителствените институции им отне много време да разберат какви са им правата и задълженията. Те нито можеха да обяснят, нито да решат как трябва да се регистрират акциите. В резултат дяловете от много компании останаха нерегистрирани. Но въпреки това те се търгуваха и още се търгуват. Фондовият пазар продължава да си следва никаква своя логика.

Какво би трябало да се направи? Естествено, приемаме, че сме честни с партньорите си. Но Федулев не работи така. Щом забелязал, че има такава възможност, първо сключил договор за продажба на акциите на „Уралелектромаш“ и след това направил постъпки за регистрация в съответната държавна институция — Федералната комисия по ценни книжа. Когато впоследствие дяловете му били регистрирани след известно забавяне, защото всичко се оплело от липса на координация, Федулев информирал купувачите, че договорът за продажба на „Уралелектромаш“ е сключен преди регистрацията на акциите. Погледнал ги право в очите и им казал: „И парите са мои. Ваща е грешката, че ми ги дадохте.“ И съдът отново отсъдил в негова полза.

Нима Федулев е по-умен от другите хора, за да експлоатира всички тези възможности? Разбира се, че не. Той просто е толкова богат, че може да си позволи да наема най-добрите адвокати, които виждат тези пропуски в законите. Успял е да създаде олигархична пирамида, която му гарантира, че каквото и да предприеме, всички замесени в случая ще бъдат бърници от една верига. Никой не може без останалите.

Затова съдия Балашов отсъждва в полза на Федулев по случая с „Уралелектромаш“. Юридическата процедура следва същия модел, приложен и за „Уралхиммаш“: заплетен случай с много томове доказателства, които могат да бъдат осмислени само с помощта на експерти, напълно запознати с тънкостите на руския фондов пазар. Но пък Балашов ги преглежда за отрицателно време.

И след това нещата се задвижват. Заточението на съдията в Магадан е най-малкото. Решението, засягащо спорните акции в „Уралелектромаш“, е само увертюрата към кървавите събития в „Уралхиммаш“.

В Качканарския общински съд работи един бъдещ Балашов, створчивият съдия Рязанцев. На 28 януари 2000 г., както вече видяхме, комбинатът е безсрамно окупиран от въоръжените биячи на Федулев. Как реагира съдът? На 1 февруари съдия Рязанцев заключава, че няма нарушение на закона при провеждането на събранието на борда на директорите под дулата на автоматите. Съдебната процедура е в стила на Балашов, много бърза, без предварително изслушване на страните, чиито права са погазени. И разбира се, решението излиза на другия ден.

Само две седмици по-късно, на 15 февруари, съдебната колегия по граждански дела на Свердловския областен съд (губернията на Овчарук) потвърждава решението на Рязанцев пак без предварително изслушване на страните. Това е невероятна скорост за руската апелативна машина, на която обикновено ѝ трябват поне шест месеца, за да се задвижи.

Но шегите с Темида не свършват дотук. В деня, в който става ясно, че областният съд няма да отхвърли решението му, за да се застрахова от по-нататъшни неприятности, съдия Рязанцев забранява провеждането на общи събрания на акционерите на Качканарския комбинат.

Общинският съд няма ни най-малко право да направи нещо подобно. Освен това никъде в Гражданско процесуалния кодекс няма член, който да забранява действия на група хора, която не е страна по никакъв спор.

Но на кой от пазителите на закона в Свердловска област му пuka за това? Беше ли отстранен Рязанцев за незаконните си действия? Изключено. Съдилищата си прехвърляха случая, без въобще да си направят труда да проверят дали Федулев е законният собственик на комбината. Всъщност 19-те процента от акциите на Качканарското предприятие, които Федулев така добре разигра, изобщо не съществуват. Те са отдавна конфискувани в процеса на разследването на Федулев в Москва от страна на специална комисия от Министерството на вътрешните работи. Причината да го затворят по обвинения в измама, е че е продал два пъти тези 19 процента на две различни фирми!

След февруари 2000 г. на хората започна да им прави впечатление какво се случва. Върховният съд в Москва неведнъж се опита да озапти развирилия се свердловски областен съд, но нищо не се промени. Федулев запази контрола си над Качканарския комбинат, измамените от него се скриха в чужбина, а Качканарският общински и Свердловският областен съд с удоволствие взеха още решения, с помощта на които в крайна сметка комбинатът беше обявен във фалит.

Така на практика съдебната система в Свердловска област помогна при поредица от сделки, които доведоха предприятието до несъстоятелност. Това случайно е престъпление, но кой ще си прави труда да го разследва? Както вече видяхме, когато Путин се възкачи на власт, той даде да се разбере, че ще бъде лоялен на хора, подобни на Федулев и Росел. На 14 юли 2000 г., малко след първото му избиране за президент, Путин отлетя за Екатеринбург и направи символичната първа копка на нов цех в Нижнетагилския металургичен комбинат — най-голямото предприятие от този вид в света. Там играчите са същите като в Качканал. Федулев се гордее, че го контролира, а новият цех е важен инвестиционен проект на Едуард Росел. Картината с президента, който прави първата копка, е отлична реклама за продължаващата експанзия на Федулев и неговата престъпна империя. Наистина новите пари „последваха Путин“. В отговор на този негов жест сега Федулев и Росел са активни поддръжници на Путин и са се

записали в уралската организация на неговата партия „Обединена Русия“. Подкрепиха го и по време на предизборната кампания за втория му мандат през 2004 г.

Остава само да кажа, че на повърхността всичко в Русия върви като по ноти и е направо плашещо демократично. Твърди се, че основен принцип в работата на съдебната система е нейната независимост и всяко възпрепятстване на правораздаването е престъпление. Федералният закон за статута на магистратите е прогресивен и се предполага, че гарантира тяхната независимост. Но на практика всички тези конституционни и демократични принципи се погазват с невероятен цинизъм. Беззаконието е много по-силно от закона. Дали ще получиш справедливо решение от съда зависи от това към коя класа принадлежиши. Горните ешелони на обществото са запазени за мафията и олигархията.

А какво остава за тези, които не са част от елита? Ами това, което никога не си имал, няма как да ти липсва.

Тъй като в момента изграждаме капитализъм, имаме частна собственост. И щом има собственост, винаги ще се намери някой, който да иска да се докопа до нея, и някой, който не иска да се раздели с нея. Проблемът е какви методи се използват, за да се разрешават такива конфликти, по какви правила живеят хората в една държава. А в нашата напълно корумпирана държава засега живеем по правилата на Пашка Федулев.

Една последна сцена преди да спуснем завесата. Март 2003 г., Екатеринбург. Жivotът в провинцията тече бавно и скучно, но от няколко дни, от 25 до 28 март, по улиците на града се провеждат неспирни демонстрации. Протестиращите са активисти от Свердловска област, борещи се за граждански права: Международният център за човешки права, Социалният комитет за защита на правата на лишените от свобода и една организация на име „Нашият съюз е земята на народната власт“. Те събират подписи под петиция за незабавното отстраняване на Иван Овчарук. Твърдят, че заради дълбоките си връзки с престъпните босове той е основна опора на съдебния хаос в Урал и пречи на прилагането на съдебната реформа. Опитват се да убедят всеки минувач, че Овчарук продължава да задушава демокрацията и ще се бори до смърт срещу въвеждането на процеси със съдебни заседатели, заявяйки, че „това противоречи на

интересите на населението на Свердловска област“. Единственото му притеснение обаче е да държи далеч всичко, което би могло да разбута корумпираната съдебна система, която е успял да изгради и която се е поставила изцяло в услуга на уралския подземен свят.

Отново е март 2003 г., но този път сме в Москва. Президентът назначава Иван Овчарук за председател на Свердловския областен съд.

---

[1] По-късно главна прокуратура разпореди проверка на твърдението, че съпругата на Федулев е дала подкуп от 20 000 долара на съдия Крижски, и на причините за прекратяване на делото, за което той е ходатайствал. Проверката успя да докаже, че е имало „благодарности“, но наказателно преследване не последва. По стара руска традиция на Крижски му беше позволено да „напусне по свое желание“, за да се избегне скандал. И той наистина подаде оставка и излезе „в заслужена пенсия“. Скоро след това и главният прокурор Скуратов напусна поста си, тъй като беше предизвикал публичен скандал, в който ключовата дума беше корупция. ↑

ОЩЕ ИСТОРИИ ОТ ПРОВИНЦИЯТА

СТАРЕЦЪТ ОТ ИРКУТСК

Зимата на третата година от мандата на Путин, 2002/3 г., беше много мразовита. Ние сме северна страна: Сибир, мечки, кожи, все такива неща. Та се предполага, че би трявало да сме подгответи за студа.

Но за съжаление нас винаги всичко ни изненадва. Като например да ни падне сняг върху главата от някой покрив. В тези изненади влиза и студът, който предизвика следващите по-долу ужасни събития.

В Иркутск, в дълбините на Сибир, на пода на апартамента си е намерен замръзнал старец. Минал е 80-те, обикновен пенсионер, един от онези, при които „Бърза помощ“ отказва да ходи, защото са прекалено възрастни. Отговорът им по телефона е ясен и категоричен: „Е, какво очаквате? Разбира се, че ще му е зле, от възрастта е.“ Този възрастен човек живеел сам, бил ветеран от Втората световна война, един от хората, освободили света от нацизма, имал медали и държавна пенсия. Бил един от онези, на които президентът Путин изпраща поздравления за Деня на победата 9 май, за да им пожелае щастие и добро здраве. Но нашият старец, нашият ветеран не бил разглезнен от прекалено внимание от страна на държавата и затова плачел над тези писма с преснимани подписи. През януари 2003 г. той починал от хипотермия. Замръзнал на пода, където паднал. Името му е Иванов, най-често срещаната руска фамилия. Има стотици хиляди Иванови в Русия.

Ветеранът от войната Иванов замръзнал на пода, защото апартаментът му не бил отоплен. Би трявало да бъде, разбира се, както и другите апартаменти от неговия блок, както и всички апартаменти в Иркутск през третата година от управлението на Путин.

Защо станало така? Обяснението е просто. Тръбите за отопление в цяла Русия са износени, защото са поставени още по съветско време, а то отмина преди повече от десетилетие и слава Богу за това! Тръбите отдавна са протекли, а комуналните служби, чиято грижа би трябало да са, не правят нищо. Комуналните служби са централизиран държавен монополист. Всеки месец трябва да им плащаме солидна

сума пари за несъществуваща техническа поддръжка, но те просто не ни обръщат внимание и продължават да не си вършат работата и периодично ни искат увеличаване на таксата. Правителството го позволява и работещите в комуналните услуги така са свикнали да не правят нищо, че продължават все по стария начин.

Обаче настъпва денят, в който монополизираните и течащи от дълго време, но отдавна непоправени тръби се спукват. Насред зима е, ужасен студ. Установяват, че няма как да ги подменят. Комуналните услуги нямат пари за това. Никой не знае какво се е случило с парите, които им плащаме. Цялата инфраструктура от съветско време се разпада. Странно е, че няма с какво да я заменим, след като произвеждаме хиляди километри всякакви видове тръби годишно. „Страната няма средства за тази цел“ — казват хората от правителството на Путин и свиват рамене, сякаш нямат нищо общо. „Какво значи няма пари?“ — питат тихо опозиционните политици и се правят, че защитават правата на хората. Президентът публично смъмри премиера. И това беше всичко. Политиците се споразумяха да се разграничат. Не стана скандал. Правителството не падна. Дори ресорният министър не подаде оставка. И какво от това, че хората трябва да крачат из домовете си, за да се сгреят, да спят и да ядат със зимни палта и ботуши? Тръбите ще бъдат поправени като дойде лятото.

Старецът, който почина, беше откъртен с лост от вледенения под от негови съседи от комуналния апартамент и кратко погребан в замръзналата сибирска земя. Не беше обявен траур.

Президентът се направи, че нищо не се е случило в държавата му или с някого от неговите избиратели. Остана си все така надменен по време на погребението и страната прегълтна мълчанието му. За да укрепи позициите си, Путин дори смени курса. Произнесе мрачна реч за това, как терористите са виновни за всичко лошо в Русия и че основен приоритет на държавата е унищожаването на международния тероризъм в Чечня. И след краткото отклонение животът на нацията се върна обратно в релсите си. На обществото не беше позволено да разсъждава върху несправедливостите, които се случваха пред очите му.

Скоро настъпи пролетта. Путин започна да се приготвя за преизбиране през 2004 г. Той гледа да не се разстройва от преживените

поражения, само да се радва на победите. И затова обяви цял куп нови национални празници, направо невиждано количество. Включително и спазването на Великденските пости.

Колкото повече приближаваше лятото, толкова по-малко хората говореха за пълния срив в отоплителната система на Русия от изминалата зима. Гражданите бяха призовавани да се радват за подготвящото се честване на 300 години от основаването на Санкт Петербург и да се гордеят с пищната красота на ремонтираниите царски палати, способна да заслепи целия световен елит с великолепието си. И точно това се случи.

Путин покани всички световни лидери и в града настана трескаво боядисване на фасади. Старецът от Иркутск, както и всички възрастни хора в Санкт Петербург, бяха забравени от всички, включително и от Путин.

„Какво ли щеше да стане, ако беше умрял в Москва?“ — шегуваха се градските зевзеци, предполагайки, че тогава скандалът щеше да е огромен и че властите щяха да сменят тръбите преди края на зимата.

Шрьодер, Буш, Ширак, Блеър и други важни персони пристигнаха в северната ни столица и така на практика обявиха Путин за един от тях. Бяха посрещнати с помпозни церемонии. Правеха се, че изпитват уважение към Путин, а за стария г-н Иванов иillionите руски пенсионери, които едва свързват двата края, никой и не помисляше. Концентрацията на власт при Путин достигна връхната си точка, но никой не забелязваше. Той реши да основе цялото си управление изцяло върху подкрепата на олигарсите, милиардерите собственици на нефтените и газовите находища на Русия. Путин е приятел с едни от тях и води война срещу други и в това според него се заключава държавническото изкуство. В тази схема обикновените хора не са предвидени. Слънцето грее само в Москва, провинцията просто бледо отразява тази живителна светлина и топлина и всички живеещи там със същия успех можеха да живеят и на Луната.

КАМЧАТКА: БОРБА ЗА ОЦЕЛЯВАНЕ

Камчатка е най-източната точка на Русия. Полетът от Москва до там трае почти десет часа. Самолетите по маршрута за Петропавловск-Камчатский са доста примитивни и те предразполагат да се замислиш върху необятността на сложната ни страна и за това, че само малка част от нашия народ живее в Москва, играе големи политически игри, създава си идоли и ги унищожава, а всъщност тази малка част вярва, че контролира цялата огромна страна.

Камчатка много ясно показва колко откъсната е провинцията от столицата. И географското разстояние няма нищо общо с това. Провинцията живее по различен начин, диша друг въздух и точно в нея можеш да откриеш истинската Русия.

В Камчатка живеят толкова моряци, колкото и рибари, дори повече. Въпреки големите съкращения в армията структурата на електората си остава същата: за когото гласува Камчатската флотилия от Тихоокеанския флот, той печели изборите.

Както може да се очаква в един крайбрежен град, навсякъде преобладават черният и тъмносиният цвет: моряшки якета и куртки, плетени шапки. Единственото, което липсва, е легендарната елегантност на флота. Якетата са поизносени, куртките — избелели от пране, а шапките — поразръфани.

Алексей Дикий е командир на ядрената подводница „Вилючинск“. Той принадлежи към елита на нашия флот, както и плавателният съд, който е част от Камчатската флотилия.

Дикий получил изключително добро образование в Ленинград — днешния Санкт Петербург — и след това направил блестяща кариера на талантлив офицер. До 34-годишна възраст вече бил висококвалифициран подвоничар. Според международния пазар на военния труд всеки месец служба увеличавал цената му с хиляди долари. Само че днес капитан първи ранг Алексей Дикий влачи мизерно съществуване, просто няма как да го кажа по друг начин. Живее в ужасно военно общежитие с олющени коридори, полуразрушено и мрачно. Всеки, който е могъл да се измъкне от това

място, го е направил, върнал се е на „континента“ и захвърлил военната кариера на вятъра. Прозорците на многобройните необитаеми апартаменти сега са тъмни. Тук царят студ, глад и неприветливост. Хората бягат най-вече от бедността. Капитан Дикий ми казва, че когато времето е хубаво, с другите офицери ходят да ловят риба, за да могат да сложат на масата прилично ядене.

На масата в кухнята е сложил това, с което майката Родина му се е отплатила за безупречната и вярна служба. В един армейски чаршаф Дикий току-що е донесъл месечния си капитански порцион. Той се състои от два пакета пресен грах, два килограма черно брашно и ориз в хартиени пакети, две от най-евтините консерви грах, две консерви тихоокеанска херинга и бутилка олио.

— Това ли е всичко?

— Да. Това е.

Дикий не се оплаква, просто потвърждава. Той е истински силен мъж. По-точно — типичен руснак. Свикнал е на лишения. Той е по-скоро верен на родината си, а не на человека, случайно озовал се на лидерския пост. Ако си позволяваше да мисли по друг начин, отдавна да не е тук. Приема спокойно всичко, което се случва, дори и глада, а порционът му напомня точно за глад.

Тези консерви и хартиени пакети съдържат месечните запаси за тричленното семейство на капитан Дикий. Съпругата му Лариса е квалифициран радио-химик. Завършила е престижния Московски институт по инженерни науки и физика, към чито възпитаници компютърните фирми от Силиконовата долина в Калифорния проявят интерес още докато са на студентските скамейки.

Тъй като живее в затворено военно градче при съпругуга си, Лариса е безработна. Това обаче изобщо не интересува щаба на флота, нито далечното Министерство на от branата. Кадровата политика на армията е такава, че от щабовете категорично отказват да видят какво злато лежи само на метри от тях. Лариса не може да си намери преподавателска работа дори в училището за подводничарските деца. Всички места са заети, а има и списък на чакащите. Безработицата сред цивилното население тук надминава 90 процента.

Третият член на семейството на капитан Дикий е неговата дъщеря Алиса, ученичка във втори клас. Нейното положение също е невероятно. В този град няма нито едно място, на което Алиса и

другите деца да могат да изявят способностите си. Няма спортни центрове, нито танцови школи, нито компютърни клубове. Момчетата и момичетата от гарнизона имат само един мрачен и мръсен двор и клуб с видеокасетофон и няколко анимационни филма. Камчатка е не само най-отдалечената точка на страната ни, но и най-далече от сърцето на държавата. От една страна, тук можем да намерим свръхmodерни технологии за отнемане на човешки живот, а от друга — хората, които се грижат за тях, водят примитивно съществуване. За всичко се разчита само на личен ентузиазъм и патриотизъм. Няма пари, няма слава, няма бъдеще.

Дикий живее в Рибачие. Намира се на един час път с кола от Петропавловск-Камчатский, столицата на полуостров Камчатка. Рибачие е може би най-известният затворен военен град в света. Населението му е 20 000 души. Той е символът и авангардът на руския ядрен флот. Градчето е екипирано с най-модерни и най-разнообразни оръжия. В него се намира източният ядрен щит на Русия и логично там живеят хората, които го поддържат в безупречно състояние.

Подводницата на капитан Дикий е един от най-важните компоненти на този ядрен щит, от което следва, че и Дикий е важен компонент на щита. Плавателният съд е перфектно високотехнологично оръжие, каквото не може да се намери никъде по света. Може да унищожи всички флотилии над водата и най-добрите подводници на великите световни сили, включително и на САЩ. Дикий команда уникално съоръжение с впечатляваща система от торпеда. Докато имаме такава защитна мощ, Русия не може да бъде уязвима, поне не и откъм Тихия океан.

Самият капитан Дикий обаче е много уязвим, и то най-вече от посока на страната, на която служи. Но рядко се замисля за това. Като много други офицери и той е свикнал да оцелява без пари. Заплатата му е ниска и я получава нередовно, често с по шест месеца закъснение.

Когато няма пари, Дикий отказва да яде на борда на подводницата (макар че офицерите имат право да се хранят там), а носи порциите си под формата на пакетирана храна вкъщи на семейството си. Няма друг начин да ги нахрани. В резултат на това се е превърнал в бледа сянка. Изключително слаб е. Лицето му е с нездрав цвят и ясно защо: капитанът на най-важния елемент на руския ядрен щит е недоохранен.

Непрекъснатото излагане на радиация също взима своето. В миналото за това даваха компенсации и подводничарите бяха много търсени съпрузи, но днес всичко се е променило. Момичетата вече извръщат глава, когато покрай тях мине офицер от флота.

— Всъщност бедността не е най-големият проблем — казва Дикий. Той е аскет и въпреки че е безпаричен, е романтик, воин до мозъка на костите си, почти светец в наше време, когато всички ценности се преизчисляват в циничния долларов курс. — Можеш да живееш в бедност, стига да имаш ясна цел и разбираеми оперативни задачи. Истинската беда е ужасното състояние на руския ядрен флот и положението е безнадеждно. В Москва изглежда не разбират, че към тези оръжия трябва да се отнасяме сериозно. Ако сегашното ниво на финансиране се запази, след десет години тук или няма да има нищо, или НАТО ще зарежда на нашите пристанища.

За да заглуши чувството на безнадеждност от случващото се пред очите му, Дикий решил да продължи да учи в Генерал-щабната академия. Иска да напише дисертация за състоянието на руската национална сигурност в края на XX и началото на XXI век. Надява се когато я завърши, да може да даде академичен отговор на въпроса, който го тревожи: кой има интерес да подкопава руската национална сигурност?

Сегашните му заключения не говорят никак ласкателно за Москва, но капитанът не е враждебно настроен, нито обиден от това, което се случва. Смята, че от столицата се държат отвратително, но нищо не може да се направи. Освен да се търпи, защото военнослужещите са по-силни и интелигентни от началниците си.

Заради работата животът на Дикий не му принадлежи. Не може да прави нормални неща, като другите хора. Тъй като всеки миг може да се наложи да отиде до подводницата си за 25 минути, не може да замине никъде. Трябва винаги да е на разположение и да има връзка с него. Не може просто да отиде да бере боровинки и гъби в планината или на излет с приятели. Трябва да живее с поста, който е приел, и не може да го предаде на някой друг. Трябва да е близо до офицерите си, за да е сигурен, че няма да се деморализират в тези трудни времена. Трябва да намери време да надникне и в казармите и да нагледа бащински войниците. Той е един доста зает човек.

Много офицери, които живеят като просяци също като капитан Дикий, поне могат да изкарат малко пари някъде другаде след работно време, за да нахранят семейството си и да си позволят дрехи и дори униформа (всъщност за повечето офицери това е задължително). Капитан Дикий няма нито времето, нито възможността да го направи. В малкото свободно време след работа той задължително трябва да си почине, да се наспи и да си възвърне равновесието. Защото когато се качи в подводницата, трябва да е напълно спокоен. Това е изискване на работата му. Последствията от неговата нервност могат да бъдат катастрофални.

— На работа трябва да съм толкова спокоен и уравновесен — обяснява Дикий, — сякаш току-що съм се върнал от отпуск, нямам никакви проблеми и не трябва да се тревожа как ще нахраня жена ми и дъщеря ми утре.

— Казваш, че трябва. Според мен гледаш на положението от неправилния ъгъл. Ти служиш на държавата и тя носи отговорността да ти създаде подходящите условия да си спокоен на работа.

Дикий се усмихва малко покровителствено и аз не съм сигурна към кого е отправена усмивката на този странен, корав и специален човек — дали към мен, задето задавам такива въпроси, или към държавата, която пренебрегва най-добрите си воини. Оказва се, че е към мен.

— В момента държавата не може да го направи — казва накрая капитанът. — Не може и това е. Какъв е смисълът да искаш нещо, което няма как да ни се даде? Аз съм реалист, не се паля лесно. Всички сантиментални и раздразнителни хора отдавна си тръгнаха оттук. Уволниха се от флота.

— Все още не мога да разбера защо и ти не си подал рапорт за уволнение. Ти си ядрен специалист, имаш гражданска специалност инженерство. Сигурна съм, че можеш да си намериш прилична работа.

— Не мога да напусна, защото не мога да изоставя подводницата си. Аз съм командир, а не срочнослужещ. Няма кой да ме замести. Ако си тръгна, ще се чувствам като предател.

— Предател спрямо кого? Държавата със сигурност те е предала първа.

— С времето държавата ще се осъзнае. Засега трябва само да сме търпеливи и да запазим ядрения флот. Ето това правя аз. Дори

Министерството на отбраната да поведе предателска политика, мой дълг е да служа на Русия. Аз защитавам народа на родината си, не държавната бюрокрация.

Ето ви образа на един руски подводничар в днешно време. Заточен в най-далечната точка на страната, верен на военната си клетва, готов всекидневно да покрие амбразурата с тялото, ако няма с какво друго.

За да изпълни дълга си в условията на тоталната мизерия, сполетяла армията, от командира се изисква пълно отдаване. Всеки ден излиза в 7.20 сутринта и се връща в 10.40 вечерта. Прекарва на борда на подводницата по десет часа в денонощие, а понякога и повече. Няма друг начин. Флотът се разпада пред очите си, техниката не се поддържа както трябва, всеки момент са възможни инциденти, включително и истински катастрофи. Само знамето се вдига както винаги. Ритуалът се извършва всяка сутрин в 8 часа, независимо дали навън бушува ураган, снежна буря, има нещастен случай или сменят правителството.

Дикий отива пеша от дома си до мястото, където е закотвена подводницата „Вилючинск“. Отнема му точно 40 минути. Ходи пеша не защото движението е здравословно, а защото няма пари за собствена кола, а флотът не му осигурява друг транспорт. Всъщност няма друг избор. Втора флотилия, към която принадлежи „Вилючинск“, страда от жестока криза за горива, както и цялата Камчатка. До кая не ходят никакви коли и автобуси. Флотът няма достатъчно бензин. В страна, която продава петрол навън, няма бензин! Но това е най-малкото. Ами ако им свърши хлябът? Гарнизонът е непрекъснато в дълг към местния хлебозавод, който зарежда корабите.

Можете ли да повярвате? Личният състав, който поддържа ядрения щит на световна суперсила, се храни по милост!

Чудя се как ли се чувства президентът, когато ходи на срещи на Г8.

Добре, всички офицери от Рибачие отиват сутрин пеша на работа. По пътя обаче жужат като разгневен кошер. Обсъждат въпросите, които ги вълнуват: докога ще се примиряваме с това положение? Към каква пропаст вървим?

Разгорещените им политически дискусии се нажежават още повече от гледката пред очите им. Докато вървиш към кей номер 5 например, където е закотвена и „Вилючинск“, виждаш остров Хлебалкин, на който се намира разнебитеният док. Преди 2–3 години на Хлебалкин имаше по 15 или 16 подводници за ремонт. Днес повърхността на водата е спокойна и гладка като огледало и не се вижда нито един съд. Офицерите са информирани, че поддръжката на подводниците влиза в режим на жестоки икономии.

— Отвратителна гледка — каза Дикий. — Много добре знаем какво значи това. Техниката ни трябва да се поддържа на ниво. Не може просто да седиш и да очакваш чудеса. Подводниците не са столетници, които нямат нужда от лекар. Инцидентите са неизбежни.

Разрухата е демобилизирана напълно някои от офицерите в Рибачие. Други е тласната към порока. Напоследък в гарнизона са виждани какво ли не: от странно поведение до самоубийства.

— Сегашното положение потиска офицерите — казва ми Дикий.
— Затова толкова настоявам всички да идват на вдигането на знамето точно в 8 часа. Трябва да видят очите на командира си и да прочетат в тях, че всичко е наред, че ситуацията е стабилна и продължаваме да изпълняваме дълга си каквото и да се случи. Въпреки всичко.

„Офицерски глупости! Красиви думи и мътни мозъци!“ Много от четящите тези редове биха се изказали така за чувствата на капитан Дикий. Донякъде ще са прави. Това наистина са възвишени чувства, но офицерите, които все още не са се уволнили от разпадащия се Тихookeански флот, продължават да изпълняват задълженията си само защото все още се държат за тези красиви думи като удавник за сламка. Те са хора с принципи и идеали. Затова са постъпили във флота. Сами са заявили желание да служат на подводници, защото това е престижно и са очаквали шеметни военни кариери и високи заплати. Видели са и други времена и очакват да се върнат.

Но тъй като животът не е подреден и логичен като книга или филм, в Рибачие възвишеното мирно съжителство с абсурда и рутината.

— Невъзможно е да се живее така, както живее съпругът ти! Човек понякога се нуждае от малко време за себе си.

Лариса Дикий е поразително красива жена, родена е в Житомир в Украйна. Жертвала е собствения си живот, живее на ръба на

мизерията, за да може съпругът ѝ да изпълнява своя дълг. В отговор се смее палаво.

— Всъщност на мен животът ми харесва и такъв какъвто е. Поне винаги знам къде е съпругът ми. Няма къде да се скрие от мен, така ми спестява мъченията на ревността.

Дикий стои до нас. Усмихва се неловко като ученик, който току-що е получил любовно обяснение от красавицата на класа. Откривам, че капитанът е срамежлив. Изчерьва се. Направо ми се доплаква. Осъзнавам, че огромното бреме на отговорността, която носи командирът на ядрената подводница, е напълно несъвместимо не само с начина и стандарта му на живот, но и с възрастта и външността му.

Когато е вкъщи и без униформа капитан първи ранг Алексей Дикий прилича на гимназист отличник — слаб и меланхоличен. И то по критериите на Москва, където младежите все още съзряват късно. Да не забравяме, че е само на 34 години.

— Вече направи 32 години стаж във флота. Време ти е да се пенсионираш — казва Лариса.

— Всъщност бих могъл — отвръща капитанът все още притеснен.

— Какво имаш предвид? Че си влязъл във флота на 2 години? Че като син на благородници се регистриран в полка още при раждането си и когато си навършил пълнолетие вече си имал солиден военен стаж и еполети? — притискам го аз да отговори.

Капитанът се усмихва. Усещам, че няма търпение да ми каже. Баща му наистина е бил флотски офицер и сега, разбира се, е пенсионер. Дикий израснал в Севастопол в черноморска военна база.

— А за тези трийсет и две години служба... — започва той, но го прекъсва жизнерадостната му съпруга.

— Означава, че цялата му служба е минала в най-трудния от всички сектори, на подводница, в непосредствена близост до ядрени реактори и оръжия. Тук една година се брои за три.

— Дори само заради това не ти ли се струва, че държавата отдавна е трябвало да те окъпе в злато? — настоявам аз. — Не ти ли е обидно, че трябва да си делиш вечерята с още двама души, сякаш си студент?

— Не, не ми е обидно — отвръща той спокойно и уверено. — Би било напълно безсмислено ние, подводничарите, да вдигаме стачка. В

нашето затворено градче всички живеят по този начин. Оцеляваме, защото си помагаме. Непрекъснато си даваме храна и пари назаем един на друг.

— Ако роднини изпратят на някого колет с храна, семейството веднага организира пиршество — казва Лариса. — Имаме си кръг от приятели, с които си ходим на гости и си отяждаме. Ето така живеем.

— Родителите ти пращат ли колети от Украйна?

— Разбира се. И с тях храним всичките си гладни приятели.

Тя се засмива високо.

Както казва един наш писател, от тези хора можеш да правиш пирони.

Любопитно е, че минаха доста години и вече много време ни дели от падането на комунистическата партия, но определени навици от миналото си остават. Сред тях най-неизтребимият е патологичната липса на уважение към хората, особено тези, които въпреки всичко остават безрезервно отдадени на работата си и наистина обичат каузата, на която служат. Правителството така и не се научи как да благодари на онези, които са посветили живота си в служба на отечеството. Работите много? Е, продължавайте, докато не изплезите език или не ви се пръсне сърцето. С всеки изминал ден властта става все по-нагла и убива волята на най-достойните си граждани.

А те с маниакално постоянство залагат винаги на губещата карта.

Няма съмнение, че комунизмът е истинска катастрофа за Русия, но днешният ни живот е дори по-лош.

Продължаваме да си говорим за възвищени неща с капитан Дикий в командната кабина на „Вилючинск“. Рибачие е напълно затворен за външни и любопитни хора град, дори офицерските съпруги нямат достъп до секретните кейове. Но за мен най-неочаквано военното разузнаване направи изключение.

Хищническата бойна природа на „Вилючинск“ е видна още от брега. На носа й има страховито произведение на изкуството: озъбена косатка. В желанието си да изобрази животното колкото се може по-заплашително художникът му е нарисувал повече зъби, отколкото нормално се срещат в природата. Изображението на косатката не е случайно. Първото име на подводницата веднага след построяването е именно „Косатка“, преименувана е нас скоро. Причината е пълна загадка за офицерите, но нямат проблеми с новото название.

Опознавателният тур ми дава изключително важна информация и може би точно заради нея ме пуснаха на подводницата. Минавам покрай ужасяващ вулкан — да не дава Бог да изригне в грешната посока. Атомният реактор и ядрените ракети са взривоопасна смес. Подводницата е пълна с ядрени оръжия, икономиката ни е в криза и в армията цари пълен хаос. Нима има нещо по-плашещо от това?

Продължаваме обиколката, Дикий не спира да ми излага възгледите си и разбирам, че в идеологията е доста педантичен. Не допуска компромиси във въоръжените сили, независимо какви промени се случват в обществото. Категорично отрича правото на неподчинение на „престъпна заповед“, а тази идея упорито обикаля армията от 1991 г. насам. Смята, че ако отпуснеш съвсем малко дисциплината, ако позволиш на подчинения да не изпълни дори елементарна заповед, защото му се струва глупава или неправилна, цялата система ще се разпадне като при ефекта на доминото. Армията е пирамидална структура и никой не може да си позволи да рискува с нея.

И капитан Дикий, и другите присъединили се към разговора ни офицери, чиито униформи са обсыпани с награди за героични подводничарски мисии от по няколко месеца, имат различно отношение към две понятия. От едната страна е родината, на която служат, а от другата — Москва, с която са в конфликт. Казват, че Русия и нейната столица са две отделни държави.

Офицерите са искрени. Погледнато от Камчатка, случващото се във въоръжените сили изглежда доста нелепо. Защо Министерството на отбраната упорито отказва да плаща за поддръжката на ядрените подводници, когато знае много добре, че не само е невъзможно, но е и напълно забранено военнослужещите сами да вършат тази работа? Защо безмилостно отписват 10–15 годишни съдове, в които все още има много години живот? Защо всъщност систематично правят на решето ядрения си щит, създаден с толкова усилия от цялата нация? И то точно когато съществува реална заплаха заради огромния брой китайски ядрени подводници, които плават непрекъснато край руската акватория.

На моята разходка из „Вилючинск“ присъстваше и най-важният човек в региона — вицеадмиралът на Камчатка и командир на група „Североизток“ Валерий Дорогин. Скоро след това Дорогин щеше да

приключи с военната си кариера и да стане депутат в Държавната Дума. Офицерите говорят откровено дори в негово присъствие и не се притесняват от високия му чин. Не усещам да оказва йерархичен натиск или да издига барierите на поста си, както обикновено се случва в армейска обстановка.

До голяма степен това е така, защото Дорогин също е част от Рибачие. Офицерите и техният командир не могат да скрият нищо един от друг. Дорогин служи тук, в това затворено флотско градче, от почти двайсет години. Дълго време също като Дикий е командавал ядрена подводница. Сега по-големият му син Денис Дорогин също служи в Рибачие. Както всички останали вицеадмиралът ходи сутрин пеша до кея. И като тях вижда разпада. И той няма никакви други средства за прехрана и чака някой приятел да го покани на гости, за да си „отяде“.

Групата „Североизток“, към която принадлежи Камчатка заедно с Чукотка и Магаданска област, е съставена пак благодарение на строгите икономии. Подобно формирование е съществувало преди революцията от 1917 г. и после при управлението на большевиките чак до 30-те години на миналия век.

Във всяка група неизбежно доминира един род войски. В Камчатка, местонахождението на ядрения щит, както може да се предположи, доминират подводниците и на това се дължи високият пост на вицеадмирала. Но под негово командане се намират също така пехота, брегова охрана, авиация и противовъздушна отбрана. Отначало е имало известен ропот и недоволство, но после всичко се успокоило. И до голяма степен това се дължало на влиянието на Дорогин. В Камчатка той е легенда.

Вицеадмиралът е прекарал 33 години във флота. Целият му стаж наброява 48 години заради службата на подводница. Но легендата „Дорогин“ не се основава на военното му минало, а на настоящето. Живее в Петропавловск-Камчатский. Доскоро месечната му заплата като офицер, отговарящ за огромна територия и втори по ранг след губернаторите на три големи руски провинции, е била 3600 рубли, или малко над 100 долара.

Всъщност заедно с пенсията, която той отдавна е изплатил с активна служба, е получавал малко под 5000 рубли на месец. За сравнение шофьор от градския транспорт в Петропавловск-Камчатский взима 6000 рубли на месец.

Дорогин живее във ведомствен апартамент на улица „Морска“ при абсолютно същите условия като останалите офицери. Няма топла вода, студено е, става течение и е неуютно.

— Защо не си купите поне обикновен бойлер?

— Нямаме пари. Ако намерим, ще си купим.

Дорогин държи най-много на репутацията си. Живее аскетично. Апартаментът му не е гол, но никак не отива на един адмирал. Най-ценните вещи са събрани в кабинета му. Там има морски сувенири от излязъл от строя кораб, който някога служел в руския Далечен изток. Голямата му любов е морската история.

— Ами вилата ви? Би трябвало да имате вила. Всеки адмирал в Русия има.

— Имам, разбира се — отвръща Дорогин. — И то каква вила. О, боже! Утре ще отидем да я видите, иначе няма да ми повярвате.

Утрешният ден идва и аз виждам парче земя, засадено с картофи и краставици в покрайнините на Петропавловск-Камчатский. Зеленчуците изхранват семейството на адмирала през зимата. Насред градината върху тухли е поставен стар железопътен вагон, все пак това е място за работа. Ако го сравним с московските представи за стандарта на живот на един висш военен, си е истински позор.

Както видяхме, Камчатка не е Москва. Всички тук са много по-открити и добронамерени. Група рибари ми подаряват торба риба, която току-що са наловили. Давам я на Галина, съпругата на вицеадмирала, и се чувствам малко неудобно, защото съм сигурна, че на жената на главнокомандващия на Камчатка сигурно ѝ носят тонове риба, а аз няма къде да я пригответя.

За моя огромна изненада Галина ми благодари сърдечно и избухва в сълзи. В своята бедност тя вижда рибата като истинско богатство. Пригответя вечеря и може да покани гости, дори консервира част от улова за по-късно. И за нейно щастие в някои от рибите има червен хайвер.

Галина Дорогина ми разказва, че макар през целия си живот съпругите на висшите офицери да са живели на полуострова, те са видели много малко от екзотичната Камчатка.

— Дните ни са преминали в учения и мисии, кратки събирания и дълги раздели — казва тя.

Галина не съжала за нищо — нито дори за годините, които на някого може да се сторят пропилени.

— Истината е, че нищо не се е променило съществено за офицерските жени. И преди 20 години живеехме на студено и бяхме гладни, на мен ми се налагаше да се редя на опашки по цели дни за дузина яйца и там ми записваха поредния номер на ръката. Единствената разлика е, че сега нямаме абсолютно никакви пари. В магазините има яйца, но офицерите няма с какво да си ги купят.

Разсъжденията на вицеадмирала са идеологически мишмаш, амалгама от комунистически и капиталистически идеи. Това вероятно може да се очаква от човек, прекарал почти целия си живот при съветския режим, бивш комсомолец и член на комунистическата партия, който сега живее в новите реалности на свободния пазар. От моя гледна точка идеите му са старомодни. Овехтяла идеология, която загуби валидността си след разпадането на СССР. Но пък адмиралът напълно разбира демократичните стремежи и тяхната необходимост.

Към кой от двата идеологически полюса го тегли сърцето и в кое измерение се чувства най-добре? Не е лесно да се определи, но решавам да опитам.

Дорогин е отговорен за всичко в Камчатка — от подводниците до състоянието на военния музей. Ето само един епизод от живота му.

Двайсет и втора Чапаевска моторизирана дивизия също е част от група Североизток. Дивизията носи това име, защото е основана в Поволжието през 1918 г. от Василий Чапаев, легендарния герой от Гражданската война. Но тук се е била неговата приятелка большевичката Анка, главна героиня в много руски вицове.

След Втората световна война дивизията на Чапаев е предислоцирана в Далечния изток и днес е в Камчатка. Известна е с това, че в нейната първа рота се пази койка за Владимир Илич Ленин, лидера на световния пролетариат. През 1922 г. Ленин е обявен за почетен воин на Червената армия в същата тази дивизия и му е зачислено легло. От 1922 г. където и да пратят дивизията, тя неизменно пренася леглото на Ленин заедно с останалото оборудване. Дори и днес то се радва на видно място в казармите. Спретнато оправено е, а на стените край него е подреден Ленински кът с картини по темата „Добрият ученик Володя“. Всички тези предмети са описани в инвентарна книга, която се съхранява на тайно място в дивизията.

Командирът на Първа Ленинска рота капитан Игор Шаповал, 26-годишен, смята, че духът на Ленин държи във форма войниците му.

— Сериозно ли говорите?

— Да. Виждат спретнато оправеното легло и се опитват да му подражават.

Смятам това за смешно, но после виждам, че вицеадмирал Дорогин вярва не по-малко от капитан Шаповал във високата идеологическа роля на леглото на Ленин.

— Новобранците отначало го смятат за странно, но после започват да го уважават — казва Дорогин. — Когато в Москва победи демокрацията, тук имаше опити да махнат леглото на Ленин, но успяхме да го спасим. И все пак едва ли попада в същата категория като монумента на Дзержински на Лубянка.

Дорогин не вярва в промяната заради самата промяна. Историята е това, което е, и не трябва много ум, за да унищожиш паметника на основателя на болневишката тайна полиция. Той също така смята, че щом Ленинският кът е създаден със специално решение на съвета на народните комисари, трябва поне директива от правителството на Русия, подписана от премиера, за да бъде махнато леглото и пратено за вторични сировини.

Говорим си чий пример трябва да бъдат призовани да следват днес воините в Камчатка. Настоящият командир на дивизията подполковник Валерий Олейников казва недвусмислено:

— Примерът на тези, които се биха в Чечня и Афганистан.

Предишният командир на Ленинската рота наистина се е бил в Чечня. Лейтенант Юрий Бучнев е удостоен със званието „Герой на Русия“ за участието си в битките в Грозни. Продължаваме разговора за примера и аз изказвам мнение, че едва ли е добра идея войниците да се учат от ставащото в Чечня. Дорогин се изключва от дискусията, което и би трябвало да направи като висш офицер. Той служи на родината си и по принцип политическите му възгледи не би трябвало да интересуват никого. Но има огромно желание да говори за бъдещето. Идеологията е едно, а икономиите в армията — съвсем друго. Офицерите се чувстват като върху барутен погреб.

— Очакваме всеки момент държавата да изхвърли на улицата тези, които са й служили вярно — коментира Александър Шевченко, началник щаб на дивизията. Другите офицери, включително и

Дорогин, се съгласяват. Нито един от военнослужещите, за които е вероятно да бъдат уволнени, няма гражданска специалност, сравнима с чина и статуса му в армията. И разбира се, няма да има къде да живеят. Ако се наложи да напуснат войската, губят домовете си, защото в момента живеят във ведомствени апартаменти. Игор Шаповал е инженер по поддръжката на бойни машини. Владее студената обработка на метала, затова след уволнението си би могъл да стане тракторен механик или ключар. Шевченко вече има опит в цивилния живот. Две от трите години, през които е учили в Артилерийската академия в Москва, работил като пазач в цветарски магазин, като е покривал 24-те часа от денонощието на смени с още трима колеги.

В Камчатка смятат, че Министерството на от branата не иска офицерите да се отдадат изцяло само на военните си задължения и да не си губят времето с допълнителна работа.

— При сегашното положение е много лесно човек да се забърка в незаконна дейност — казва вицеадмиралът. — На мен лично ми предложиха две хиляди долара в плик. Даваше ми ги човек, насочен към мен от приятел. Подкупът беше предложен много учтиво: „Имате нужда от пари за лечението на жена ви.“ И това беше самата истина. Условието беше да подпиша договор за продажба на скрап при неизгодни за армията условия — не за 700, а за 450 долара на тон. Всъщност моят беше последният от поредица подписи на висши военни фигури. Можех просто да изхвърля човека с рушвета, но аз се обадих на прокуратурата, мислех, че ще дам добър пример на другите.

В много отношения Дорогин е истински светец. Както доста други офицери, и той служи на родината си не заради пари, а от чувство за дълг. Само тук, в далечния руски изток, могат да се намерят толкова морално здрави хора.

Никой не знае докога ще издържи търпението на Дикий, Дорогин и останалите, дори те самите не са наясно. Днешният флот се крепи от старото и средното поколение флотски офицери. Почти няма млади, не идват тук. Малцината, които са го направили, не искат да се примирят с идеята, че трябва да се отдадат напълно на службата и да не получат нищо в замяна. Какви офицери ще останат във флота след още няколко години?

— Патриотизъм ли? — усмихва се горчиво млад капитан втори ранг от Рибачие. Той служи на подводницата „Омск“. — За

патриотизма трябва да се плаща.

Време е да сложим край на това безумие, на тази игра на просяци. Имаме нужда да си стъпим на краката, а не да куцукаме като Дикий. Командир е, а винаги носи евтини маратонки и пие евтино бренди. Не е нормално да се отнасят така към флота и единственият начин да отвърнем, е да си направим наши правила.

— Какво имате предвид?

„Да си направим наши правила“ според офицера означава да си осигурим достоен живот с всякакви средства — добри и лоши. Казва, че всички офицери на неговата възраст тайно търгуват с всичко, до което успеят да се докопат под тезгяха.

— У дома ми носят риба и хайвер — заявява той гордо. — Преди две години търгувах с алкохол, който крадях от кораба, тогава хората не ме уважаваха.

— Високият стандарт на живот започва да се превръща за младите офицери в основна причина да постъпват във флота — казва тъжно вицеадмирал Дорогин. Смята, че всяка мисъл за отговор на държавното пренебрежение към тях със „създаването на наши си правила“ е също толкова пагубна, колкото поставянето под съмнение на заповедите на командира.

СТАРИТЕ ДАМИ И „НОВИТЕ РУСНАЦИ“

Две възрастни дами, бившата доячка рекордьорка Мария Савина и също така видната бивша работничка в краварска ферма Зинаида Феношина, са застанали на сред гората и гневно размахват пръчки към един булдозер. А той реве с пълна мощ и те крещят с всички сили, за да го надвикат: „Махай се! Изчезвай! Докога трябва да се примиряваме с това?“

Иззад вековните дървета се появяват строги охранители и заобикалят дамите, сякаш им казват: „Тръгнете си, докато още можете, иначе ще стреляме.“

Николай Абрамов е пенсиониран ветеринарен лекар, един от най-уважаваните хора в селото и организатор на демонстрацията. Той разтваря ръце:

— Искат да ни изгонят от земите ни. Ще се съпротивляваме до смърт. Какво друго ни остава?

Драмата се разиграва в покрайнините на село Первомайское в окръг Нароформин в Московска област. Епицентърът ѝ е терен на старо имение, някога собственост на семейство Берг. Датира още от 1904 г. и сега е защитено от държавата като обект с природно и културно значение.

Когато се поуспокояват, възрастните хора започват тъжно да клатят глави.

— На стари години станахме борци за екология. Какво друго можем да направим? Само ние останахме да браним резервата от тази напаст. Никой друг няма да се захване.

„Напастта“ са „новите руснаци“, които са наели бездушни варвари предприемачи да построят 34 къщи на сред вековния резерват Берг. Мария и Зинаида са членове на специална екологична група, създадена на общо събрание на село Первомайское със задача да организира преки действия срещу унищожителите на природата.

Без да обръщат никакво внимание на еколоците активисти, камионите продължават да си карят, а тракторите — да реват сред безценните вековни дървета. След около час работа започват да правят

пряка пътека в гората. Това е бъдещата централна улица на строящия се жилищен комплекс. Строителните работи текат с пълна сила и сякаш наистина са проектирани така, че да нанесат максимални щети на природата. Вече са извозени 130 кубика дървесина от повалени редки видове дървета. Накъдето и да се обърнеш се виждат маркирани за сеч кедри и борове. Машините безсрамно унищожават околната среда, разбутват пластове пръст и безмилостно погребват под тях екосистемата на горския килим, формирала се толкова години.

— Чували ли сте за белия бор? — пита Татяна Дуденус. Тя е ръководител на екологичната група и научен сътрудник в един от медицинските институти в региона. — В резервата имаше пет такива и те бяха единствените в цялата Московска област. Хобито на семейство Берг е било да разсаждат редки дървесни видове. Три от тези борове бяха отсечени само защото строителите искаха да прекарат път през новото имение точно където те растваха. И други ценни видове са заплашени: сибирската сребриста ела и лиственицата, бялата топола, белият кедър, *Thuja occidentalis*, единствен в Московска област. Само пред последните три дни бяха повалени повече от 60 дървета. Нямаше да е толкова страшно, ако изсичаха по-малко важните и болnavи дървета, но те имат съвсем друг подход. Решават къде искат да строят път и режат всичко, което им пречи. Решават, че искат да вдигнат някъде къщичка, и разчистват терена, като изобщо не се съобразяват колко редки са дърветата, които унищожават. Гората е първа категория, което означава, че по закон нямат право да докосват тези дървета. За да получиш разрешително да ги сечеш, трябва да докажеш, че са възникнали „извънредни обстоятелства“, и да подкрепиш молбата си с препоръка от Държавния екологичен инспекторат. За всеки хектар ти трябва разрешително от федералното правителство.

Когато се решава съдбата на резервата Берг, нито едно от тези неща не е направено. Еколозите от Первомайское подават жалби до Нарофонинския съд, искат да поставят наглите парвенюта на мястото им. Искат от назначената по случая съдия Елена Голубева да издаде нареждане за спиране на строителните работи до изслушването в съда, иначе с счита на дърветата ще продължи, а след това за присъда в тяхна полза ще е късно.

Но както знаем, в Русия сега е ерата на олигарсите. Всички държавни институции разбират само език на шумолящите банкноти.

Съдия Голубева дори не обмисля възможността за издаване на забрана за строителство и когато то започва, нарочно бави свикването на съдебно заседание.

И почти всички уникални дървесни видове са повалени.

От групата гардове се отделя Валерий Кулаковски. Той е заместник-директор на фирма „Промжил строй“, която се представя за коопeração от строители. Кулаковски ме съветва да стоя настани. Казва, че някои много влиятелни хора в Москва имат интерес към имението и се канят да живеят в него. Това скоро се потвърждава. Откривам, че „коопeraçãoта“ е успяла да придобие нотариален акт за резервата Берг, който по закон е обществено-държавна собственост. Това е абсолютно незаконно.

Кулаковски само свива рамене и се опитва да обясни собствената си позиция:

— Писна ни от безкрайните демонстрации на селяните. Какво очаквате от мен, когато съм вложил толкова пари в този проект, купил съм земята, започнах да строя? Кой ще ми върне инвестициите?

Казва, че няма намерение да отстъпи.

И не отстъпи. Резерватът Берг вече не съществува. Но и на други места из цялата страна се изсичат редки дървесни видове, за да се обслужват интересите на олигарсите и техните фирми.

Малко преди възрастните дами екологки от Первомайское да започнат отчаяната си съпротива в защита на стария резерват Върховният съд на Русия разгледа по принцип същия проблем за Русия като цяло. Случаят е известен като „Горското дело“.

— Да се вземе под внимание интересът на собствениците на земя. Те са купили терена, построили са къщите, а сега вие искате да развалите всичко. — Адвокатът повтори почти дума по дума пред Върховния съд това, което каза Кулаковски.

Адвокатите специалисти по екологично право Олга Алексеева и Вера Мишченко, които защитават интересите на обществото срещу капризите на „новите руснаци“, имат различна гледна точка към проблема:

— Всеки жител на тази страна има право да се радва на националното ѝ наследство. Ако сме истински граждани на Русия, наш дълг е да гарантираме на бъдещите поколения опазването му. И как

можем да вземем на сериозно собственост върху земя, придобита незаконно?

Какво представлява „Горското дело“? Руските екологи, водени от Московския институт за екологично право „Еко-Юрис“, бяха причината за неговото започване. Те поискаха отмяна на двайсет и две заповеди на Министерския съвет, с които гори първа категория се преобразуват в незалесени земи. Това означава разрешително за изсичане на 34 000 хектара с най-добрите дървета.

Руските гори са разделени на три категории. Първа категория са тези, които се смятат за изключително важни за обществото или за околната среда. Това са гори с ценни дървесни видове, редки птици и животни, резервати и национални паркове, както и градски и извънградски зелени пояси. Законът за горите на Руската федерация признава горите първа категория за част от националното наследство. Паркът Берг е точно от този вид.

Странно, но официалният жалбоподател за промяната на категориите на горите и последващото разрешение за сеч е Управлението по горите на Руската федерация — Рослесхоз. Това е институцията, която има право да представя на министър-председателя документи, свързани със законовия статус на горите. Спорните двайсет и две заповеди са издадени без задължителната държавна екологична инспекция и в резултат на това националното наследство става плячка на нововъзникнали интереси. Секат се дървета и та тяхно място изникват бензиностанции, гаражи, индустриски имения, супермаркети, сметища и разбира се — жилищни комплекси.

Екологите смятат последните за най-малко опасни, но само ако собствениците на къщите се държат отговорно към прекрасните гори, които заобикалят домовете им, и не унищожават корените при полагането на водопроводната система.

Докато тече „Горското дело“ и съдиите протакат процедурата, още 950 хектара първокласна гора са обречени на изсичане по силата на нови заповеди, подписани от министър-председателя. Най-големи поражения са нанесени в Ханти-Мансийски и Ямало-Ненецки автономни региони, където се повалят дървета, за да се освободи място за строежи на петролни компании. Московска област също страда: случилото се в парка Берг е резултат на нарочно забавяне в съдебната система.

Докато чиновниците се занимават с бумащина и никой не си прави труда да спазва буквата и духа на закона, борбата за горите край Первомайское се ожесточава. Когато по молба на прокуратурата еколозите отиват да запишат с видеокамера резултатите от варварските действия на строителите, на място пристига полиция. Настъпват безредици, камерата е счупена и защитниците на природата са бити, а всички са възрастни хора.

— Разбира се, че не искахме да водим война, но не ни оставиха никаква друга възможност — казва възрастен мъж от селото на име Николай Абрамов. — Това беше последното място, на което можехме да ходим на разходка. Обикновено там има възрастни хора и майки с колички. Наблизо се намира училище за 300 деца и детска градина. Всичко останало е застроено с къщи за „новите руснаци“.

Природозашитниците ветерани са наясно, че влизат в битка със свръхбогати хора, които имат на разположение огромни суми, каквито те не могат и да си представят. Но знаят как да действат. На събрание на селото председателят на селския съвет на Первомайское Александър Захаров открито заявява, че са намесени такива пари, че едва ли има надежда за обръщане на ситуацията. Ето какво пише председателят на Екологичния съюз в Московска област Игор Куликов до областния прокурор Михаил Авдюков: „Председателят на съвета публично обяви на членовете на екологичната група, избрана от събранието, че е дал имената и адресите им на мафията, която ще се разправи с тях, ако не спрат с протестите си.“

Александър Захаров без съмнение е една от централните фигури в тази неприятна история. Ако беше отстоявал твърдо позициите на селото, нито една вила нямаше да бъде построена в парка Берг. Под документите, които разрешават счета на дърветата край Первомайское в противоречие със закона и решенията на селското събрание, стои и подписът на Захаров.

Сценарият е познат. Първо се подава молба до висшите ешелони в Москва за „преобразуване на гори първа категория в незалесени земи“. Малко след това се издава заповед, която се представя за подпись на министър-председателя. Счета започва, когато в изпълнение на заповедта на премиера местните горски управления и председателят на селския съвет дадат своето одобрение.

Законите в Русия не са никак лоши. Просто има много хора, които не искат да ги спазват.

„НОРД-ОСТ“: НОВАТА ПРИКАЗКА ЗА РАЗРУШЕНИЕТО

Москва, 8 февруари 2003 г. Улица „Дубровская“ 1, позната вече на целия свят като „Дубровка“. В претъпкания театър, чиито снимки само преди три месеца се появиха по всички световни вестници, списания и телевизии, се носи приповдигната празнична атмосфера. Официални костюми, вечерни рокли, целият политически „бо монд“ се е събрали там. Въздишки, целувки, прегръдки, виждат се министри от правителството, депутати, лидери на парламентарни групи и партии, има отрупан с всичко буфет...

Празнуват окончателната победа над международния тероризъм в нашата столица. Поддържащите Путин политици ни уверяват, че възстановяването на представленията на мюзикъла „Норд-Ост“ означава точно това. Тази вечер той ще се изпълнява за първи път след като на 23 октомври 2002 г. неохраняваният театър заедно с актьорите и публиката беше завзет от няколко десетки терористи от Чечня. Те се надяваха да принудят президента Путин да прекрати Втората чеченска война и да изтегли войските си от тяхната република.

Не успяха. Никой не се изтегли от никъде. Войната си продължава както преди, без съмнение в законността на методите ѝ. Единственото ново нещо беше, че на 26 октомври всичките 800 души в сградата бяха обгазени — както терористите, така и заложниците. Секретното бойно отровно вещество беше избрано лично от президента Путин. Газовата атака беше последвана от нахлуване на специални антитерористични части, които избиха всички терористи и почти 200 заложници. Много хора умряха, без да им бъде оказана медицинска помощ, а газът беше държан в тайна дори от лекарите, които трябваше да спасяват животи. Още същата вечер президентът обяви, без да трепне, че това е победа на Русия над „силите на международния тероризъм“.

На гала-представлението на 8 февруари никой не си спомня за жертвите на смъртоносната спасителна операция. То се превръща в

тиично модно московско събиране, на което май доста хора забравят за какво вдигат наздравици. Пият и танцуват, ядат, много от тях се напиват и всички говорят весели безсмислици, които изглеждат още по-цинични, защото всичко това се случва на мястото, където са загинали стотици хора, нищо че е ремонтирано за рекордно кратко време. Роднините и близките на загиналите в трагедията „Норд-Ост“ категорично са отказали да дойдат на празненството, тъй като са го сметнали да светотатство. Президентът също няма възможност да присъства, но изпраща поздравление.

Защо изпраща поздравление? Защото никой не може да ни победи. Посланието му е издържано в типичната съветска реторика и изобилства от типични сталинистки ценности: жалко за загиналите, но интересите на обществото стоят на първо място. Продуцентите горещо благодарят на президента за разбирането на комерсиалните им проблеми и обещават на публиката приятни преживявания, ако се върне в залата. Мюзикълът е получил „нов творчески импулс“.

А сега обратната страна на медала, хората, с цената на чийто живот президентът укрепи позициите си в международната антитерористична коалиция. Нека се обърнем към тези, които не получиха „нов творчески импулс“ от събитията, а бяха съсипани. Нека се обърнем към жертвите, които днешната държавна машина се опитва да забрави колкото се може по-бързо, а и да накара нас да направим същото. Нека се обърнем към етническото проочистване, което последва терористичния акт, и новата държавна идеология, обявена от Путин: „Няма да жалим сили и средства. Никой да не се съмнява в това. Дори цената да е прекалено висока.“

ПЕТИЯТ

Ярослав Фадеев е момче от Москва. Той вече е първи в окончателния списък с убити по време на акцията „Норд-Ост“. Официалната версия за събитията твърди, че четиримата заложници, умрели от куршуми, са били застреляни от терористите и че специалните части на ФСБ, старата служба на Путин, никога не грешат и не са стреляли по заложници.

Но няма как да избягаме от факта, че през главата на Ярослав е преминал куршум, въпреки че името му го няма сред „четиримата застреляни от терористите“. Ярослав е петият, загинал от куршум. В графата „причина за смъртта“ в официалния му смъртен акт, издаден на майка му Ирина за погребението, не пише нищо.

На 8 ноември 2002 г. десетокласникът от московско училище Ярослав щеше да навърши 16 години. Семейството е планирало голямо празненство. Застанал над ковчега на останалия завинаги на 15 години младеж, дядо му, московски лекар, отбелязва: „Така и не успяхме да се избръснем заедно поне веднъж.“

На мюзикъла отиват четирима — двете сестри Ирина Фадеева и Виктория Кругликова и техните деца Ярослав и Настя. Ирина е майка на Ярослав, а Виктория — на 19-годишната Настя. Ирина, Виктория и Настя оцеляват, но Ярослав загива при обстоятелства, които така и не са разследвани докрай.

След атаката с газ Ирина, Виктория и Настя са изнесени от театъра в безсъзнание и закарани в болница. Ярослав изчезнал без следа. Нямало го в никой от междуинните списъци. Липсвала каквато и да е официална информация. Горещата телефонна линия, обявена отластите по радиото и телевизията, не работела. Роднините и близките на заложниците се щурали по цяла Москва, сред тях били и приятели на споменатото семейство. Бродели из града, поделили си мортите и болниците, които да проверят.

Най-накрая в мортата на улица „Холзунов“ намерили тяло № 5714, което отговаряло на описанието на Ярослав, но не могли да потвърдят, че наистина е той. В джоба му намерили паспорт на името

на майка му, Ирина Владимирова Фадеева, на страницата за деца пишело: „Син, Ярослав Олегович Фадеев, 18.11.1988 г.“. А истинският Ярослав е роден през 1986 г.

Както обяснява по-късно Ирина: „Сложих паспорта си в джоба на сина ми. Той нямаше никакви документи за самоличност в себе си. Тъй като беше много висок и изглеждаше поне на 18 години, се боях, че ако чеченците започнат да освобождават децата и юношите, Ярослав може и да не бъде включен заради ръста си. Затова както седях в залата, се наведох под седалките и написах данните му в паспорта си, като промених годината му на раждане, за да го изкарам още по-малък.“

Приятелят на Ирина Сергей отишъл при нея в болницата на 27 октомври и ѝ казал, че е намерено тяло № 5714. Казал ѝ за паспорта в джоба на панталоните и приликата на трупа с Ярослав. Въпреки студа Ирина изтичала от болницата и се измъкнала през една дупка в оградата, както си била по нощница.

Оцелелите заложници били откарани в болници, където пак ги държали като заложници. По заповед на специалните служби им било забранено да се прибират у дома. Не им позволявали да звънят по телефона или да бъдат посещавани от семействата си. Сергей успял да влезе, като подкупил всички, които срещнал: сестри, охрана, санитари и полицаи. Тоталната корупция в обществото отваря дори и най-здраво заключените врати.

Ирина побягнала от болницата и се отправила към мортата. Там на екрана на компютър ѝ показвали снимка и тя веднага познала Ярослав. Помолила да види тялото, огледала го много внимателно и открила две дупки от куршум в главата — входяща и изходяща. И двете били запълнени с восък. Сергей бил с нея и се изненадал от привидното ѝ спокойствие. Тя се владеела и не показвала никакви емоции.

— Бях наистина доволна, че най-накрая съм го намерила — казва ми Ирина. Докато лежах в болницата, бях премислила всичко. Реших как да се държа, ако синът ми е мъртъв. Когато в мортата се убедих, че това наистина е Ярослав и че животът ми е свършил с неговата смърт, просто направих това, което бях обмислила по-рано. Спокойно помолих всички да напуснат залата, в която бяха донесли тялото му от фризера. Казах, че искам да остана насаме със сина си. Бях помислила

предварително, че точно това ще кажа. Виждате ли, преди да умре му обещах нещо. Когато бяхме затворени там, в края на последния ден, няколко часа преди да пуснат газа, той ми каза: „Мамо, сигурно няма да оцелея. Не мога повече. Мамо, ако нещо се случи с мен, как ще изглежда?“ Отвърнах му: „Не се страхувай от нищо. Винаги сме били заедно, ще бъдем заедно и там.“ Той ме попита: „Мамо, а как ще разбера, че си там?“ Отговорих му: „Ръката ти винаги ще бъде в моята, така ще се намерим, хванати за ръце. Няма да се изгубим. Само не ми пускай ръката, стискай я здраво.“ Но вижте какво стана. Чувствах, че съм го измамила. Никога не се бяхме делили, докато беше жив. Никога. Затова бях толкова спокойна: бяхме заедно в живота и в смъртта, в отвъдното също щяхме да сме заедно. Когато останах насаме с него в моргата, му казах: „Ето ме, не се тревожи. Намерих те и идвам, за да съм заедно с теб.“... Никога не съм го мамила... Затова бях толкова спокойна. Излязох през задната врата, за да избегна приятелите, които ме чакаха, и помолих асистентите да ме пуснат през изхода за персонала. Когато излязох навън, спрях една кола, отидох до най-близкия мост и скочих от него. Не се удавих обаче. По реката плаваха парчета лед и аз паднах между тях, не мога да плувам, но не потънах. Усещах, че не потъвам и си мислех: „Е, може поне да ми се схване кракът.“ Но и това не стана. И за зла беда някакви хора ме извадиха. Попитаха ме откъде съм и какво правя вътре. Казах им: „Току-що идвам от моргата, но моля ви, не съобщавайте за мен.“ Дадох им телефонен номер, на който да се обадят, и Сергей дойде да ме вземе. Правя всичко по силите си да се справя с положението си, но отвътре съм мъртва. Не знам как се справя той без мен.

Когато се свестила в болницата на 26 октомври, Ирина открила, че е напълно гола под завивките. Всички останали жени заложнички край нея били с дрехите си. А тя стискала само малка икона в ръката си. Когато можела вече да говори, помолила сестрите да ѝ донесат поне част от дрехите ѝ, но те казали, че всичко, което било на нея, когато я докарали от театъра, било унищожено по заповед на офицерите от специалните служби, защото било пропито с кръв.

Но защо? И чия била тази кръв? Когато загубила съзнание в театъра, Ирина притискала сина си в прегръдките си. Човекът, чиято кръв я е заляла, би трявало да е прострелян така, че да последва

много обилен кръвоизлив. Това не може да е бил никой друг, освен Ярослав.

— Последната вечер започна при голямо напрежение — спомня си Ирина. — Терористите бяха изнервени. Но тогава „Моцарт“, както викахме на лидера им Мовсар Бараев, каза, че можем да се отпуснем и да чакаме 11 часа на другия ден преди обяд. Бил се появил лъч надежда. Чеченците започнаха да ни тормозят. Не ни позволяваха да ставаме от седалките. Ако имаш нужда от нещо, трябваше да вдигнеш ръка и те ти хвърляха сок или вода. Когато започна атаката на специалните служби, видяхме как терористите тичат към сцената, и аз казах на сестра ми: „Покрий Настя със сакото си, а аз ще прегърна здраво Ярослав.“ Не осъзнавах, че пускат газ. Просто видях, че настъпи брожение сред терористите. Ярослав беше по-висок от мен, затова по-скоро той ме прикриваше, когато го прегърнах. И след това изгубих съзнание. В моргата видях входната рана от куршума. Той ме беше предпазил... Спасил ми беше живота, макар че единственото ми желание през всичките тези 57 часа пленничество беше да запазя него жив.

Но чий е бил този куршум? Правена ли е балистична експертиза? Взета ли е проба от кръвта, попила по дрехите й, за да се установи чия е?

Никой от семейството не знае отговорите на тези въпроси. Цялата информация по случая е строго секретна и се държи в тайна дори от майката. В регистъра на моргата като причина за смъртта е записано „рана от куршум“, но това е направено с молив. Регистърът по-късно също е засекретен. „Разбира се, че са го изтрели“ — казва семейството.

— Първо помислих, че е дело на една от чеченките — разказва Ирина. — По време на пленничеството тя седеше през цялото време близо до нас. Виждаше, че всеки път, когато възникнеше някаква опасност или шум, когато някой викаше, аз веднага прегръщах сина си и го притисках здраво към себе си. Моя е вината, че така привлякох вниманието й... Струваше ми се, че през цялото време ни наблюдава. В един момент каза, обръщайки се към Ярослав: „А моят син е там.“ Имаше предвид в Чечня. След това нищо лошо не ни се случи, но на мен ми се струваше, че ни наблюдава през цялото време. Затова може

би тя е застреляла Ярослав. Все още не мога да спя. Виждам очите ѝ пред себе си, тясната открита ивица на лицето ѝ.

По-късно приятелите на Ирина ѝ обяснили, че големината на входната рана от куршума в главата на Ярослав показва, че не е стреляно с пистолет, а чеченките имали само пистолети.

Така че остава въпросът чий е бил куршумът.

— Сигурно са нашите хора — казва Ирина. — Бяхме седнали на много лошо място, точно до вратата. Който и да влезе, веднага се озовава пред 11-и ред. Когато терористите нахлуха в залата, ние първи ги видяхме, когато нашите войници са влезли, ние сме били точно пред тях.

Ирина може до безкрайност да анализира какво се е случило. Но това, което тя мисли или предполага, изобщо не интересува властите. Държавната линия е, че са били застреляни четирима души. Петият, Ярослав, изпада от официалната версия за събитията. Той дори не е записан сред жертвите в наказателно дело № 229133, заведено от Московската градска прокуратура.

— Много ме боли... че властите се правят, че такъв човек не е съществувал — казва Ирина.

Още по-лошото е, че веднага щом споделила своите въпроси и разсъждения с журналисти, Ирина била привикана в прокуратурата. Разследващият бил бесен. „Зашо вдигаш толкова шум? Не разбиращ ли, че е невъзможно да е бил прострелян?“ И изплашил до смърт нещастната майка, която и без това била в нестабилно психическо състояние. „Или веднага ще ми напишеш декларация, че не си казала нищо на журналистите и че те сами са си измислили всичко, заради което ние ще заведем наказателно дело срещу тях за клевета срещу специалните служби, или ще изровим гроба на сина ти без твоето разрешение и ще направим нова аутопсия!“^[1]

Ирина не се поддала на жалките му опити за изнудване. След четиричасовото въртене на шиш в прокуратурата си тръгнала и отишла право на гробищата, за да пази гроба на сина си. Било в края на ноември, когато в Москва вече е много студено. Отново приятели я спасили от сигурна смърт. Те тръгнали да я търсят из града, след като същата нощ не се прибрала у дома.

Ярослав бил внимателен и кротък, много ученолюбиво момче. Учел в музикално училище, докато другите деца на неговата възраст

тичали по улиците, пиели бира и се упражнявали в ругатни. Много страдал за това, искал да е „сilen и здрав“, да бъде по-агресивен, дързък и безстрашен.

Водел си дневник като повечето на неговата възраст. След събитията на „Норд-Ост“ Ирина го прочела. Вътре разсъждавал какво харесва и какво не харесва у себе си. Написал: „Мразя се, че съм такъв страхливец и се плаша от всичко, както и че съм нерешителен.“... „Какви черти искаш да възпиташ в себе си?“ — питал дневникът. „Искам да съм сilen.“ Имел приятели в училище, но те не били от момчетата, които другите смятали за силни и които момичетата харесвали. Вкъщи проявявал чувство за хумор, разкривал се, можел да бъде дързък и да се налага. Но навън започвали проблемите.

Ирина е изключително тъжна, че има неща, които така и не успяла да му каже, най-вече че така и не му обяснила колко много му се възхищава.

— За мен например хората си мислят, че съм силна — казва ми Виктория, лелята на Ярослав. — Но когато бях там вътре, се бях разпаднала на парчета. Три жени стояхме до него, той беше най-малкият, но въпреки това ни даваше кураж като голям мъж. Дъщеря ми съвсем си изпусна нервите. Трепереше и плачеше. „Искам да живея, мамо, не искам да умирам, мамо.“ Но той беше спокоен и смел. Даваше сили на Настия, подкрепяше ни, опита се да поеме цялата отговорност, както се полага на един мъж. Например една от чеченките видя, че сме сложили децата между нас, за да ги предпазим... С Ирина си помислихме, че ако започне атака, така ще можем да ги прикрием с телата си. Тогава тази жена се приближи до нас, в ръката ѝ имаше граната. Докосна Настия по крака и аз ѝ казах: „Би ли се махнала?“ А тя погледна към Настия и отвърна: „Не се страхувай. Ако съм точно до вас, няма да усетите нищо. Ще умрете за миг, а тези, които са по-далеч, ще се мъчат повече.“ И се отдалечи, а Настия ми каза: „Мамо, помоли я да се върне при нас, моля те. Каза, че няма да усетим нищо.“ Настия беше съсипана. Аз много добре знаех, че ако чеченката стои до нас, нямаше да имаме никакъв шанс за оцеляване, но тя не го разбираше. Като беше далеч, поне имаше някаква надежда...

Друг път пък терористите ни заплашиха, че ако никой не дойде да преговаря с тях, ще започнат да ни избиват и че първият застрелян ще бъде някой, който служи в полицията или в армията. Естествено,

много хора веднага си изхвърлиха военните книжки, но терористите ги намериха и започнаха да четат имената им от сцената. Изведнъж чухме: „Виктория Владимировна, родена през 1960 г.“ Това бях аз. Само че с друга фамилия... Положението беше много лошо. Никой не отговори. Терористите тръгнаха да преглеждат редовете. Дойдоха при мен. Ирина каза: „Заедно ще отидем.“ Терористите искаха военните и полицайските да отидат някъде с тях и всички си мислехме, че ще ги застрелят. Казах на Ирина, че поне една от нас трябва да оцелее, иначе родителите ни остават напълно сами... Намериха Виктория Владимировна, която търсеха, но докато все още не беше ясно какво ще стане, Ярослав дойде и седна до мен. Хвана ме за ръката и каза: „Лельо Вики, не се страхувай. Ако нещо се случи, аз ще дойда с теб. Прости ми за всичко, прости ми.“ А аз му отвърнах: „Не се притеснявай, всичко ще се нареди“... Не знам откъде намери толкова сили. А ние си мислехме, че е дете...

Наистина си беше страшно, оставяха ни да слушаме какво говорят за нас по радиото. Така разбрахме, че президентът мълчи, че Жириновски в типичния си хардлайнърски стил е заявил, че Думата няма защо да си губи времето с терористичен акт. Не си струвало да се обсъжда, защото било фалшива тревога...

След като измина първият ден, ни се стори, че можем да седим така и седмица, докато междувременно властите успеят да измислят някакво решение, различно от атака на театъра. Беше ни тежко. Трудно се запазва спокойствие в такава ситуация. Но Ярослав успява — завършва Виктория.

Жivotът на Ирина се променил напълно. Сега не работи. Няма сили да ходи на работа като преди, когато Ярослав бил жив. Колегите ѝ били много жизнерадостни хора. Всички се познавали добре и празнували всеки успешен изпит на сина ѝ, всяка висока оценка, която изкарвал. Непосилно ѝ е дори да се разхожда из Москва, защото по същите улици е вървяла с момчето си и накъдето и да се обърне, я заливат спомени.

— Виж, това са билетите за нощния влак до Санкт Петербург за 25 и 26 октомври, точно деня, в който е умрял. Щяхме да ходим там на турнир по тенис, само двамата. Отдавна исках да пътуваме някъде заедно с влак, защото имах чувството, че не разговаряме достатъчно, а

във влака щяхме да сме само двамата и щяхме да имаме възможност да си поговорим откровено. Но не би.

— Защо смяташ, че не сте говорили достатъчно?

— Не знам... Всъщност доста си говорехме, но на мен все не ми стигаше. Исках непрекъснато да разговарям с него...

Всичките й приятели се опитват да й помогнат и да я подкрепят. Щастлива е, че има любовта на най-близките си, но въпреки това й е трудно. Дори свещеникът, пред когото тя открила душата си, го понесъл тежко. След като чул историята й, той се разплакал. „Простете ми — казал, — прекалено болезнено е.“

— Отидох да попитам свещеника какво да правя. Аз заведох Ярослав на „Норд-Ост“. Идеята беше моя. На него не му се ходеше много — казва Ирина.

На снимките, направени преди да започне пленническото им изпитание, тя е красива, може би малко пълна. А сега се е стопила и лицето й е изпито, в уgasналите й очи се чете отчаяние. Изглежда преждевременно състарена, облечена е винаги с черно палто, черна шапка, черни обувки и чорапи, все трепери, не сваля палтото дори вкъщи.

— С Ярослав много ходехме на театър. За същата вечер имахме билети за съвсем друго представление в съвсем друг театър — продължава Ирина. — Вече се бяхме облекли да ходим, Виктория и Настя дойдоха да ни вземат и както си стояхме в коридора, осъзнахме, че билетите са за предния ден. Ярослав се зарадва и искаше да си остане вкъщи, но аз настоях: „Да отидем на «Норд-Ост», близо ни е.“ Аз го замъкнах там и след това не успях да го опазя... Последното нещо, което ми каза, беше: „Мамо, така много ми се иска да те запомня, ако нещо се случи...“

— Говореше ли често по този начин, докато бяхте там?

— Не. Това се оказа последният ни разговор. Когато Ярослав беше жив, понякога се будех сутрин с усещането, че съм най-щастливата жена на света... Сега си мисля, че сигурно на човек не му е позволено да бъде толкова щастлив... Аз предизвиках ужасната смърт на сина си. Подаръкът ми за шестнайсетия му рожден ден беше нова ограда на гроба му.

— Не ти си виновна за това.

— Това е война, тя е виновна за всичко — не спира да повтаря Виктория. — А сега вече и ние сме нейни жертви.

---

[1] Това е морално изнудване с цел да се пречупи жената, когато тя и без това е в състояние на изключителен стрес. Според руското законодателство, както би трябвало да знае и разследващият, ексхумация може да разреши само съдът. Ако бъде разрешена, тя може да се направи само в присъствието на майката, бащата или друг близък роднина, за когото съдът е определил, че е потърпевш от смъртта на починалия. Вследствие на превишаване на правата си разследващият, който е изнудвал Ирина, е преместен на друга работа, а по-късно — безшумно уволнен. ↑

№ 2251: НЕИДЕНТИФИЦИРАН

Преди да ви разкажа тази история, трябва да ви обясня нещо. Тя е за начина, по който живеем в Русия след събитията от „Норд-Ост“ и за състоянието на руската съдебна система при Путин.

Истина е, че по конституция съдилищата ни никога не са били толкова независими. Само че съдебната система неусетно мутира към състояние на пълна сервилност към изпълнителната власт. „Телефонната диктатура“ в нея е стигнала невижданi размери.

Този термин се използва, когато някой съдия произнася присъда според това, което му е продиктувано по телефона от представителите на изпълнителната власт. „Телефонната диктатура“ е ежедневно явление в Русия.^[1]

А „жертвите от «Норд-Ост»“ наричат хора, които изгубиха близките си по време на атаката, и заложниците, пострадали от обгазяването. Тези жертви подават жалби, за да получат компенсации за нанесените им морални щети, и посочват като ответник московската община. Те твърдят, че общината в желанието си да не противоречи на Путин и ФСБ, не е успяла да организира навременна медицинска помощ за пострадалите. Ищците смятат, че вината на общинското ръководство е по-голяма, тъй като кметът Юрий Лужков е един от хората, които подкрепиха президента при използването на химическо оръжие срещу руски граждани.

Първите жалби са подадени в Тверския районен съд в Москва през ноември 2002 г. До 17 януари 2003 г., когато първите две са гледани от съдия Марина Горбачова, за да определи дали да даде ход на делото, техният брой нараства до 61. Общата сума на всички искани обезщетения се равнява в рубли на еквивалента на 60 miliona долара, като тъжителите твърдят, че такава е цената на държавната лъжа. Най-напред те искат да знаят истината за смъртта на роднините си. Това се оказа невъзможно, защото ФСБ засекрети всичко, свързано с октомврийския терористичен акт. И тъй като е намесена ФСБ на Путин, съдебните заседания противаха в условия на злостна пропаганда срещу ищците, която се лееше от държавните медии.

Обвиняваха ги, че искат да се облагодетелстват от държавната хазна и да се обогатят, използвайки смъртта на близките си. Всички видни московски юристи се уплашиха да се замесят в случая „Норд-Ост“, защото се бояха от гнева на Кремъл. Върху Игор Трунов, който все пак се съгласи да поеме делото, се изляха тонове помия в пресата.

Властите оказаха всякакъв натиск, за да се измъкнат чисти от обвиненията, като използваха и цялата пропагандна машина на тяхно разположение, държаха се сякаш бяха не виновни, а потърпевши.

На 23 януари 2003 г. съдия Горбачова, която можем спокойно да определим като „телефонен съдия“, опирайки се на технически подробности, отхвърли пъrvите три иска. Федералният закон за борба срещу тероризма може да се тълкува по различни начини и между отделните му постановки има противоречия. Едно от възможните тълкувания е, че държавата не е длъжна да компенсира жертвите на терористични актове за загубите, които са претърпели. Въщност съдията направи нещо повече от отхвърляне на исковете. Тя придружи решението си с поток от обиди, които бяха толкова безсръбни, колкото и пропагандата на властите, а и без съмнение именно те са я накарали да постъпи така. Заседанията се превърнаха в поредица от непростими обиди и унижения, насочени към ищците.

Ето няколко примера от заседанието на 23 януари.

— Карпов, седнете! Казах да седнете!

— Но аз искам да кажа нещо...

Съдия Горбачова прекъсва ищца Сергей Карпов на сред изречението. Той е баща на Александър Карпов, популярен московски певец, поет и преводач, който се е задушил по време на атаката.

— Седнете, Карпов, или ще накарам да ви отстраният. Пропуснахте възможността да представите писмено становището си пред съда.

— Не съм, просто никой не ми е казал.

— Ето, казах ви. Седнете или ще накарам да ви отстраният.

— Искам да представя...

— Нищо не приемам от вас!

Съдията има истеричен вид. Очите ѝ са празни и говори като амбулантна търговка. Докато креци на ищците си чисти мърсотията под ноктите. Гледката е отвратителна. Продължава да се гаври със Сергей Карпов.

- Карпов, не вдигайте повече ръка.
- Искам да ми бъдат обяснени правата.
- Нищо няма да ви се обяснява.

Съдебната зала не е чистена отдавна. Претъпкана е. На всички журналисти е забранено да правят записи с диктофони. Защо? Какви държавни тайни може да бъдат разкрити? Душите на жертвите се гърчат. На никой не му се говори с тях, защото веднага започват да плачат. С тях са роднини и приятели, дошли да ги подкрепят, ако им прилошее. А руската магистратка продължава да удавя всичко в своята вулгарност.

— Храмцова, В.И., Храмцова, И.Ф., Храмцов, Т.И. Присъстват ли? Не? — Съдията чете имената без капка учтивост.

— Аз съм тук — обажда се висок млад мъж.

— Храмцов! Можете да говорите! — Произнася го с такъв тон, сякаш му казва: „Ето ти една рубла, приятел, хайде, от мен да мине! И после ми се махай от главата.“

Александър Храмцов е загубил баща си, който свирел на тромпет в оркестъра на „Норд-Ост“. Започва да говори, но му е трудно да сдържа сълзите си.

— Баща ми обиколи света с оркестъра, имаше и солови изпълнения. Представляващето страната и града ни навсякъде. Смъртта му е непрежалима загуба. Не ви ли е ясно? Вие пуснахте терористите вътре, вие, московската администрация. Те си влязоха вътре, без никой да ги спре. Разбира се, че не сте отговорни за това, което са извършили, но защо 400 души са откарани в три найсета болница, където е имало само 50 души дежурни, които не са могли да се погрижат за всички? Хората са умирали преди да им бъде обърнато внимание. Ето така е умрял и баща ми.

Дамата в съдийска тога на катедрата сякаш е на километри от залата. Тя лениво мести книжата пред себе си, сякаш за да убие време. Неспокойна е и от време на време поглежда през прозореца, оправя си яката, оглежда се в стъклата на слънчевите си очила. Една от обещите ѝ нещо я дразни и тя се чеше по ухото.

Синът продължава да говори. Естествено, обръща се към тримата ответници на страничната скамейка. Това са „представителите на Москва“, юристи от общината. В същото време съдията си проверява състоянието на маникура.

— Защо поне не позволихте на студенти по медицина да помогнат, щом не са ви стигали лекарите? Или пък в автобусите, които откарваха заложниците в болницата? Можеха да се погрижат за пострадалите още по пътя. Хората са се задушавали и са умирали, защото са лежали по гръб.

— Храмцов! — прекъсва го сопната Горбачова, като забелязва към кого се е обърнал ищецът. — Къде гледате? Трябва да отправяте думите си към мен.

— Добре. — Александър се обръща отново към съдийската катедра. — Те са се задушавали в автобусите. Задушавали са се!

Плаче. Кой би могъл да остане равнодушен?

Точно зад свидетелската банка е седнала Валентина Храмцова, овдовялата му майка, която също лее сълзи. Цялата е облечена в черно. Горбачова няма как да я пропусне. До нея е Олга Миловидова, лицето ѝ скрито в носна кърпичка, а раменете ѝ са приведени, но се опитва да не плаче, за да не разстройва заседанието. Всички ищци знаят, че не бива да ядосват съдията, тъй като тя може да нареди да оправнят залата и тогава ще трябва да чакат няколко часа отвън. Олга е бременна в седмия месец. Четиринайсетгодишната ѝ дъщеря Нина умира сред публиката на „Норд-Ост“. Олга ѝ купила билета.

— Защо не спрете да ни унижавате? — извиква Татяна Карпова, майката на загиналия Александър Карпов и съпруга на Сергей. — С какво сме го заслужили?

Данила Чернечев, московски студент, задушил се е газ, бил на 21 години и печелел по малко вечер като разпоредител на „Норд-Ост“. Майка му Зоя Чернечева става и излиза от съдебната зала. Чува се как нарежда отвън.

— А чаках внуци — плаче тя. Младата бременна вдовица на сина ѝ пометнала девет дни след погребението. — А сега водя дело, на което ме обиждат в лицето.

В нашата страна няма свестни съдебни традиции. Всички знаем какво е положението на съдия Горбачова. Началниците ѝ смятат, че те, а не ние, данъкоплатците, ѝ плащаме заплатата. Могат да я уволнят, да ѝ отнемат привилегиите на поста, които са доста примамливи и правят живота ѝ по-лесен от този на обикновените граждани с ниски доходи. Да предположим, че няма друг избор, освен да отхвърли всички жалби на нещастните жертви.

Но защо трябва да бъде толкова груба? Кому са нужни всичките тези подигравки и обиди? Наистина ли изпитва удоволствие да подрива хора, които и без това са съборени от съдбата? Защо съдия Горбачова така яростно защитава интересите на московската община?

Мислите ли, че някой е писал по този начин за заседанията по случая „Норд-Ост“ в контролираната от правителството преса или телевизия? Надявайте се! Ден след ден медиите информираха гражданите, че правителството подкрепя съдия Горбачова в опита ѝ да защити интересите на държавата, които стоят над личните интереси.

Такава е нашата нова идеология — идеологията на Путин. И не можем да скрием истината, че тя беше първо приложена в Чечня. Точно когато Путин се възкачи на трона в Кремъл, под тътенна на бомбардировките от началото на Втората чеченска война, руското общество направи за първи път трагична и напълно неморална грешка заради типичната си неохота да мисли ясно и логично. Обществото ни пренебрегна истината за случващото се в Чечня, факта, че се бомбардират не лагери на терористи, а градове и села, и че се убиват стотици невинни хора. Точно тогава повечето хора, живеещи в Чечня, почувстваха, а и още чувстват, пълната зловеща безнадеждност, в която са изпаднали. Когато отвеждаха незнайно къде и по незнайно какви причини техните деца, бащи и братя, военните и цивилните власти им казваха грубо (и все още го правят): „Стига сте цивили. Просто приемете, че това го изискват висшите интереси на войната срещу тероризма.“

Руското общество запази почти пълно мълчание цели три години. Огромното мнозинство приемаше — без да пророни и дума — това поведение в Чечня и не обръщаше внимание на тези, които им казваха, че то ще се върне като бумеранг върху тях, тъй като едно правителство, позволило си да се държи по този начин в част от страната, няма да спре дотам.

Правата на жертвите от „Норд-Ост“ и на семействата на тези, които загинаха, са погазени по абсолютно същия начин. Стига сте цивили — казват им. — Така е трябало да се постыпи. Обществените интереси стоят над личните.

Е, може би правителството се държи малко по-добре, с около 50–100 хиляди рубли по-добре с тях, тъй като този път си позволи да се поотпусне малко и поне да плати погребенията.

Ами реакцията на руснаците? Не проявиха особено съчувствие, а съчувствието е политически импулс, който правителството не би могло да си позволи да пренебрегне. Тъкмо обратното. Едно изтерзано общество иска спокойствие за себе си, иска мир и тишина и не се интересува дали това се постига с цената на други човешки животи. Хората се извърнаха от трагедията „Норд-Ост“ и предпочитаха да повярват на промиващата мозъците държавна машина, вместо на истината.

Час след осъдителната реч на Александър Храмцов съдия Горбачова произнася решението си, като отсъжда в полза на общината на Москва. Съдебната зала се опразва и в нея остават само победителите: Юри Булгаков, юрист в данъчния отдел, и Андрей Растроғуев и Марат Гафуров от юридическия отдел на общината.^[2]

— Ще празнувате ли? — не се въздържах да ги попитам.

— Не — отвърнаха тъжно и тримата. — В края на краищата и ние сме хора. Виждаме какво става. Позор за страната ни е да се държи така с хората.

— И защо не спрете да вършите този позор?

Мъкнаха. Излязохме в тъмната московска ноќ, някои поеха към топлите си домове, пълни със смеха на семействата им, други към кънтящи апартаменти, останали завинаги празни след 23 октомври. Последен си тръгна приведен побелял мъж с изразителни очи. През цялото заседание седеше с тихо достойнство в ъгъла.

— Как се казвате? — извиках след него.

— Тукай Хазиев.

— Заложник ли бяхте?

— Не. Синът ми загина там.

— Може ли да поговорим?

Тукай Хазиев с неохота ми дава телефонния си номер.

— Не знам какво мисли жена ми по въпроса. Трябва да я разберете, не ѝ се говори за това. Но позвънете след седмица, аз ще поговоря с нея.

Хазиеви са московско семейство и са минали през истински руски ад. Не само че загубили 27-годишния си син Тимур, музикант в оркестъра на „Норд-Ост“, но станали жертва и на същата така несломима идеология, която без преувеличение е истинският убиец на Тимур.

— Толкова ли му беше трудно да Путин на направи поне някакъв компромис с чеченците, с терористите? — не спира да пита Тукай Хазиев. — Кому е нужна тази негова „непобедимост“? На нас не, със сигурност...

Тукай е единственият човек в този дом на Волгоградски проспект, който може да говори за това, без да плаче. Съпругата му Роза, Таня, младата вдовица на Тимур, и 87-годишната баба не могат да овладеят мъката си. Тригодишната дъщеря на Тимур, светлокосата Сонечка, тича около възрастните. Татко ѝ го нямало на третия ѝ рожден ден, защото той бил след „Норд-Ост“.

Седят край масата и Сонечка се катери по столовете. Взима най-голямата чаша.

— Това е на татко. Това е чашата на татко. Не пий от нея! — предупреждава тя с тон, който не търпи възражение.

Баба ѝ Роза ѝ обяснила, че баща ѝ е на небето, също като бащата на самата Роза, и че повече не може да се върне. Но момиченцето е прекалено малко и не разбира защо пък да не може да се върне, когато тя, неговата любима Сонечка, толкова много иска да го види.

— Вярвах на държавата — казва Тукай Хазиев. — Почти до края на обсадата ѝ вярвах. Мислех, че специалните служби ще измислят нещо, ще стигнат до споразумение, ще направят някакви обещания, ще замажат някои неща и всичко ще се оправи. Но не очаквах, че ще постъпят както предложи Жириновски в деня преди атаката. Спомням си го как каза, че трябва да се пусне газ. Всички щели да заспят за няколко часа, после да се събудят и да си тръгнат. Само дето не се събудиха и не си тръгнаха просто така.

Целият живот на Тимур Хазиев се въртял около музиката и Дома на културата на улица „Дубровская“ № 1. Още като дете посещавал музикалното студио там. Там подписал договор с оркестъра на „Норд-Ост“, който наел залата на дома. И там и умрял.

Родителите му Роза и Тукай преди живеели в стая в комунален апартамент близо до Дома на културата. И двамата им синове, Тимур и по-големият Елдар, се научили да свирят на акордеон в тази сграда. Преподавателите посъветвали Тимур да продължи да свири. Бил талантливо момче и когато след десети клас му дошло време да си избере професия, издържал блестящо изпитите за перкусионист след едногодишно обучение от учителя му по акордеон. Влязъл в

училището по духови инструменти, което завършил за три вместо за четири години, и след това бил приет в престижната музикална академия „Гнезинс“, за която отдавна мечтаел.

Преподавателят му го наричал „Рафинад“ („Захарна бучка“) заради изтънчения начин, по който държал палките. Бил изискан, интелигентен и талантлив перкусионист.

Тимур съчетавал учението в Академията със свирене на духови инструменти в симфоничния оркестър на Министерството на от branата. Пътувал до Норвегия с военния оркестър, а след 23 октомври трябвало да замине на турне в Испания.

— Ето, приготвила съм му униформата и сутрешното облекло за концертите — казва Роза твърдо, мъчейки се така да потисне емоцията. Отваря шкафа, за да покаже. — А от Министерството на от branата никой не идва да си я приbere.

Сонечка минава покрай нас и направо грабва шапката с лъскавата кокарда, слага си я на главата и започва да тича из стаята.

— Шапката на татко! Шапката на татко!

Таня се разплаква и излиза от стаята.

Когато завършил Академията, Тимур бил поканен да свири в оркестъра на „Норд-Ост“. Това била третата му работа, но той я приел. Бил женен и дъщеря му растяла. Таня завършила сценични изкуства и била актриса и режисьор, но работела в детска градина за много ниска заплата.

Не е модерно да се вярва на мистика и предчувствия, но месец преди обсадата на театъра Тимур имал проблеми със съня.

— Събуждах се сутрин и го виждах седнал на леглото — разказва ми Таня. — Питах го какво му е, карах го да си легне пак, но той отвръща: „Нешо ме кара да се чувствам напрегнат.“

Семейството му предполага, че Тимур е бил просто много уморен. Денят му започвал рано, когато карал Сонечка и Таня до детската градина. Оттам се връщал веднага в дома на родителите си, където били инструментите му, за да свири. Напоследък работел по усъвършенстване на лявата ръка и бил доволен от резултатите. Казал на Таня, че още няколко години и щял да стане наистина добър перкусионист. Когато приключвал със самостоятелните упражнения, скачал в колата и отивал на репетиции с военния оркестър. Оттам взимал жена си и детето си и ги прибирал вкъщи от детската градина и

след това отивал на представление на „Норд-Ост“. Връщал се към полунощ и цикълът се повтарял отново на следващата сутрин. Изглежда сякаш бързал да живее живота си. Защо? Бил само на 27 години. Никой няма отговор на този въпрос, дори не знаят защо на 23 октомври Тимур решил да отиде на представление на „Норд-Ост“.

— Беше сряда — разказва ми Таня. — Имахме си традиция сряда да е нашата свободна вечер, за да се съберем цялото семейство. В сряда свиреше друг перкусионист, но точно тогава помолил Тимур да се сменят, защото приятелката му настоявала да прекара вечерта с нея. Това момиче спасило живота му, но с цената на живота на моя съпруг. Той никога не е можел да отказва и затова и умря.

— Човек не иска вещите на някой близък до сърцето му да се изгубят просто ей така, нали? — пита риторично Роза. — Затова отидохме там [в театъра]. Разбира се, нямаше и следа от мобилния му телефон. Тимур напоследък беше започнал да печели по-добре и си беше купил телефон. Нямаше ги и новите му дрехи.

Роза била съкрушена, когато видяла какво е останало от сина ѝ. На родителите върнали само старото му сако с отпечатък от кубинка на гърба и ризата му. Това било всичко.

През последните няколко години сме станали доста първични, дори малко груби. Това става все по-забележимо, докато войната в Кавказ продължава и нарушените табута се превръщат в познати факти от ежедневието. Убийство? Случва се всеки ден. Грабеж? И какво от това? Мародерство? Напълно законно по време на война. Не само магистратите не осъждат престъпленията, но и обществото си затваря очите за тях. Това, което в миналото предизвикваше възмущение, сега ни се струва напълно приемливо.

В онези ужасни октомврийски дни на кризата със заложниците сякаш цялата страна се беше обединила в пристъп на съчувствие, всеки се чудеше как да помогне, молеше се, надяваше се и чакаше. Но ние нищо не можехме да направим. Специалните служби не пускаха никой да доближи и ни уверяваха, че всичко е под контрол. Но как да се примирим с факта, че измежду малцината, допуснати на това специално място, е имало хора, които са си позволили да мародерстват на дребно? Само новите и лъскави неща. Каквото им хареса. Няма друго обяснение за изчезването на дрехите и вещите на заложниците. Семействата на загиналите никога няма да забравят чувствата, които са

изпитали тогава. Ако правителството внезапно реши да им даде на всички компенсации по един милион, тези спомени пак ще останат.

Ако се съди по ризата, която им върнали, Тимур е лежал навън на открито. Роза не успяла да изпере от нея прочутата ни московска мърсотия, смесица от нафта и бензин.

Когато Тимур отишъл на работа за последен път, в джоба му имало десетина различни карти и легитимации с негови снимки, с които доказвал, че е музикант в оркестъра Норд-Ост и в оркестъра на Министерството на от branата. С него били и паспортът му, шофьорската книжка и тефтерче с телефони и адреси на приятели и роднини.

Но на 28 октомври върнали на семейството му тялото с табелка, вързана с ластик на китката му, на която пишело: „№ 2551, Хамиев, неидентифициран“.

— Как е могло да се случи това? — пита Роза.

— Защо Хамиев, а не Хазиев? [На руски името звучи обидно, защото се свързва с „хам“. Ако наречеш някого така, все едно му казваш „плъх“.] И дори да са го объркали за Хамиев, какво значи „неидентифициран“? И защо трябваше да го търсим толкова? Само е трябвало да отворят тефтерчето му с телефони, да наберат кой да е номер от него и да попитат този, който вдигне, дали познава Тимур Хазиев. Веднага щяха да им дадат нашия телефон.

Майката на Тимур говори за датата след атаката, дългия ден на 26 октомври, който семейство Хазиеви никога не забравят.

— От сутринта до четири следобед името му го нямаше никъде. Нямаше го и в списъка със заложниците, предоставен отластите — разказва Тукай Хазиев. — Когато вече бяхме обиколили всички морги и болници, изведнъж се появи. Имаше кратък списък, само на двайсет души, и Тимур беше в него. Според него той беше жив и се намираше в седма болница. Обадих се на жена ми и й казах, че всичко е наред. Плакахме от радост. Приятелите ни поздравяваха. С Таня веднага отидохме до болницата.

На входа обаче имало гард, който не пускал никого. Казвал, че от прокуратурата му наредили. Таня се разплакала, гардът я съжалител и прошепнал на Тукай, че ако „техният човек“ е тук, това никак не е добре. Означавало, че няма надежда. Таня чула всичко и започнала да се моли да я пуснат. И гардът отворил вратата.

Болничните коридори изглеждали пусти, но изведенъж по тях се появил полицай и тръгнал към тях. Бил притиснал автомат към гърдите си.

— Беше напълно безсърдечен човек. Никакво предупреждение. Няма „Подгответе се за лоша новина“. Само каза право в лицето ми: „Мъртъв е. Махайте се.“ Разбира се, изпаднах в истерия за двайсетина минути и виковете ми доведоха лекарите. „Кой ви пусна вътре?“ — питаха те.

Таня се съвзела малко и поискала да види трупа на Тимур преди аутопсията, но ѝ отказали. Тя се молела и молела, но полицаят ѝ отвърнал: „Иди искай разрешение от Путин.“ Появили се и трима представители на прокуратурата. „Какво сте се разбързали?“ — попитали те. — „Тъкмо ще имате време да му сковете ковчег.“ После попитали: „Фамилия? Хазиев? Чеченец ли е?“

Това се оказал грехът на Тимур Хазиев. Нашите правоохранителни органи взели татарското му име за чеченско и всичко случило се след това било точно според властващата идеология.

Сега семейството е убедено, че това е била и причината за смъртта на Тимур — взели са го за чеченец и нарочно са му отказали медицинска помощ. Когато мъжете от семейство Хазиеви отишли да приберат трупа му от мортата, на гърдите му било написано с големи цифри „9.30“, времето на смъртта, настъпила в 7-ма болница. По тялото му нямало следи от системи, инжекции или изкуствено дишане. Отгоре била получена инструкция всички чеченци да бъдат убити или оставени да умрат и тъй като взели Тимур за един от тях, той нямал право на реанимация. Четири часа след атаката той просто лежал и уминал. Тимур бил убит от идеологията.

— Нямаме права в собствената си страна. Ние сме боклук. Затова се случи всичко това с моя Тимурка — казва ми Таня на раздяла.

Когато на 26 октомври Таня и Тукай стояли пред болничния вход, около 20 души се опитали да влязат в апартамента, в който живеели семейство Хазиеви. Някои били униформени, други цивилни. Съседите им се намесили и успели да ги отпратят. Таня научила, че действали по информация от болницата, че на този адрес живее чеченец.

Какво да направят сега семейство Хазиеви? Да приемат унищожението и да се опитат да се съвземат?

— Когато ни извикаха в съда, за да дадем показания като ищци — спомня си Тукай, — Горбачова ни гледаше така, сякаш не разбира какво ѝ говорим. Тя беше сигурна, че всички без изключение са получили медицинска помощ.

Семейство Хазиеви, естествено, имат смъртен акт, но в него не е спомената причината за смъртта. Оставено е празно място. Нито намек за терористичен акт. Не стига, че идеологията убила Тимур, ами срещу родителите му се изправила система, която избягва да дава документални доказателства.

— Предполагам, че сте попитали в прокуратурата защо в графата „причина за смъртта“ не е написано нищо.

— Разбира се, още на 28 октомври. Те ни увериха, че това е просто формалност и можем да се заемем с подготовката на погребението. Казаха ни, че когато излязат резултатите от аутопсията, ще впишат всичко надлежно.

— И направиха ли го?

— Не, разбира се, че не.

Това е много осветляващ отговор. Никой не очаква честна игра от правителството. Властите в най-добрая случай са източник на неприятности въпреки официално обявения висок рейтинг. Наскоро към президентството беше създаден специален отдел, който да грижи за образа на страната и на президента в чужбина. Идеята е да се намали разпространяването на негативна информация и да се направи всичко възможно Русия да изглежда по-лицеприятна в очите на чужденците. Няма да е лошо, ако правителството създаде още един отдел, който да се грижи за подобряване на имиджа на страната и президента в очите на самите руснаци.

— Наистина ли Путин не е могъл да отстъпи? Наистина ли не можеше просто да каже „Спирал войната“? Нашите близки щяха днес да са живи — не спира да повтаря Тукай. — Искам само да знам кой носи отговорността за тази трагедия? Нищо повече.

Наскоро Таня купи костенурката Кирюша и котката Фрося, за да си има компания вкъщи. Сонечка е все още много малка, за да разбере какво се е случило с татко ѝ, но не ѝ харесва, че когато се върне вкъщи от детската градина, него го няма. Наскоро на семейството се обадили продуцентите на възобновения мюзикъл „Норд-Ост“ и им предложили

безплатни билети. Отказали, но им продуцентите ги уверили, че когато искат... Май наистина сме изгубили всякакво чувство за приличие.

---

[1] „Телефонна диктатура“ е термин, който остана от съветските времена за неофициалната система на управление, основаваща се на лични познанства. Държавни служители се обаждат на съдиите и те произнасят исканите от тях присъди. „Телефонна диктатура“ има във всички сфери на нашия живот, както се вижда от поговорката „Няма невъзможни неща, всичко може да се свърши по телефона“ ↑

[2] Това е забелязано от опечалените семейства, присъствали в залата, и от журналисти, отразявали заседанието. ↑

СИРАЖДИ, ЯХА И ТЕХНИТЕ ПРИЯТЕЛИ

Само луд би могъл да завижда на живеещите днес в Русия чеченци. През изминалите години положението им беше незавидно, но след „Норд-Ост“ расистката машина на държавното възмездие се задвижи с пълна сила. Расистките атаки и прочиствания, надзорявани от полицията, стават все по-чести. Човешки животи се съсипват за един миг, хората губят домовете, работата и общественото си положение, и то само по една причина — че са чеченци. Животът им в Москва и другите големи градове е нетърпим: подхвърлят им наркотици и оръжия и веднага ги хвърлят за няколко години в затвора. Съвсем открито ги превръщат в парии. И те се оказват в задънена улица, от която не знаят как да се измъкнат. Никой не е пощаден, без значение от възрастта му.

— Когато започнаха да говорят на чеченски и прекъснаха второто действие, осъзнах, че положението е сериозно и че ще стане още по-лошо, Някак си ми стана ясно веднага. — Яха Несерхаева е 43-годишна московчанка, икономист по професия. Тя е чеченка, родена е в Грозни, но се преселила отдавна в столицата. На 23 октомври отишла да гледа „Норд-Ост“. Приятелката ѝ Галя, с която се познават от години, е от северния руски град Ухта. Тя купила билетите за 13 ред. Яха не обичала много мюзикълите, но Галя я убедила да дойде.

— Каза ли им, че си чеченка?

— Не. Бях изплашена. Не знаех дали е по-добре да им кажа, или да си премълча. Можеха да ме застрелят, защото съм чеченка, а ходя на мюзикъл.

Яха не видяла газа, въпреки че много от заложниците забелязали белите облаци във въздуха. От мястото, където седяла, само чула викове „Пуснаха газ!“ и няколко секунди по-късно загубила съзнание.

Свестила се в 13-а болница, в която били закарани много от жертвите, включително и Ирина Фадеева, майката на Ярослав, застреляното момче. На Яха ѝ било зле. Нямала никаква представа какво се случва. Скоро при нея се появил следовател.

— Попита ме за името и фамилията, къде живея, къде съм родена и какво съм правила на „Норд-Ост“. После дойдоха две жени, взеха ми отпечатъци от пръстите и ми прибраха дрехите са изследвания. Вечерта следователят се върна и ми каза: „Имам лоши новини за вас.“ Първото нещо, което си помислих, беше, че приятелката ми, с която бях отишла на мюзикъла, е починала, но той каза: „Арестувам ви като съучастник на терористите.“ Бях в шок, но станах и тръгнах след следователя, както си бях болничните чехли и нощница. Първо останах два дни в 20-а болница (охранявана със специален режим), където никой не ме попита нищо и не ме лекуваха. Всъщност през цялото време никой не ми оказа медицинска помощ. В края на втория ден следователят пак дойде. Снимаха ме и записаха гласа ми. След няколко минути ми донесоха палто и чифт мъжки боти, сложиха ми белезници и ми казаха: „Имате нужда от лечение в друга болница.“ Качиха ме в полицейска кола, закараха ме в прокуратурата, където останах около десет минути, а след това ме отведоха в затвора Мариино (женски строго охраняван затвор в Москва). И ето ме — с три номера по-големи боти, обути на босо, в мяръсно мъжко палто, немита и несресана от седмица. Затвориха ме в килия и всички жени надзирателки се обръщаха към мен с „Ей, чумо!“.

— Често ли те разпитваха, докато беше в ареста?

— Изобщо не ме разпитваха. Само седях вътре и не спирах да моля надзирателката за среща със следователя.

Яха говори тихо, бавно и без емоция. Присъствието ѝ едва се усеща. Има изражение на мъртвец, зениците ѝ са разширени, а погледът — втренчен, мускулите ѝ са като скованi. От снимката в паспорта ѝ ме гледа съвсем друг човек, красива и горда жена.

Яха понякога се опитва да се усмихне, но сякаш за двете седмици, прекарани в затвора, е забравила как се прави това. Мислила си, че с нея е свършено и нещо не може да я спаси. Положението било възможно най-лошо. Само полицайтe, който я транспортирали от 20-а болница, ѝ казали нещо за бъдещето ѝ. Те я информирали, че „ще отговаря за всички“, тъй като останалите терористи са унищожени и тя е единствената оцеляла.

Но както обикновено става в мюзикълите, историята на Яха имала щастлив край.

Приятелите ѝ се обединили и бързо наели адвокат, който по чудо успял да проникне през привидно непробиваемата стена, заобикаляща Яха Несерхаева. След десет дни я пуснали от затвора. Изненадващо, но въпреки расисткото време, разследващите прокурори, работещи по случая „Норд-Ост“, след като не открили нищо, което да уличава Яха, постъпили почтено. Не се опитали да я натопят. Не скальпили обвинение, не подхвърлили улики, не я унижавали. Не се опитали да си отмъстят на една чеченска жена само заради произхода ѝ. Това в днешни дни е голямо събитие.

Отишли дори по-далеч. Когато казали на Яха, че е свободна и може да си ходи, се извинили и я откарали у дома ѝ. За това трябва да благодари на главния разследващ, заслужилия юрист В. Прихожников. Задължена е и на служителите на управлението на вътрешните работи в Богородское. Издали на сестрата на Яха, Малика, която веднага пристигнала от Грозни, за да се опита да помогне, специално разрешение да остане в столицата, тъй като близък роднина се нуждае от постоянните ѝ грижи — знаели, че без него днес в Москва чеченец не може да излезе през вратата, тъй като веднага ще го арестуват.

Аелита Шидаева е на 31 години. Тя също е чеченка. От началото на настоящата война живее с родителите си и дъщеря си Хадижат в Москва. Аелита е арестувана в кафенето, където работи, близо до метростанция Мариино. Разказва ми историята си спокойно и овладяно, без сълзи и истерия, учтиво усмихната. Ще речеш, че не ѝ се е случило нищо необикновено. Но само ако не знаеш, че когато най-накрая я освобождават от полицейското управление в Мариино след няколко часа безмилостен разпит, тя припаднала.

— Всичко беше много странно. Първо единият от полицайте вечеря в нашето заведение. Нищо необичайно, често ядат при нас. Полицейското управление е на сто метра. Никога не съм крила от тях, че съм чеченка, избягала от Грозни, за да се спаси от войната. Та полицаят приключи с вечерята си и излезе, после изведнъж се втурнаха други негови колеги. Бяха около петнайсет, водени от кварталния Василиев. Той ме познава много добре. Изправиха всички до стената, претърсиха ни и ме отведоха.

— Какво те питаха?

— Какви са връзките ми с терористите. Казах им: „Виждате ме коя съм. Всеки ден по дванайсет часа съм ви пред очите, от единайсет сутринта до единайсет вечерта.“

— И те какво ти отговориха?

— Питаха ме с кого от терористите съм ходила на ресторант. Никога, откакто съм в Москва, не съм ходила на ресторант. Казаха, че ако не призная за връзките си с терористите, ще ми подхвърлят наркотици и оръжие. Разпитваха ме на смени. През цялото време наоколо минаваха заплашително изглеждащи мъже в униформи и се взираха в мен. Следователят каза, че ако не си призная за връзките с терористите, ще ме остави в ръцете на тези мъже и те щели да ме „изядат жива“. Че нямали търпение да ме докопат и че можели да накарат всеки да говори.

В полицейския участък информирали Аелита, че е уволнена от работа. Следователят казал, че той наредил на собственика на кафенето да го направи, ако не искал да му затворят заведението. Пуснали Аелита само защото майка ѝ Макка, учителка по руски, показвала способности на истински защитник на гражданските права. Според полицайите от Мариино тя „разтръбила случая из цяла Москва“. Макка се обадила в радио „Ехото на Москва“, мобилизирада адвоката Абдула Хамзаев и много други. Макар полицайите непрекъснато да повтаряли, че Аелита не е при тях, най-накрая успяла да ги принуди да я пуснат.

Аелита се е излекувала от шока. Напълно разбира положението и казва, че само иска да се махне от Москва.

— И да се върнеш в Чечня?

— Не, в чужбина.

Макка е против тази идея. Не че не е съгласна дъщеря ѝ да отведе внучката ѝ някъде другаде: Хадижат трябва да ходи на училище въпреки това, което направиха Мовсар Бараев и неговите хора в театъра на „Дубровка“ и въпреки засиления интерес на московската полиция към младите чеченки. Но на Макка не ѝ се ходи никъде. Не може да си представи да живее извън Русия, но също така не може да разбере какво иска Русия от Аелита, от нея и от Хадижат. Едната е възрастна жена, прекарала по-голямата част от живота си в СССР. Другата е млада жена, която никога не е живяла нормално, все бяга от някъде, от една война — та на друга. А третата е малка, само

внимателно гледа и слуша какво става около нея и засега не казва нищо.

Скоро учителката на Хадижат се обадила на Аелита много засрамена и ѝ казала, че трябва да донесе документ, с който да потвърди положението ѝ на самотна майка. Кой издава такива удостоверения? Всичките ѝ други документи са в ред, но ако не донесе и такъв, учителката „просто не знаела какво да прави“. Искат да изгонят Хадижат от училище. След 26 октомври 2002 г. в 931-во училище в Москва вече няма място в пети клас за едно чеченско момиченце, доведено от семейството си да се образова.

— Не мога да разбера как това, че съм самотна майка, влияе на положението на Хадижат — пита се Аелита. — На кого да имаш вече доверие?^[1]

Абубакар Бакриев някога заемал дребна техническа служба в Първа републиканска банка. Но сега вече е освободен от всякакви такива задължения. Всичко станало много тихо и кротко. Абубакар бил извикан от заместник-директора по сигурността, който му казал: „Не ме разбирай грешно, но ще си имаме проблеми заради теб. Подай молба за напускане по собствено желание.“

Отначало Абубакар не можел да повярва на ушите си, но след това заместник-директорът добавил, че „те“ искали да молбата му да е със задна дата, например 16 октомври, така че всичко да изглежда нормално и никой да не може да ги обвини, че уволнението му е част от античеченските настроения след случая „Норд-Ост“.

Ето как става: екзекуторите те осъждат на смърт (а за много чеченци днес уволнението е абсолютен край, няма да начин да си намерят друга работа), но се надяват, че ще разбереш в какво затруднено положение са изпаднали. Типично е в днешно време убиецът да каже на жертвата: „Ще те убия не защото съм лош човек, а защото нямам друг избор. Но ще те помоля да направиш така, че да изглежда все едно не съм те убил.“

Същия ден и един дагестанец бил „доброволно уволнен“ от същата банка и неговото „лично решение“ също било със задна дата. Той заемал скромен пост, но също станал жертва на етническото прочистване, за да се избегнат неприятните въпроси за работещите в банката хора с кавказки произход.

— Първа републиканска банка беше прочистена — казва Абубакар. — Сега вече служителите по сигурността могат да спят спокойно. Аз съм на 54 години. Не знам къде да отида. Полицията идва три пъти в дома ми да види как живея с трите ми деца. Превръщате ни във врагове. Трябва да разберете, че вече нямаме друг избор, освен да искаем независимост, защото наистина имаме нужда от място, където да живеем в мир. Дайте ни земя където пожелаете и ние ще отидем да живеем там.

Исита Чиргизова и Наташа Уматгариева са чеченки, живеещи във временен център за настаняване на бежанци в село Серебряники в Тверска област. С тях се запознах в 14-о полицейско управление в Москва. Исита си бършеше мастилото от пръстите, след като й бяха взели отпечатъци. Наташа плачеше неутешимо. Току-що ги бяха освободили, истинско чудо в днешно време. Полицайтe се бяха смилили над тях.

Сутринта на 13 ноември 2002 г. жените били подложени на обичайните процедури. Дошли в Москва с ранния влак, за да получат помош от организация за защита на човешките права. Били арестувани на гарата, на няколко метра от входа на организацията, тъй като Наташа куцала. Има открита рана на крака вследствие на диабет, а те я заподозрели, че е ранена партизанка. Исита е бременна в седмия месец, което означава, че има голяма подутина под палтото си, точно там, където камикадзетата си връзват коланите с експлозиви. Така поне майор Любезнов, дежурният в 14 управление, обясни причините за ареста им. Въпреки името си майорът никак не беше любезен. За да предпази Русия от терористична заплаха, той се почувстввал задължен лично да опипа подутината на корема на Исита, за да се увери, че е причинена от бременност.

Всичко завършило добре за Исита и Наташа. Майорът само ги предупредил: „Ако ни убивате, и ние ще ви убиваме.“ Ня мал време да се излага повече, освен това се оказа, че е напълно възможно да се правят някои полезни неща в такива случаи. Първо, успях да засека жените в полицейското управление още преди да ги откарат в някой строго охраняван арест или изолирана стая за разпит. Второ, успях да убедя Владимир Машкин, началника на полицейското управление (а той се поддаваше на убеждение), че хората понякога наистина идват да

си вземат хуманитарната помощ просто защото са бедни и не могат да си намерят работа и квартира.

Зара работела като продавачка на зеленчуци край метростанция „Речна“. Собственикът на малкия магазин дошъл при нея и ѝ казал: „Утре не идвай на работа, защото си чеченка.“ Зара е единственият източник на доходи за семейството си, което се състои от трите ѝ деца и болния ѝ от туберкулоза съпруг. Защо им е на полиците да се замесват в такива случаи?

По време на Първата чеченска война Аслан Курбанов живеел в охраняван лагер за бежанци в Ингушетия. През лятото го напуснал и постъпил в институт в Саратов, после се преместил в Москва при леля си Зура Мовсарова, докторант в Московския автотехнически институт. Намерил си работа и бил официално регистриран с право да пребивава в столицата.

На 28 октомври 2002 г. в дома му дошли служители на криминалната полиция от 172-ро районно полицейско управление. Предния ден по молба на местната полиция взели на Зура отпечатъци от пръсти, затова когато казали на Аслан, че искат само да дойде с тях, за да му вземат и на него, никой не заподозрял нищо. Аслан си облякъл палтото и влязъл в полицейската кола.

Три часа по-късно Зура се притеснила. Племенникът ѝ още не се бил върнал и тя отишла до полицейското управление. Там ѝ казали, че Аслан е арестуван за притежание на наркотици. Що за измишльотина? Значи той станал, облякъл си палтото, сложил си в джоба наркотици и така отишъл в полицията? Аслан успял да извика на Зура, че го завели в една стая, където изпод масата извадили канабис и му казали: „Това трябва да е твое. Няма да позволим на чеченците да си правят каквото си искат. Ще ви смачкаме всичките така.“

Аслан дори не пуши. Прекарал двайсет и втория си рожден ден на 30 октомври в затвора „Матроская тишина“.

Сутринта на 25 октомври 2002 г. в дома на живеещото в Москва чеченско семейство Гелагоеви нахлула полиция. Алихан, собственикът на апартамента, бил окован в белезници и отведен. Съпругата му Марек се втурнала да търси помощ в полицейското управление в

Ростокино, но ѝ казали, че от него не е излизал и един полицай в този ден. Обадила се на радио „Свобода“, което съобщило за отвличането на Алихан Гелагоев и до вечерта го пуснали. Била натисната точния бутон.

Алихан ми каза, че като го качили в колата, полицайт му сложили качулка на главата и го били по целия път до „Петровка“ — улицата, на която се намира московското Централно полицейско управление. Крещели: „Вие ни мразите и ние ви мразим. Вие ни избивате и ние ще ви избиваме.“

Когато пристигнали на „Петровка“ обаче, спрели да го бият и часове наред се опитвали да го убедят да подпише самопризнания, че е идеологическият организатор на терористичната атака на „Норд-Ост“. Точно такива неща са се случвали по времето на Сталин. „Самопризнанията“ дори се пишли предварително, същото става и сега. От Алихан се искало само да се подпише отдолу.

Той отказал, но за да го пуснат, нямал друг избор, освен да подпише декларация, че е дошъл доброволно в полицейското управление и няма оплаквания срещу полицайте.

Расизъм? Да. Отвратително поведение? Разбира се. Това е много притеснително извращаване на войната срещу тероризма. Не вярвам в никој една статистика на полицията за успеха на тяхната антитерористична операция „Вихър“, на никој една тяхна дума колко „съучастници на терористите“ са заловили. Цифрите им са кухи. И самата полиция също е куха и издава кухи доклади, основаващи се на кухи разследвания.

А междувременно къде са терористите? Какво замислят? Кой знае? Полицията няма време да се занимава с това. Путин насърчава въръщането на старата съветска имитация на дейност, която замества истинската работа.

— Полицейските следователи бяха много любезни — казва ми 36-годишният Зелиман Насаев. — Казаха да не се притеснявам, защото ще получа най-много 3–4 години, а след това ще изляза. Може дори да ме осъдят условно. Само да подпиша и да си улесня живота.

Зелиман живее от дълги години в Москва. Семейството му се преместило тук, за да избяга от Втората чеченска война. Първа пристигнала най-голямата му сестра Инна.

— Биха ли те в полицията?

— Разбира се. Събудиха ме в три часа през нощта и казаха: „Време е за натиск.“ Биха ме през никаква твърда материя (очевидно техника, която не оставя белези) по бъбреците и черния дроб, за да ме принудят да подпиша самопризнания, но аз не се поддадох. Казах им: „Добре, оказвайте ми натиск. Дори да ме застреляте, няма да ви позволя да ми приписвате обвинения.“ А те повтаряха: „Какво прави чеченец като теб тук? Твоето място е в Чечня. Върни се там и си води войната.“ Отвърнах им: „Моята страна е Русия и аз живея в нашата столица.“ Те много се ядосаха на това. За да ме накарат да изгубя контрол, един от полицайите ми каза: „Е, току-що изчухах майка ти.“

Само ако е знаел този агент от Нижегородското полицейско управление чия майка твърди, че е изнасилил, и кого бие и се опитва да принуди да признае неизвършено престъпление, за да може да манипулира статистиките на кампанията за „залавяне на чеченските престъпници в Москва“ след случая „Норд-Ост“! Но може би по-добре, че не е знаел.

Роза Насаева е внучка и Зелиман съответно е правнук на легендарната руска красавица Мария-Мариам от семейство Романови, роднина на руския император Николай II, която се влюбила страстно във Вакху, чеченски офицер от царската армия. Избягала с него в Кавказ, приела ислама и с него името Мариам, родила на Вакху пет деца и била депортирана заедно с него в Казахстан, а след смъртта му се върнала в Чечня. Починала там през 60-те години на ХХ век и чеченците я смятат почти за светица. Тази красива история за руско-чеченската дружба и любов, известна из цял Кавказ, в момента не върши никаква работа, защото нищо не може да спаси Зелиман от днешната московска полиция. Дори във вените му да тече кръвта на десет императори, те ще се отнасят с него както с всички други чеченци.

В някои части на Москва нормалните хора наистина нямат работа. Това са мрачни пространства зад фабрики, в индустриски зони или под електропроводи за високо напрежение. Точно там можете да намерите чеченците, които се опитват да оцелеят в столицата ни. Едно от тези места е Фрезерско шосе, разбита ивица асфалт, водеща от Рязански проспект покрай полуобезлюдени тухлени пететажни сгради към индустриските бордеи далеч от живота на метрополиса.

Всъщност те никога не са били регистрирани като жилищни сгради. Официално се водят все още цехове и халета, спрели отдавна производство, жертви на перестройката. Работниците им ги няма, а шефовете им днес се издържат, като дават разбитите помещения под наем. В една такава мръсна разграбена бивша фабрика през 1997 г. се появиха първите чеченски бежанци. Бяха избягали от престъпната анархия между Първата и Втората чеченска война и бяха главно от семейства, противопоставящи се на тогавашните чеченски лидери Аслан Масхадов и Шамил Басаев. Директорите на фабриките им позволиха да ремонтират помещенията и да ги превърнат в жилищни сгради, а след това да им плащат наем.

Чеченците живеят там и до днес, сред тях са и Насаеви заедно с още 26 семейства. Местната полиция ги познава много добре. Никой не се крие, защото няма за какво, нито има къде да избяга.

Когато се случи заложническата криза от „Норд-Ост“, веднага там се появили служители от Нижегородското полицейско управление и обясниха, че имат да изпълняват норма и да арестуват по 15 чеченци „от всеки участък“. Бяха задържани всички мъже от 26-те семейства и откарани с автобуси за снемане на пръстови отпечатъци.

Но за лош късмет Зелиман Насаев-Романов по това време не си бил вкъщи. Отишъл да предаде химикалките, които семейството слобоява надомно, и да вземе части за още.

Полицията скоро се върнала в индустрислата зона, където живеят потомците на императорското семейство. Казали, че искат отпечатъци и от него и Роза го пуснала, без да се притеснява. Семейството обаче започнало да се тревожи, когато няколко часа покъсно синът им още не се бил върнал. Накрая майката и бащата се отправили към полицейското управление, където в типичния полицейски неадекватен стил им казали: „Синът ви имаше граната и предпазител в джоба си. Имаме много свидетели.“

— Извиках: „Нямате право! Сами го отведохте. Тръгна с вас от дома и тогава в джобовете му нямаше нищо. И ние имаме много свидетели.“ — разказва Роза. — А полицайте ми отвърнаха: „Тук чеченците не могат да бъдат никакви свидетели.“ Бях много обидена. Да не би вече да не ни броят за граждани на тази страна?

Когато майката на Зелиман се върнала на следващата сутрин в полицейския участък, ѝ казали: „Синът ви продава марихуана. Не

можете да му помогнете.“

— Като отидох, ме заведоха в един кабинет — разказва Зелиман. — Казаха ми: „Ти търгуваш с хероин.“ По-старшият полицай държеше малко пакетче и ми заяви: „Това е твое.“ Оковаха ме в белезници и сложиха пакетчето в джоба ми. Започнах да протестирам, а те отвърнаха: „Добре, тогава ще ти добавим и един предпазител от лимонка.“ Видях как единият вече бършеше предпазителя с парцал, за да махне отпечатъците. Сложи ми го в ръката и си записа нещо. Извиках: „Нямате право!“ А те ми казаха: „Имаме си заповеди. И имаме пълното право. А ако не се държиш като добро момче и не признаеш престъпленията, които си извършил, роднините ти ще те последват. Сега се връщаме у вас да направим обиск и ще намерим други части от същата граната. Подпиши самопризнанието.“

Зелиман отказал да подписва каквото и да било. Били го и му казали, че ще продължат да го бият и няма да пускат адвокат при него. Пуснали го защото се намесили журналисти и депутатът от Думата Асламбек Аслаханов. Сега Зелиман си седи у дома в преустроената фабрика и е изпаднал дълбока депресия. Бои се от всяко почукване на вратата. Депресията поразява всички чеченци, които живеят сред нас. Няма един оптимист между тях — нито сред старите, нито сред младите. Поне аз не съм виждала. Всички мечтаят да емигрират, да получат възможност да се слеят някъде с пейзажа и да не се налага повече да обясняват от каква националност са.

— Полицията непрекъснато упражнява тормоз върху чеченците в Русия — твърди Светлана Ганушкина, директор на Обществения комитет за гражданска помощ на бежанци и изселници. В нещастието си хората се обръщат към тази организация. Те са чеченци, чиито роднини са арестувани, снети са им отпечатъци от пръсти и са им подхвърлени наркотики или оръжия; чеченци, уволнени от работа или заплашвани с депортация. (Къде, за бога, може да бъде депортиран руски гражданин от столицата на Русия?) Идват при Светлана Ганушкина, защото няма къде другаде да отидат.

— Сигнал, че има нова вълна от държавен расизъм, който официално се нарича Антитерористична операция „Вихър“ — продължава Светлана, — беше подаден веднага след атаката на театъра на „Дубровка“. Гонят чеченците отвсякъде. Най-голям е проблемът, когато ги уволнят от работа или ги изхвърлят от жилищата им. Това е

разчистване на сметки с цял един народ заради действията на отделни индивиди. Основният метод, с който ги дискредитират като нация, е завеждането на наказателни дела след подхвърляне на наркотици или оръжия. Полицайт се смятат за много велики, когато подигравателно питат жертвите си: „Какво предпочиташ — наркотици или оръжие?“ Спасяват се само хората с майки като Макка Шидаева. Ами другите?

Що за нация сме ние, руснаците?

Едно чеченско семейство имало три дъщери. Едната издържала приемния изпит и влязла в музикалното училище, другите две не успели. Родителите помолили учителката по пиано на успялата сестра да дава частни уроци на другите две. Учителката отказала. Директорката на музикалното училище, където всеки, разбира се, си вре носа в живота на останалите, не ѝ позволила, като обяснила, че така ѝ били наредили от Културния отдел. Че ако продължи да преподава на чеченци, специалните служби ще се заинтересуват от нея.

Ето в какво ни забъркват нас, руснаците. Повечето от нас се поддават на държавната ксенофобия и не чувстват нужда да протестират. Защо? Официалната пропаганда е много ефективна, а и мнозинството споделя възгледите на Putin, че целият народ трябва да носи колективна отговорност за престъпления, извършени от малцина.

Най-важното е, че никой засега не знае какво точно искат властите от чеченците? Въпреки войната, която се води от години, въпреки терористичните актове, катастрофите и потоците от бежанци. Искат ли тези хора да живеят в пределите на Руската федерация или не?

В заключение — една неподправена история на обикновени живеещи в Русия хора, пострадали от предизвиканата от държавата истерия.

— Често ли ти се карат в училище?

— Да — въздъхва Сирајди.

— И има ли причина?

— Да. — Той пак въздъхва.

— Какво лошо вършиш?

— Тичам по коридорите и когато някой се бълсне в мен, и аз го бълскам, за да не си мисли, че може да си позволява да ме удря. И след

това учителката ме пита „Ти ли ги удари?“, а аз винаги ѝ казвам истината, признавам си, но другите не си признават и се карат само на мен.

— Може би и ти не трябва да си признаваш? Така няма да имаш проблеми.

— Не мога — въздиша той много тежко. — Да не съм момиче? Щом съм го направил, значи трябва да си призная.

— Той се опитва да спъне учениците, за да могат по-малките да паднат и да си ударят главата. И след това да умрат...

Боже мили! Това последното не го казва Сиражди за себе си, а са думи на възрастен човек за него. Не говорим за специално обучени агенти, залавящи терористи, а за седемгодишно чеченско момче на име Сиражди Дигаев. Последното е публично изказано мнение на жена от родителския комитет на 26 клас на 155-о училище в Москва, където учи Сиражди.

— Знаете ли, детето ми се оплаква, че Сиражди никога няма нищо и все трябва да му дават разни неща — казва друга майка от същия комитет.

И защо се оплаква това дете? Естествено, че ако съученикът ти до теб няма нещо, а ти го имаш, би трябало да му услужиш!

— Той ядосва всички. Трябва да ни разберете. Синът ми казва, че не си пише заданията в час, защото Сиражди вдига толкова шум, че не може да чуе учителката. Сиражди е неконтролирам. Като всички чеченци. Трябва да разберете! — настоява друга майка.

Разговорът се провежда в празна класна стая. Второкласниците са се прибрали у дома, а родителският комитет обсъжда как да прочисти класа от малкото чеченче, за да „не учат нашите деца лоши неща от един бъдещ терорист“.

Сигурно смятате, че си измислям. За съжаление — не.

— Не ни разбирайте погрешно. Няма значение, че е чеченец, ние не делим националностите. Не. Само искаме да предпазим децата си...

От какво? През ноември родителският комитет на 26 клас се събра, за да предупреди майката и бащата на Сиражди, че ако не го усмирят до Нова година и ако дотогава не започне да се държи според разбиранятията на родителския комитет за добро поведение, „въпреки че е чеченец“, ще поискат от директора на училището да го изключи.

— Добре, кажете ми защо те прииждат в Москва? — Така се появява истинската причина, когато седмица две по-късно един от членовете на родителския комитет се опитва да ми обясни защо са взели това решение.

Добре, защо пък „те“ да не идват в Москва? Да не би жителите на този град да са толкова специални, че близостта им с други граждани на Русия да оказва негативно влияние върху подредения им живот?

— Защо казвате, че им е трудно? — почти крещи друг родител.
— Нас пита ли ни някой дали ни е лесно? Защо смятате, че на нашите деца им е по-леко?

Защо ли? Ами Сиражди е роден в Чечня през 1995 г. Когато майка му Зулай била бременна с него, край нея падали бомби от всички посоки. Избягала, защото нямала друг избор, когато започнала Първата чеченска война. И днес Зулай се чувства странно, когато вижда как Сиражди се плаши от фойерверки и гръмотевици, въпреки че живеят в Москва от 1996 г. и най-малкият ѝ син е московчанин почти от началото на дните си. Той се крие и плаче, без да знае защо.

— А, значи било, защото тук не се чувстват у дома си — издига раздразнен глас друг член на родителския комитет. — Значи смятат, че трябва да си донесат всичките традиции и правила в нашия дом, така ли? Не, благодаря, не искаме!

Раздразнението им е предизвикано от факта, че бащата на Сиражди — Алви, дошъл на събранието, изслушал всичко, което са имали да му кажат, и след това взел думата, за да се опита да обясни проблемите си. Как един полицай го псуval пред децата му, след като нахлул в стаята им с ботуши, и че бащата не е могъл да направи нищо. И децата са видели всичко това.

Алви също така им казал, че основната причина въпреки всички неудобства семейството му да е в Москва, а не в Чечня, е възможността децата му да учат, без около тях да се води война. Зулай е учителка по математика, но работи като продавачка на пазара и не я бива много в това. Цяла вечер увиват пилешки пържоли, които на другия ден продават. Но Зулай прави всичко това заради децата.

— Стига бе! Намърдват се в центъра на Москва и очакват да живеят в апартамент за 500 долара! — Това е реакцията на родителския комитет на думите на Алви.

— Не искам сина ми/дъщеря ми да бъдат в един клас с такова дете. — Това е присъдата на събранието срещу Алви и Зулай.

— Кой казва, че не сме прави? — питат членовете на родителския комитет.

Разбира се, че никой.

Хубаво е да си спомним нещо, започнало по подобен начин през миналия век, но свършило различно. Когато фашистите влизат в Дания, на всички евреи е заповядано да си приият жълти звезди на дрехите, за да могат да бъдат лесно разпознавани. И всички датчани също си зашили жълти звезди, за да спасят евреите, но и да спасят себе си да не се превърнат във фашисти. И кралят им ги подкрепил.

Ситуацията в Москва днес е точно обратната. Когато властите удрят наши съседи чеченци, ние не си пришиваме жълти звезди от солидарност към тях. Уви, правим точно противоположното. Ние се погрижваме Сиражди никога да не се отърве от усещането, че е втора категория човек.

По моя молба той ми показва тетрадката си за упражнения по руски език. Оценките му са само двойки и тройки. Почеркът му е разкривен, както му припомня Елена Дмитриевна на почти всяка страница. Това е неговата класна, която пише отрицателните си забележки с умела като на калиграф ръка. Учителка е от 36 години и всичките — в началния курс.

Елена Дмитриевна не подкрепя кампанията на родителския комитет да се отърве от чеченското момче, но също не си е зашила жълта звезда на дрехите. Не отказва категорично да бъде част от този фарс, въпреки че може да го направи и така да спре преследването на семейство Дигаеви от прословутото руско „обществено мнение“.

Сиражди се върти като пумпал и няма никакво желание да ми показва тетрадката си по руски, Прави всякакви номера, за да ми отвлече вниманието и да ми покаже тетрадката си по математика, където положението е много по-добро. Обикновено момче, което не може да седи на едно място. Но най-важното е, че много иска да се хареса. Защо да е различен, да бъде скромно забило в пода поглед момче, както иска родителският комитет, за да го считат за по-малко чеченец?

Дори и математиката скоро го отегчава. Обещава да ми нарисува „меч и човек“ и изтича буйно навън. Буен във всичко. Скоро се връща

с лист с очертанията на силует на як човек с големи мускули от „Властелинът на пръстените“. Нарисувал е с пастели някакво продълговато петно, което би трявало да представлява меч.

— Искахме само най-доброто за него — казват сега родителите на децата от 26 клас, осъзнали, че след истерията около събитията на „Норд-Ост“ журналистите са подели и тяхната кампания. — Само най-доброто...

Дали Сиражди ще им повярва, че това е най-доброто за него? Той наистина се бие с децата. По време на часовете по рисуване хвърля боя по стените. И наистина спъва съучениците си. И колкото по-често го прави, толкова по-силно те му дават да разбере, че е различен от другите деца във 26 клас.

Така изглежда животът в Русия след „Норд-Ост“. Минават месеци и става все по-ясно, че тази отвратителна трагедия повдигна много проблеми. Въщност тя се оказа доста удобна на много хора по много и различни причини.

Пръв в редицата е президентът с неговия безобразен селски цинизъм. Започна открито да трупа международни дивиденти от преживения ужас и смъртоносния му завършек. Не се посвени да използва кръвта на други хора, за да си направи реклама вътре в самата Русия.

А на дъното на тази пирамида са дребните крамоли в училищата и доволните полицаи, получили възможност да си завишат постиженията в „борбата с тероризма“ преди Нова година, за да си спечелят премии. Яростният античеченски шовинизъм и нападенията на расова основа непосредствено след „Норд-Ост“ се стопиха до един прагматичен и по-рафиниран расизъм.

„Какво, да се хващаме ли за оръжията?“ — питат някои чеченци. Можете да ги чуете как скърцат със зъби от безсилие. „Повече не можем да търпим“ — простенват други. Това, разбира се, е признак на слабост, която никак не им подхожда, особено когато децата им гледат. Какво да правят?

---

[1] Арестът на Аелита Шидаева е разследван от Московската прокуратура, след като тя подава жалба. Никой от замесените полицаи не е наказан.

След събитията от „Норд-Ост“ цяла Русия е залята от вълна от расизъм (не само срещу чеченците, но и срещу хора с неславянска външност). Много от оплакванията са разследвани от руски организации за гражданска права, най-вече Московската Хелзинкска група, Мемориалния център за гражданска права и Гражданският комитет за помощ на бежанците. „Хюман Райтс Уоч“ и „Амнести интернешънъл“ изпращат многобройни петиции до президента. Усилията са напразни. Никой не е наказан. Намесата на международните организации не успява да спре вълната от расизъм най-вече защото руските държавници не предприемат нищо. Тормозът на етнически различните и убийствата продължават и няма никаква надежда поне за намаляването им. ↑

АКАКИЙ АКАКИЕВИЧ ПУТИН II

Много съм се чудила защо така съм се заяла с Путин. Какво е това, заради което толкова много не го харесвам, че чак да напиша книга за него? Не съм сред политическите му опоненти или съперници, а просто една живееща в Русия жена. Аз съм 45-годишна московчанка, която е била свидетел на най-големия позор на Съветския съюз през 70-те и 80-те години на XX век. Наистина не искам да се връщам там.

Приключвам писането на тази книга на 6 май 2004 г. Нямаше особени възражения срещу резултатите от президентските избори от 14 март. Опозицията ги прие безропотно. Така че утре ще видим началото на Путин II, преизбрания с невероятното мнозинство от над 70 процента президент. Дори да махне 20 процента вероятни измами по време на гласуването, той пак е получил достатъчно бюлетини, за да си осигури втори президентски мандат.

След няколко часа Путин, типичният подполковник от съветското КГБ, двойникът на Акакий Акакиевич, смачканият герой от „Шинел“ на Гогол, ще се възкачи отново на трона на Русия. Мирогледът му е плитък и провинциален, напълно отговарящ на чина му, на неприятната му личност на подполковник, който така и не е успял да стане полковник. Има маниерите на съветски таен агент, който по навик души около своите колеги. И е отмъстителен: нито един негов политически опонент не е поканен на церемонията по встъпване в длъжност, там няма да има представители на нито една политическа партия, която е направила и крачка встрани от неговата линия.

Брежnev беше противна личност, Андропов — кръвожаден, въпреки че имаше демократично лустро. Черненко беше тъп, а руснаците не харесваха Горбачов. На моменти Елцин ни караше да се кръстим, докато се чудим накъде ни водят неговите действия.

Ето го и техният апотеоз. Утре бодигардът от 25-и ешелон, човекът от охранителния кордон край кортежите, Акакий Акакиевич

Путин ще мине по червения килим на тронната зала в Кремъл, сякаш той е господарят там. Край него ще блести лъснатото царско злато, слугите му работелно ще му се усмихват, бойните му другари, подбрана селекция от най-ниските чинове в КГБ, които при него получиха възможност да се издигнат, ще се подуят до пръсване от важност.

Все едно гледаме Ленин след революцията, който крачи като собственик из превзетия през 1918 г. Кремъл. Официалната комунистическа история — а ние друга и нямаме — твърди, че походката му била всъщност доста скромна, но мога да се обзаложа, че скромността му е била нагла. Вижте ме мен, незначителния и скромен човек! Мислехте, че съм нищожество, но аз успях да се издигна. Покорих Русия точно както възнамерявах. Принудих я да ми се кълне във вярност.

Утре един доносник на КГБ, който дори в това си качество не е направил кой знае какво впечатление, ще мине през Кремъл също като Ленин. Ще е постигнал отмъщението си.

Нека обаче върнем малко лентата назад.

Победата на Путин е предсказана с голяма доза сигурност както у нас, така и по целия свят, особено след унижението на всички демократични и либерални опозиционни партии в Русия на парламентарните избори от 7 декември 2003 г. Затова резултатите от 14 март 2004 г. не изненадаха никого. У нас пристигнаха международни наблюдатели, но никакъв шум не се вдигна. Изборният ден беше съвременен римейк на авторитарния бюрократичен съветски театър, наречен „израз на свободната воля на хората“, който повечето, включително и аз, си спомнят много добре. В онези времена отивахме и пускахме бюлетината в урната, без да му мислим чие име е написано, защото резултатите бяха предварително известни.

Как реагираха хората този път? Дали приликите със съветските времена изкараха някого от инерцията на 14 март 2004 г.? Не. Те отидоха послушно до изборните секции, пуснаха си бюлетината и свиха рамене: „Какво можем да направим? Всички са убедени, че Съветският съюз е възстановен и че вече няма значение какво мислим ние.“

На 14 март стоях пред изборната секция на моята улица „Долгорукий“ в Москва. Името й беше сменено при Елцин, преди се

казваше „Каляев“, терорист от царско време, който по-късно бе обявен за революционер. Нарекоха я „Долгорукий“ в чест на княза, чието име се намирало тук, когато Каляев е бил жив, преди идването на большевиките.

Разговарях с хората, които отиваха да гласуват и после бързо си тръгваха, след като бяха взели участие във фарса. Бяха апатични, напълно безразлични към повторния избор на Путин. „Нали «те» това искат? Добре, тогава. Голяма работа!“ Такова беше настроението на повечето от тях. Малцина се шегуваха: „Може би сега пак ще нарекат улицата на Каляев.“

Завръщането на съветската система с укрепването на Путин на власт е очевидно.

Трябва да отбележа, че това не стана възможно само заради нашето недоглеждане, апатия и умора след всичките революционни промени. Това стана сред хор от одобрение от Запад, най-вече от Силвио Берлускони, който изглежда направо се е влюбил в Путин. Той е неговият основен европейски покровител, но нашият президент се радва и на подкрепата на Блеър, Шрьодер и Ширак, не получава никакви упреци от Буш-младши отвъд Атлантика.

Така че нищо не стоеше на пътя на нашия „кагебеец“ при завръщането му в Кремъл — нито Западът, нито някаква сериозна опозиция вътре в Русия. По време на цялата така наречена „предизборна кампания“, от 7 декември 2003 до 14 март 2004, Путин откровено се подиграваше с електората.

Главното проявление на надменността му беше отказът за дебат с когото и да било за каквото и да било. Не се съгласи да обясни и една точка от собствената си политика през последните четири години. Презрението му се простираше не само към представителите на опозиционните партии, но към самата идея въобще за съществуването на опозиция. Не обещаваше нищо и въобще не си даваше труда да участва в каквато и да е предизборна борба за спечелването на гласоподавателите. Вместо това, също като по съветско време, го показваха всеки ден по телевизията, приемаше висши държавници в Кремъл и даваше висококомpetентни съвети как да се работи във всяко министерство и държавна институция.

Имаше, разбира се, и известно заиграване с обикновените хора: той се държи като Сталин. Също като него е „приятел на всички деца“

и „първи свиневъд на държавата“, „най-добър миньор“, „другар на всички спортисти“ и „водещ филмопроизводител“.

Но всичко това си остана само заигравка. В него нямаше никаква истинска емоция. Нямаше и сериозен протест срещу отказа от дебати.

Като не срещаше съпротива, Путин, естествено, ставаше все по-нагъл. Голяма грешка е да се смята, че не обръща внимание на нищо, никога не реагира и само се стреми напред към властта, както ни карат да вярваме.

Той обръща много сериозно внимание и помни всичко. Следи ни зорко, ние сме нацията, която той контролира.

В това отношение поведението му е като на чекист от ленинско време. Подходът му е точно като на офицер от КГБ. Първо пуска малка струйка повърхностна информация чрез определени хора. В днешна Русия това са членовете на политическия елит в Москва. Целта е да се тества реакцията към определен политически курс. Ако няма такава, или ако тя е слаба, всичко е наред. Путин може да прокара политиката си, да разпространява идеите си и да прави каквото сметне за добре, като няма нужда да поглежда през рамо.

Тук е полезно да направим малко отклонение, но не заради Путин, а заради нас, руското общество. Путин има поддръжници и помагачи, хора, които имат определен интерес от повторното му възкачване на власт и сега се тълпят около кабинета му в президентството. Това е институцията, която реално управлява страната, а не правителството, което прокарва президентските решения, не парламентът, който само подпечатва законите, поискани от него. Хората му следят много внимателно реакциите на обществото. Напълно погрешно е да се смята, че не се тревожат. Затова ние сме отговорни за политиката на Путин. Фактът, че съпротивата срещу него и циничните му манипулации със страната е сведена до клюкарстване на маса, му е дал възможност да направи всичко това през последните четири години. Обществото демонстрира безкрайна апатия и тя осигурява на Путин спокойствието, което той иска. Отнасяме се към думите и делата му не просто летаргично, а страхливо. По същия начин и чекистите се окопаха на власт, оставихме ги да видят страхът в очите ни и така само усилихме желанието им да се държат с нас като с добитък. КГБ уважава само силните, а слабите погълща. Ние най-добре би трябвало да го знаем.

А сега да се върнем към края на февруари 2004 г. В някакъв момент кремълските мрежи за прослушване на общественото мнение донасят, че хората започват да се отегчават от наглия отказ на Путин от дебати и предизборна кампания и от липсата на разпознаваеми послания.

За да събуди апатичния електорат, Кремъл обявява, че Путин е решил да вземе „строги мерки“. Които се оказват смяна на кабинета три седмици преди изборите.

Отначало всички бяха изненадани — това изглеждаше акт на чиста лудост. Според конституцията всеки кабинет подава оставка веднага след изборите. Новоизбраният президент посочва министър-председателя, който от своя страна предлага на президента за одобрение министрите. Какъв е смисълът да назначаваш някого сега, след като трябва да го препознаваш отново след встъпване на власт? Какъв е смисълът на този отчаян ход, който само може още повече да парализира и без това обраслото с корупция правителство, чиито членове така или иначе прекарват по-голяма част от работното си време в грижи за собствените си комерсиални интереси?

Но въпреки че смени кабинета само месец преди изискваното по конституция време, това действие наистина успя да събуди предизборните процеси. Политическият елит беше разбунен, телевизионните канали бяха залети с предположения кого ще назначи Путин след изборите, политическите анализатори бяха захранени с теми и пресата най-накрая получи някакви факти от предизборната кампания, за които да пише.

Но това политическо съживяване продължи най-много седмица. Консултантите на Путин непрекъснато обясняваха от екрана, че президентът е направил промените само защото „иска да бъде напълно честен с вас“, защото не искал „да отиде на избори с непочистена къщичка“ (с което имаше предвид конституционната процедура за смяна на кабинета). Той желаел да представи бъдещия курс още преди 14 март.

Ако трябва да сме честни, хората му вярваха. Вероятно на това се върза над половината от електората. Тази половина прие и приветства безчестния и абсурден аргумент, като видя в него положителни страни. Това са хората, които обичат Путин и му се доверяват безрезервно, ирационално, безкритично и горещо. Те вярват в него. Точка.

В седмицата преди назначаването на новия премиер медийният образ на Putin се къпеше именно в тази „любов“. Тези, които се хванаха на въдицата на така наречените „истински причини“ за смяна на кабинета, не обърнаха никакво внимание на нелогичните несъответствия.

Наистина трябва да вярваш безрезервно като влюбен за първи път ученик, за да не си зададеш очевидния въпрос: защо Putin не избра по-малко драматичен начин да покаже бъдещия си курс, а уволни цялото правителство? Имаше и много други възможности. Можеше например да участва в телевизионен дебат. Но не. В седмицата след подмяната на кабинета се развихри невиждан цинизъм. От телевизионния еcran на руския народ беше съобщено, че няма никакво значение какво ще се случи на 14 март. Всичко вече е решено. Putin ще бъде цар. Поддръжниците му все едно казваха: „Иска да ви демонстрира бъдещия си курс, защото нямате друг избор.“

Денят, в който трябваше да бъде обявено името на новия премиер, беше организиран по всички правила на церемонията, която традиционно придръжава появата на оперния герой при изпълването на първата му ария. Президентът ще ни каже утре сутринта. След два часа. След един час. Остават десет минути. Нещо повече, обясняваха ни по телевизията, човекът, чието име всеки момент ще бъде съобщено, може да е наследникът на Putin през 2008 г.

В Русия всички много внимават да не изглеждат глупаво. Това може да свърши зле. Ако започнат да измислят вицове за теб, превръщаш се в нов Брежнев. Но когато Putin обяви новото правителство, дори най-заклетите му привърженици започнаха да ритат от смях. Всичка разбраха, че от Кремъл са им режисирали доста посредствен фарс. Не беше нищо друго, освен дребнаво разчистване на сметки, макар и завоалирани, разбира се, в безкрайни увъртания и високопарна реторика, която трябваше да ни внуши величието на Русия.

Напънала се планината и родила мишка. На практика всички предишни министри запазиха постовете си. Беше уволнен само премиерът Михаил Касянов. Той от месеци много дразнеше Putin по една голяма и по много малки причини. Беше човек от ерата на Елцин. Когато издигна кандидатурата на втория президент, първият го беше помолил да не сменя Касянов.

Премиерът Касянов остана сам сред политическите играчи, когато се обяви категорично срещу ареста на либералния олигарх Михаил Ходорковски и постепенното унищожаване на неговата компания „Юкос ойл“. „Юкос“ беше най-прозрачната компания в корумпираната ни страна, първата, която заработи в съответствие с международните финансови стандарти. Тя излезе „на светло“, както казват хората в Русия, и което е по-важно, дарява повече от 5 процента от годишната си печалба за финансирането на голям университет, детски домове, въобще има широка благотворителна програма.

Но Касянов се оказа в полза на човек, когото Путин от известно време беше прибавил в списъка на най-големите си врагове, защото Ходорковски даваше голяма финансова подкрепа на демократичната опозиция, най-вече на партия „Яблоко“ и на Съюза на десните сили.

Според разбиранията на Путин за политика това беше голяма лична обида. Много пъти публично е давал да се разбере, че не е способен да проумее ползата от дискусията, особено в политическия живот. Ако считаше някого за по-нискостоящ от себе си, не очакваше да му опонира, а ако му опонираше, той се превръщаше във враг. Путин не избира поведението си. Той не е роден тиран и деспот, просто е възпитан да разсъждава в категориите, втълпени му от КГБ. А това е организацията, която смята за идеален модел, както неведнъж е заявявал открито. Затова щом някой му противоречи, Путин веднага го призовава „да спре с истериите“. Това е причината за отказа му да се включи в предизборните дебати. Дебатът не е неговата стихия. Не знае как да води диалог. Неговият стил е военният монолог. Щом си подчинен, ще си държи устата затворена. Когато станеш началник, започваш ти да произнасяш монолози и подчинените ти са длъжни да се правят, че се съгласяват. Това е политическата версия на тормоза в армията, която понякога, като в случая с Ходорковски, се превръща във война.

Но да се върнем на смяната на кабинета. Касянов беше вън от играта. Министрите се върнаха на предишните си постове, а Путин церемониално пусна с парашут Михаил Фрадков и го назначи за премиер. Напоследък Фрадков кратко се бе радвал на поста си в бюрократичната йерархия като представител на Руската федерация в европейските институции в Брюксел. Той е незабележим, добродушен и незначителен господин с тесни рамене и широк ханш. Повечето

руснаци научиха, че сме имали федерален министър на име Фрадков чак когато беше назначен за премиер, което по руската логика означава, че Фрадков е низш служител на същата служба, на която Путин е посветил по-голямата част от живота си.

Страната дружно се засмя на глас, когато чу за издигането на Фрадков, но Путин настояваше и дори започна да обяснява „принципния“ си избор, като твърдеше, че иска да е открит с електората си и да отиде на избори, като предварително покаже на хората с кого ще работи в борбата си с най-големите злини в Русия — бедността и корупцията.

Но и тези, които подкрепяха Путин, и тези, които бяха срещу него, не спираха да се смеят. Кремълският фарс продължаваше. Ако за страната Фрадков беше ново лице, то бизнес средите много добре го помнеха. Той е типичен съветски бюрократ от номенклатурата, който през цялата си кариера, още от комунистическо време та досега, непрекъснато е местен на различни постове, които нямат нищо общо със знанията и уменията му. От онези хора, за които няма значение какво карат, стига да са на шофьорската седалка. Докато беше директор на Федералната данъчна полиция, тя се прослави като най-корумпираната институция в страната. Служителите ѝ взимаха подкупи от абсолютно всички, за всеки формулар, който издаваха и за всяка консултация, която благоволяваха да дадат. Накрая я затвориха и за Фрадков — по силата на неумиращата традиция на съветската номенклатура — „се погрижиха“. Беше прехвърлен отново, този път в Брюксел.

Премиерът Фрадков скороство се завърна в Москва и предизвика още по-голямо веселие. В първото си интервю в новото му качество, още на летището, той призна, че въщност не знае как да бъде премиер. Не, нямал планове, всичко му дошло като гръм от ясно небе. Чакал да види какво вече е организирано и да получи инструкции.

Много неща се случват зад кулисите на руския политически живот и хората имат къса памет. Въпреки че не знаеше какво се готови и нямаше никакви инструкции от Путин — те никога не са били признавани публично, — Руската Дума потвърди назначаването на Фрадков с убедително мнозинство, като се позова на дълга си „да изпълни волята на избирателите, които се доверяват във всичко на президента Путин“. В Думата, чиято структура беше определена от

изборите на 7 декември 2003 г., практически няма опозиция на Путин и е поставена под здрав контрол от страна на Кремъл.

Дойде и 14 март. Всичко мина по сценария на Кремъл. Животът си потече както обикновено. Бюрократите се върнаха към неуморните си кражби. Продължи масовото изтребление в Чечня, което беше позатихнало по време на изборите, само колкото да даде напразни надежди на тези, които от години се надяваха на мир. Втората чеченска война беше започната в средата на 1999 г., когато Путин се кандидатира за първи път за президент. По типична азиатска традиция точно преди второто му избиране за президент двама чеченски партизански командири сложиха оръжие в краката на великия лидер. Роднините им бяха арестувани и държани в плен, докато командирите заявиха, че вече подкрепят Путин и се отказват всякакви идеи за независимост. Олигархът Ходорковски започна да пише до президента пълни с разказание писма от затвора. „Юкос“ бързо обедняваше. Берлускони дойде на официално посещение и първият му въпрос към приятеля му беше как и той да успее да спечели 70 процента на изборите. Путин не даде ясен отговор, но и да беше, другарчето му Силвио нямаше да го разбере. Берлускони все пак е европеец.

Двамата отидоха на излет в провинцията и отседнаха в Липецк, откриха производствена линия за перални и гледаха военно авиошоу. Путин продължи с унищожителните си критики към висши сановници по телевизията. Обикновено това са начините, по които ни го показват — или получава доклади от чиновниците в кремълския си кабинет, или ги разкъсва на парчета в безкрайни монолози. Образът му е методично обмислен от пиар специалистите. Никакви фриволности, никакви рискове.

Дори на Великден вместо възкръсналия Христос, пак Путин се яви на хората. В Църквата „Христос Спасител“, построена от бетон върху открит басейн от съветско време, беше отслужена литургия. Беше изминал почти месец от преизбирането на президента. Там рамо до рамо, като на военен парад, се бяха наредили Путин, премиерът Фрадков и Дмитрий Медведев — новото кремълско протеже и началник на президентския кабинет, дребен човек с огромна глава. Тримата несръчно и комично се кръстеха, а Медведев първо докосваше челото си, а после гениталиите си. Да ти се догади. Путин се здрависа с патриарха, Медведев го последва, сякаш беше един от техните

другари. Според църковния ритуал би трябвало да му целунат ръка. Патриархът се направи, че не е забелязал гафа. Кремълските манипулятори са много добри и много начетени, но бяха пропуснали да кажат на политиците как би трябвало да се държат. До Putin стоеше и кметът на Москва Юрий Лужков, на когото се дължи построяването на катедралата, и който единствен знаеше как да се кръсти. Патриархът се обърна към Putin с титлата „ваше височество“, от което дори най-незаинтересуваните премигнаха. Въпреки многото бивши офицери от КГБ на висши държавни позиции великденската служба измести парада за 9 май и се превърна в голям задължителен национален ритуал.

Началото на службата беше още по-комично от ръкостисканията с патриарха. И двете национални телевизии предаваха на живо обиколката на църквата, която предшества службата. Патриархът също участваше в нея, макар че беше болен. Телевизионният коментатор, вярващ и вещ човек, обясняваше на зрителите, че църковните двери трябва да бъдат затворени преди полунощ, защото символизират входа към пещерата, в която е поставено тялото на Исус. След полунощ миряните от процесията очакват отварянето на храмовите врати. Патриархът е застанал на стъпалата над главите им и влиза пръв, за да възвести вече случилото се възкресение.

След като патриархът казва първата молитва след полунощ пред вратите на църквата, те се отварят и какво да видим вътре: Putin, нашия скромен президент, рамо до рамо с Фрадков, Медведев и Лужков.

Не знаеш да се смееш ли, да плачеш ли. Низ от комични ситуации, и то точно в Светата нощ. Кажете ми, какво да му харесвам на този човек? Той профанизира всичко, до което се докосне.

Някъде пак по това време, на 8 април, две деветмесечни бебета близнаки бяха обявени в Чечня за „шахид“ — мъченици на вярата. Те са от малката чеченска ферма Ригах и бяха убити още преди да се научат да ходят. Обичайната история. След изборите 14 март в Чечня бяха подновени безмилостните военни операции. Армията, чрез своя Регионален оперативен щаб за координация на контра терористичните операции, обяви, че се опитва да залови Басаев: „Провежда се мащабна военна операция, която цели унищожаването на членовете на въоръжените формирования.“ Не успяха да заловят Басаев, но на 8

април около два часа следобед като част от „военната операция“ фермата Ригах е подложена на ракетен обстрел. Избиват всички вътре: майка и петте ѝ деца. Гледката, която заварил Имар-Али Дамаев, бащата на семейството, може да превърне и най-запаления милитарист в пацифист до края на дните му, или в камикадзе. Двайсет и девет годишната му съпруга Майдат лежала мъртва, прегърнала четиригодишния им син Джанати, тригодишния Джарадат, двегодишния Умар-Хаджи и малката деветмесечна Зара. Майчината прегръдка не успяла да спаси никого. Малко по-далеч от тях лежала Зура, близнаката на Зара. Или Майдат не е успяла да прегърне и нея, или не е имала време да помисли как защити и петото си дете с тялото си, а бебето Зура не е имало време да пропълзи двата метра. Имар-Али събрал осколките и успял да определи вида на ракетите: 350 Ф 8–90. Не било трудно, номерът лесно се разчитал. Като погребвали телата, моллата от съседното село обявил убитите за светци. Заровили ги още същата вечер, без да ги измият, без да ги облекат, така както си били, когато ги сполетяла смъртта.

Защо толкова не харесвам Путин? Защото годините минават. И това лято ще станат пет години, откакто беше провокирана Втората чеченска война. И не ѝ се вижда краят. В началото ѝ бебета, обявени после за шахид, не са били родени, но всички убийства на деца по време на бомбардировки и прочиствания от 1999 г. досега остават неразкрити и не се разследват от органите на реда и закона. Убийците на деца не са си получили заслуженото, а великият „приятел на децата“ Путин никога не го е поискал. Армията продължава да безчинства в Чечня, както ѝ беше позволено още в началото на войната, сякаш провежда операции на тренировъчен полигон, където няма хора.

Избиването на тези деца не предизвика буря в Русия. Нито една телевизия не изльчи снимки на петте загинали чеченчета. Министърът на от branата не подаде оставка. Той е личен приятел на Путин и дори го смятат за евентуален негов наследник през 2008 г. Командващият военновъздушните сили не беше уволnen. Началникът на Генералния щаб не произнесе реч, за да изкаже съболезнования. А животът по света си течеше активно както винаги. В Ирак убиваха заложници. Цели нации настояваха пред правителствата си и международните институции войските да бъдат изтеглени от чуждите територии, за да

се спаси животът на хората, които изпълняват дълга си. Но в Русия беше тихо.

Зашо толкова не харесвам Путин? Точно затова не го харесвам. Заради сухата му деловитост, която е по-лоша от престъпление, заради цинизма, расизма и лъжите му, заради газа, който използва при обсадата на „Норд-Ост“, заради избиването на невинни хора, което не спря нито за миг през първия му президентски мандат.

Така виждам аз нещата. Другите имат различни гледни точки. Убийството на деца не отказа някои от опитите им да удължат мандата на Путин на десет години. Това се прави чрез създаването на ново младежко пропрезидентско движение по инструкции от Кремъл. Заместник-началникът на кабинета на Путин е някой си Владислав Сурков, признат за доайен на руските пиар специалисти. Той плете мрежи от чисти измами, лъжи вместо истини, думи вместо дела. В момента е много модерно да се правят фалшиви политически движения по директива от Кремъл. Не искаме Западът да ни подозира, че живеем в еднопартийна система, че нямаме плурализъм и се връщаме към авторитаризма. От никъде се появяват групи като „Да маршируваме заедно“, „Да пеем заедно“, „За стабилност“ или някая друга съвременна версия на старото съветско пионерско движение. Отличителна черта на всички тези възхваляващи Путин квазиполитически организации е невероятната скорост, с която ги регистрира Министерството на правосъдието, без да ги подлага на обичайното бюрократично разтакаване. А това ведомство обикновено е много предпазливо при опитите да се създаде някакво обединение, при което има и най-малък намек за политическа дейност. Първият политически акт на новосъздаденото движение обикновено е да обяви, че ще се бори за удължаването на мандата на нашия любим президент. Путин получи точно такъв подарък за въстъпването си в длъжност на 7 май. В края на април организацията „За стабилност“ започна процедури за удължаването на мандата. Основополагащата им идея е, че Путин е генератор на стабилност. В същото време членовете на това миниатюрно движение настояват и за разследване на приватизацията. И така се обявяват против Ходорковски, което пак ги прави приятели на Путин. Московската избирателна комисия побърза да приеме молбата на младите политици от „За стабилност“ и да започне

процедура за провеждането на национален референдум за удължаване на мандата на президента.

Така изглеждаха нещата по време на встъпването в длъжност на 7 май 2004 г. Путин по чиста случайност се сдоби с огромна власт и я използва с катастрофални последици. Не го харесвам, защото той не обича хората. Презира ни. За него сме само средство към собствените му цели, за получаването и запазването на лична власт, нищо повече. Затова смята, че може да прави с нас каквото си поисква, да си играе с живота на хората както си поисква и да ни унищожава когато си поисква. Ние сме нищо, а той, който благодарение на късмета се изкатери до върха, днес е цар и господ.

И преди в Русия сме имали лидери с подобен мироглед. И това ни е довеждало до трагедии, до масови кръвопролития, граждansки войни. Не искам повече. Затова толкова ненавиждам този типичен съветски чекист, когато го видя да крачи наперено по червения килим в Кремъл към трона на Русия.

ПОСЛЕСЛОВ

Десети юли е ден като всички други в Русия. Оказа се обаче последната дата, на която мога да направя промени в тази книга.

Късно снощи в Москва беше убит Павел Хлебников, главен редактор на руското издание на списание „Форбс“. Той е прочут със статиите си за олигарсите, за структурата на руския „гангстерски капитализъм“ и огромните суми лесни пари, които някои са успели да натрупат. Пак снощи във Владивосток беше взривен Виктор Черепков. Той е депутат от Държавната Дума, известен със защитата си за бедните и онеправданите в тази страна. Черепков се беше кандидатирал за кмет на родния си Владивосток, най-важният град в руския Далечен изток. Мина успешно през втория тур и имаше реална възможност да бъде избран. Когато излизал от предизборния си щаб, бил взривен от мина, активирана с телта, в която се спънал.

Да, Русия е напълно стабилна. Това е чудовищна стабилност, при която никой не търси справедливост в съдебната система, а тя не се срамува от сервилеността и партизанщината си. Никой здравомислещ не търси защита в институциите, задължени да пазят реда и законността, защото те са изцяло корумпирани. Линчуването се превръща в норма, както в умовете на хората, така и в действията им. Око за око, зъб за зъб. Самият президент даде пример, размазвайки водещата ни петролна компания, „Юкос“, след като хвърли шефа ѝ Михаил Ходорковски в затвора. Той сметна, че Ходорковски обидно го пренебрегва, и отвърна. Не само че си отмъсти на самия Ходорковски, ами отиде още по-далеч и напълно съсипа гъската, която снасяше златни яйца в руската хазна. Ходорковски и съдружниците му предложиха да предадат акциите си от „Юкос“ на правителството, като го молеха да не унищожава компанията. Но правителството отвърна: „Не, искаме кръв.“ На 9 юли Путин даде рамо на своя лоялен поддръжник Мохамед Циканов и той стана вицепрезидент на „Юкос-Москва“, компанията майка на „Юкос“. Никой не се съмнява, че бившият заместник-министр на икономическото развитие е спуснат

там по една-единствена причина: предаването на „Юкос“ в ръцете на хората на Путин. Пазарът е взривен, инвеститорите търсят спасение и всички що-годе успешни бизнесмени, които познавам, през целия май и целия юни се чудеха как да прехвърлят капиталите си на Запад.

И правилно. На 8, 9 и 10 юли пред банкоматите се извиха километрични опашки. На властите им беше достатъчно само да намекнат, че един бъдещ срив може да затвори някои банки, и хората само за седемдесет и два часа успяха да изтеглят двеста милиона долара от „Алфа банк“ — една от най-стабилните финансови институции в страната.

И то само заради един намек. Защото всички очакват от държавата мръсни игри. Изтеглянето на тези двеста милиона долара за седемдесет и два часа ни казва всичко, което трябва да знаем за настоящата „стабилност“ в Русия.

Ако се доверим на официалните изследвания на общественото мнение от социологическите компании, които не искат да изгубят договорите си с президентството, рейтингът на Путин не би могъл да бъде по-висок. Той се радва на подкрепата на огромното мнозинство от руския народ. Всички му вярват. Всички одобряват действията му.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.